

**ОТГОВОРИТЕ НА ПАПА НИКОЛАЙ I
ПО ДОПИТВАНИЯТА НА БЪЛГАРИТЕ
/НАПРАВЕНО ОТ КНЯЗ БОРИС I/
НОЕМВРИ 866 Г.**

Стъпки за издание и преведе

Д. ДЕЧЕВ

ФОТОТИПНО ИЗДАНИЕ

**Издателска къща "Родина"
София, 1998 г.**

**ОТГОВОРИТЕ НА ПАПА НИКОЛАЙ I
ПО ДОПИТВАНИЯТА НА БЪЛГАРИТЕ
/НАПРАВЕНО ОТ КНЯЗ БОРИС I/
НОЕМВРИ 866 Г.**

Стъпки за издание и преведе

Д. ДЕЧЕВ

ФОТОТИПНО ИЗДАНИЕ

**RESPONSA NICOLAI PAPE I
AD CONSULTA BULGARORUM
ANNO 866**

Стъпки за издание и преведе
Д. ДЕЧЕВ
София, 1922 г.

Издателска къща "Родина"
ЕТ "Мариета Преславска" и ЕТ "ЕДА"
Печат - Издателство на МО "Св. Георги Победоносец"

ISBN 954-8743-10-8

RESPONSA NICOLAI PAPAE I. AD CONSULTA BULGARORUM

ANNO 866

СТЖКМИ ЗА ИЗДАНИЕ И ПРЕВЕДЕ

Д. ДЕЧЕВ

У В О Д

Извънредно важния за историята ни паметник „*Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum*“, чийто първопис е загубен, е преживел до сега осем издания: 1) *Conciliorum omnium generalium et provinciarum Collectio regia*, Parisiis 1644, t. XXII p. 433—484, 2) *Philippi Labbei et Gabrielis Cossartii Sacrosancta concilia*, Lutetiae Parisiorum 1671, t. VIII p. 516—549, 3) *Ioannis Harduini Acta conciliorum et epistolae decretales ac constitutiones summorum pontificum*, Parisiis 1714, t. V p. 353—386, 4) *Nicolaï Coleti Sacrosancta concilia*, Venetiis 1729, t. IX p. 1534—1567, 5) *Mansi Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Venetiis 1770, t. XV p. 401—434, 6) *Farlati Illyricum sacrum*, Venetiis 1819, t. VIII p. 256—280, 7) *Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum*, Romae 1860, typis S. Congregationis de propaganda fide, p. 1—52, 8) *Migne Patrologiae cursus, series Latina*, t. CXIX, Parisiis 1852 (editio prima), 1880 (editio altera), p. 978—1062¹⁾. За съотношението между тия осем издания доста точно говорят самите им заглавни и критични бележки, които тук не навеждам, за да спестя място. От тех личи, че първото издание (*Collectio regia*) лежи в основата на второто (Лабе и Косарт), което пък от своя страна образува изходното на третото (Хардуин) и на четвъртото (Коleti) и че петото (Манзи) и шестото издание (Фарлати) сж стъкмени по третото (Хардуин), а седмото и осмото — по петото (Манзи).

И тъй паметникът е напечатан само в най-старото издание от 1644 г. по непосредствен препис от първописа, който вероятно наскоро след това е изчезнал: само тъй може да се обясни преката или непреката зависимост на

¹⁾ По второто издание на Мине е стъкмен текста, който дава г. Н. П. Благоев в Сборн. на Бълг. акад., кн. VI, 1915 г.

по-новите издания от първото. Въпреки това текста, който те ни поднасят, не е напълно еднакъв, тъй като всеки по-сетнешен издател е внасял в текста на своя предходник известни поправки и е възприемал от него и печатни грешки. Така всеко по-сетнешно издание незабележано се е отдалечавало все повече и повече от текста на първописа и на най-старото издание. При това ни един от досегашните издатели не е счел за необходимо да използва и страничните свидетелства за първоначалния вид на първописа, каквито ни поднася преди всичко Грациановия декрет от XII столетие (в него се цитуват 2., 3., 46., 48., 70., 71., 94. и 96. гл. от *Responsa*), а после и авторите, които папа Николай навежда в своето послание. Тия именно обстоятелства ме побудиха да се заема да стъкмя ново издание на паметника и да го снабдя с критически апарат, който да ни поднесе поне ония различни четения, що видоизменят смисъла на самия текст. В случая ми послужи извънредно много г. П. Мутафчиев, който бе толкова добър да слича в Мюнхенската библиотека текста на първото издание на Мине с оня на *Collectio regia*, Хардуина, Колети и Манзи и да отбележи различията им, а също и г. проф. В. Златарски, който ме снабди с препис от текста на първото издание на Мине. Освен това дължа особена благодарност и на г. проф. Милев, задето ми изпрати един екземпляр от изданието на конгрегацията *de propaganda fide*³⁾.

Що се отнася до превода, който почнах по подбудата на Академическото правно историческо дружество при нашия университет, трябва да отбележа, че до сега сж били преведени само някои места от папското послание. Въпреки това достатъчно обяснения за съдържанието му ни поднасят следните съчинения и статии: 1) I. Hergenröther, *Die Bekehrung der Bulgaren und ihre Verbindung mit Konstantinopel und dann mit Rom, Photius, Patriarch von Konstantinopel*, Regensburg 1867, t. I, стр. 604—607; 2) А. Гильфердингъ, *Вопросы, предложенные болгарами Римскому папѣ Николаю I.*,

³⁾ От цитуваните по-горе издания на паметника в университетската ни библиотека се намира само второто издание на Мине. Не разполагах и с изданието на Thiel, *Epist. Roman. pontificum genuinae*, t. I, Brunsbergae 1868, което ми бе потребно поради писмото на папа Анастасий II, цитувано в 14. и 15. гл. на *Responsa*. Обаче г. Райна Гребенарова, студентка в Липиска, ми изпрати препис от него.

Собр. соч., С П Б, 1868, т. I, стр. 65—71³⁾; 3) Héfélé, *Les Bulgares et le Pape Nicolas I. Histoire des Conciles*, t. V, Paris 1870, стр. 566—579; 4) V. Bogošić, *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, Zagreb 1872, стр. 11—12; 5) М. Соколовъ, Изъ древній исторіи Болгаръ, С П Б 1879, стр. 183—197; 6) Родопски, Нѣщо върху стародавното българско законодателство, Период. спис., кн. VII 1885, стр. 274—275; 7) Стефанъ С. Бобчевъ, История на старобълг. право, София 1910, стр. 115—120; 8) Д-ръ В. Златарски, Какви канонически и граждански закони Борисъ е получилъ отъ Византия? Лѣтопись на Бълг. акад. I (за 1911 г.), стр. 79—116; 9) Г. И. Кацаровъ, Клетвата у езическитѣ българи, Спис. на Бълг. акад., кн. III 2, 1912, стр. 113; 10) Н. П. Благоевъ, *Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum*, Сборникъ на Бълг. акад., кн. VI 1915, стр. 1—87; 11) Ernst Perels, *Papst Nicolaus I. und Anastasius Bibliothekarius*, Berlin 1920, стр. 160—163.

София, 10 март 1921 г.

Д. Дечев.

³⁾ По-рано поместени в „Московски ведомости“ (1854 и 1855 г.), отдето Иоаким Груев ги е превел на бжлгарски и напечатал в „Български книжици“, Цариград 1858 г., чясть II, Iуліа, кн. II.

BASILIO ZLATARSKI

HVIVS LIBELLI

FAVTORI BENEVOLO

D • D • D

INDEX SIGLORUM, **quae in apparatu critico adhibentur.**

- A** — Conciliorum omnium generalium et provincialium collectio regia, Parisiis 1644, t. XXII.
- H** — Harduini Acta conciliorum et epistolae decretales ac constitutiones summorum pontificum, Parisiis 1714, t. V.
- C** — Nicolai Coleti Sacrosancta concilia, Venetiis 1729, t. IX.
- Msi** — Mansi Sacrorum conciliorum nova et aplissima collectio, Venetiis 1770, t. XV.
- F** — Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum, Romae 1860.
- Mg¹** — Migne Patrologiae cursus completus, series Latina, t. CXIX, Parisiis 1852 (editio prima).
- Mg²** — Migne Patrologiae cursus completus, series Latina, t. CXIX, Parisiis 1880 (editio altera).
- R** — Consensus omnium antecedentium editionum.
- GD** — Migne Patrologiae cursus completus, series Latina, t. CLXXXVII, Parisiis 1861, Decretum Gratiani.
- ML** — Migne Patrologiae cursus completus, series Latina, t. I et sqq. praeter t. CXIX et t. CLXXXVII.
- MG** — Migne Patrologiae cursus completus, series Graeca, t. I et sqq.
- V** — Hetzenauer, Biblia sacra vulgatae editionis, Ratisbonae et Romae 1914.
- IS** — Imp. Iustiniani Institutionum libri quattuor ex recognitione Huschke, Lipsiae 1911.
- < >** uncis obliquis inclusa sunt, quae ad sensum genuinum restituendum addenda esse videntur.
- []** uncis quadratis inclusa sunt, quae explicationis causa interpolata sunt.

Sacrae scripturae loci *italicis typis* exhibentur.

RESPONSA NICOLAI PAPAE I. AD CONSULTA BULGARORUM

(ANNO 866).

Ad consulta vestra non multa respondenda sunt, nec duximus per singula diutius immorari, qui Deo auctore non solum libros divinae legis, verum etiam et missos nostros idoneos, qui vos, prout tempus et ratio dictaverit, de singulis instruant, ⁵ ad patriam vestram, et ad gloriosum regem vestrum dilectum filium nostrum destinavimus; quibus et libros, quos praevidimus necessarios illic nunc esse, commisimus.

I. Igitur optime et laudabiliter in prima quaestionum vestrarum fronte regem vestrum legem Christianam petere perhibetis: quae si latius explicari tentatur, innumeri scribendi sunt libri; sed ut compendio, in quibus praecipue constet, ostendatur, ⁵ sciendum est, quia in fide, et bonis operibus lex Christianorum subsistit. Nam fides prima est omnium virtutum in conversatione credentium. Unde et primo die lux esse dicitur, cum a Deo *Fiat lux* dictum fuisse describitur [Gen. 13], id est, illuminatio credulitatis appareat. Siquidem et propter hanc Christus in terram ¹⁰ descendit, opus autem bonum nihilo minus a Christiano exigitur. Quemadmodum in lege nostra scriptum est: *Sine fide impossibile est placere Deo* [Hebr. XI 6], sic etiam scriptum est: *Sicut corpus sine spiritu mortuum est, ita et fides sine operibus mortua est* [Iac. II 26]. Haec est lex Christiana, haec est, ¹⁵ quam quisque legitime custodiens omnino salvabitur.

II. Ita diligere debet homo eum, qui se suscipit ex sacro fonte, sicut patrem; quinimmo quanto praestantior est spiritus carne, quod illud spirituale est patrocinium, et secundum Deum

7 illis R, forte illic H (cf. resp. XXXVII).

I 7 prima die F — 10/11 exigitur, quemadmodum R — 12 Deo. Sic. R.

II 1 ex R, de GD c. 1 C. XXX q. 3 p. 1442 — 5 cf. Hieron. de viris illustr. c. VIII ML t. 23 p. 654 — 10 et spiritus R, spiritus autem V;

ОТГОВОРИТЕ НА ПАПА НИКОЛАЙ I¹⁾ ПО ДОПИТВАНИЯТА НА БЪЛГАРИТЕ

(НОЕМВРИЙ 866 Г.)

На допитванията ви ²⁾ не е нужно пространно да се отговаря, пжк и не сме възнамерявали да се спираме по-надълго върху всеко едно от тех, тжй като ние с Божия помощ отпразвихме в родината ви и до славния ви княз ³⁾, възлюбения ни син, не само книгите на Божия закон, но и свои достойни пратеници ⁴⁾, които да ви наставят в отделни случаи, както времето и работата налага; тем поверихме и книгите, които, както предвидехме, сега тамо, са необходими.

I ⁵⁾. И тжй предобре и похвално е, дето заявявате на пжрво место в своите въпроси, че вашия княз иска християнски закон ⁶⁾. Но ако се опитаме да го изложим по-подробно, трябва да се напишат безбройни книги; а за да ви покажем накратко, в какво предимно се състои, трябва да знаете, че християнския закон почива на верата и добрите дела. Впрочем верата е пжрва от всички добродетели в сподвижничеството ⁷⁾ на верующите. Ето защо се казва да има светлина и в пжрвия ден, когато, както се описва [Битие I 3], било казано от Бога: „Да бжде светлина!“, т. е. да се яви озарение на верата! Но ако и заради нея да е слезжл Христос на земята, все пак от християнина се изисква и добро дело. Както е писано в нашия закон: „*Без вера е невъзможно да се угоди Богу*“ [Посл. кжм Евр. XI 6], тжй сжщо е писано: „*Както телото без дух е мжртво, така и верата без дела е мжртва*“ [Посл. Яков. II 26]. Това е християнския закон, това е закона, който ще спаси всекиго напълно, ако верно го спазва.

II. Човек е длжжен така да обича оня, който го възприеме от светата купел, както обича баща си; даже колкото повече духа превзжхожда плжтта, толкото по-много духовния баща трябва да се обича от духовния си син вжв всеко отношение, понеже онова възприемане е духовно попечителство и осиновяване сжгласно Бога. Евангелиста Марко впрочем бе ученик на Петра и от светото кржщение негов син; но ако той не би го обичал като баща, не би му се подчинявал

adoptio, tanto magis spiritualis pater in omnibus est a spirituali
 5 filio diligendus. Marcus enim evangelista Petri discipulus, et ex
 sacro fuit eius baptismate filius; quem nisi dilexisset ut patrem, ei
 non in omnibus obedisset ut filius. Nulla vero inter eos et filios
 eorum consanguinitas est, quoniam spiritus ea, quae sanguinis
 sunt, nescit: *Caro enim, secundum Apostolum, concupiscit*
 10 *adversus spiritum, et spiritus adversus carnem; haec enim*
invicem adversantur [Gal. V 17]. Est tamen alia inter eos gratuita
 et sancta communio, quae non est dicenda consanguinitas, sed
 potius habenda spiritualis proximitas. Unde inter eos non
 arbitramur esse quodlibet posse coniugale connubium, quando-
 15 quidem nec inter eos, qui natura, et eos, qui adoptione filii
 sunt, venerandae Romanae leges matrimonium contrahi permit-
 tunt. Siquidem primus Institutionum liber, cum de nuptiis
 loqueretur, inter cetera [Inst. de nupt., § Ergo non]: „Inter eas“,
 inquit, „personas, quae parentum liberorumve locum inter se
 20 obtinent, nuptiae contrahi non possunt, veluti inter patrem et
 filiam, vel avum et neptem, vel matrem et filium, vel aviam et
 et nepotem, et usque ad infinitum; et si tales personae inter se
 coierint, nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicantur: et
 haec adeo sunt, ut quamvis per adoptionem parentum libero-
 25 rumve loco sibi esse coeperint, non possint inter se matri-
 monio iungi. Itaque eam, quae mihi per adoptionem filia, aut
 neptis esse coeperit, non potero uxorem ducere“; et infra: „Si
 qua per adoptionem soror <mihi> esse coeperit, quamdiu
 quidem constat adoptio, sane inter me et eam nuptiae consi-
 30 stere non possunt“. Si ergo inter eos non contrahitur matri-
 monium, quos adoptio iungit, quanto potius a carnali oportet
 inter se contubernio cessare, quos per caeleste sacramentum
 regeneratio sancti Spiritus vincit? Longe igitur congruentius
 filius patris mei, vel frater meus appellatur is, quem gratia
 35 divina, quam quem humana voluntas, ut filius eius, vel frater
 meus esset, elegit; prudentiusque ab aeterna corporis com-
 mixtione secernimur, quoniam Spiritus sanctus sua nos caritate
 coadunavit, quam si vel carnalis necessitudo, vel invicem nos
 mutabile cuiusdam corruptibilis hominis arbitrium copulasset.

III. Consuetudinem, quam Graecos in nuptialibus contu- berniis habere dicitis, commemorare prolixitate styli vitantes,

enim *R.* enim sibi *V* — 11 eos *R.* fratres et filios spirituales *GD l. c.* — 14
 esse quodlibet posse coniugale connubium *R.* posse fieri quodlibet legale
 coniugium *GD l. c.* — 23 coierint *R.* coierunt *IS*; dicantur *R.* dicuntur *IS*
 — 26 mihi *R.* tibi *IS* — 27 potero *R.* poteris *IS*; — 28 quis *B.* qua *IS*, soror esse
R. soror tibi esse *IS*; mihi addidi (cf. verba sequentia) — 29 me et eam *R.*
 te et eam *IS* — 35 divina *R.* divina potius *GD c. 1 C. XXX q. 3 p. 1443*; eius
R. patris *GD l. c.* — 39 mutabilis *F.*

III 2 prolixitatem *R.* prolixitate correxi (cf. Hergenröther Photius I.
 612: „Er beschreibt, weil er nicht näher auf die in den Anfragen erwähn-

като син във всичко. Никакво наистина кръвно родство няма между тях и синовете им⁸⁾, тъй като духа не признава онова, което принадлежи на кръвта: *„Защото плътта — съгласно Апостола — похотствува против духа, и духа против плътта; те въпреки си противодействуват взаимно [Посл. към Гал. V 17]“*. Все пак между тях има една безкористна и света общност, която не трябва да се назовава кръвно родство, а по-скоро трябва да се счита за духовно сродяване. Затова ние не мислим, че между тях може да има какъв и да е брачен съюз, особено когато и свещените римски закони не позволяват да се свърже брак даже между тях, които по рождение са синове, и ония, които са такива чрез осиновяване. И действително първата книга на Наредбите, като говори за брака, казва между другото [Наредба за брака, § И тъй не...]: *„Между такива лица, които заемат помежду си място на родители или деца, не може да се сключи брак, например между баща и дъщеря, или деда и внучка, или майка и син, или баба и внук, и тъй нататък до безкрайност: и ако такива лица се смятат помежду си, нека се каже, че са сключили престъпен и кръвосмесен брак. И това важи до толкова, че макар и да са придобили чрез осиновяване място на родители или деца, все пак не могат да се свържат помежду си в брак. И тъй не ще мога да се ожена за оная, която ми е станала чрез осиновяване дъщеря или внучка“, и по-долу: „Ако некоя ми е станала чрез осиновяване сестра, то, докато именно е в сила осиновяването, между мене и нея естествено не може да се сключи брак“*. Ако следователно не се сключва брак между тях, които свързва осиновяването, то колко повече трябва да избегват плътно съжителство помежду си ония, които възбуждането на Свети Дух обвързва чрез небесно тайнство? И тъй далеч по-уместно е да се назовава син на баща ми или мой брат оня, когото божията благодат е отредила да бъде негов син или мой брат, отколкото оня, когото е отредила човешката воля, и по-благоразумно е да се отлъчваме от взаимно смешение на плътта, когато ни е съединил Свети Дух чрез своята милостивост, отколкото когато би ни свързала взаимно било плътската нужда, било променчивото решение на некой тленен човек.

III. Избягвайки да изтъкваме с разпространеност на изложението обичая, който, както казвате, гърците спазват в брачните съчетания, ще се постараем да ви покажем в главни черти реда, който светата Римска църква е възприела от старо време и чак до сега спазва в свързвания от този вид. Нашенците, както от мъжки, тъй и от женски пол, действително не слагат на главите си златна повезка, или сребърна, или направена от какъв и да е метал, когато сключват брачни съюзи; обаче след годежите, които са обети на бъдещи бракове, самите съюзи биват отпразднувани със

carptim morem, quem sancta Romana suscepit antiquitus, et hactenus in huiusmodi coniunctionibus tenet ecclesia, vobis
 5 monstrare studebimus. Nostrates siquidem tam mares, quam feminae, non ligaturam auream, vel argenteam, aut ex quolibet metallo compositam, quando nuptialia foedera contrahunt, in capitibus deferunt; sed post sponsalia, quae futurarum sunt
 10 nuptiarum promissa, foedera quoque consensu eorum, qui haec contrahunt, et eorum, in quorum potestate sunt, celebrantur; et postquam arrhis sponsam sibi sponsus per digitum fidei a se annulo insignitum, desponderit dotemque utrique placi
 20 tam sponsus ei cum scripto pactum hoc continente coram invitatis ab utraque parte tradiderit, aut mox aut apto tempore, ne videlicet ante tempus lege definitum tale quid
 15 fieri praesumatur, ambo ad nuptialia foedera perducuntur. Et primum quidem in ecclesia Domini cum oblationibus, quas offerre debent Deo per sacerdotis manum, statuuntur, sicque demum benedictionem et velamen caeleste suscipiunt, ad exemplum
 20 videlicet, quod Dominus primos homines in paradiso collocans benedixit eis dicens: *Crescite et multiplicamini* [Gen. I 28] etc. Siquidem et Tobias antequam coniugem convenisset, oratione cum ea Dominum orasse describitur [Tob. VIII 6 et seqq], verumtamen velamen illud non suscipit, qui ad
 25 secundas nuptias migrat. Post haec autem de ecclesia egressi coronas in capitibus gestant, quae semper in ecclesia ipsa sunt solitae reservari. Et ita festis nuptialibus celebratis, ad ducendam individuum vitam Domino disponente de cetero diriguntur. Haec sunt iura nuptiarum, haec sunt praeter alia, quae nunc ad
 30 memoriam nobis occurrit, pacta coniugiorum solemniora. Peccatum autem esse, si haec cuncta in nuptiali foedere non interveniant, non dicimus, quemadmodum Graecos vos astruere dicitis, praesertim cum tanta soleat arctare quosdam rerum inopia, ut ad
 35 haec praeparanda nullum his suffragetur auxilium; ac per hoc sufficiat secundum leges solus eorum consensus, de quorum coniunctionibus agitur: qui consensus, si solus in nuptiis forte defuerit, cetera omnia etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur, Ioanne Chrysostomo magno doctore testante, qui ait [Hom. 32 in Matth. n. 8]: „Matrimonium non facit coitus, sed voluntas“.
 40 Iam vero <quod> sciscitamini, si, muliere propria defuncta, possit vir alteram ducere, scitote per omnia posse, Paulo egregio praedicatore consilium dante, qui dicit [I Cor. VII 8]: *Dico autem non nuptis, et viduis, bonum est illis, si sic maneant, sicut et ego: quod si se non continent, nubant*; et iterum: *Mulier*
 45 *inquit [I Cor. VII 39], alligata est legi, quanto tempore vir eius vivit; quod si dormierit vir eius, liberata est; cui vult, nubat tantum in Domino.* Quod enim de muliere sanxit, et de viro

ten Riten der Griechen eingehen will, den Gebrauch des christl. Abendlandes“) — 9 promissa foedera, quaeque R: promissa, foedera quoque GD c. 3 C. XXX q. 5 n. 1448 — 11/12 a se omittit GD l. c. — 16 et H, ad ceteri — 20 quod Dominus F — 29 nunc omittit GD l. c. — 30 non R

сжгласието на тях, що ги сключват, и на ония, в чиято власт се намират; и след като с залози⁹⁾ си е оглавил¹⁰⁾ годе-ника годеница чрез пръста на верността, украсен от него спржстен, и е предал ней зестрата¹¹⁾, угодна на двамата, заедно с грамотата, сжджржаща тая спогодба, в присжтствието на поканени от двете страни, се отвеждат и двамата кжм брачни сжюзи или наскоро или в подходно време, за да не се избжрза да се извжрши такова нещо именно преди времето, определено от закона. И чак тепжрва застават в цжрквата Господня с даровете, които трябва да се поднесат Богу чрез ржката на свещеника, и тжй след това приемат благословията и булото небесно, очевидно, по примера, дето Господ настанявайки пжрвите хора в рая, ги благословил, като им казал: „*Растете и се множете!*“ [Бит. I 28] и т. н. Ако и Товий, преди да се сжбере сжс сжпругата си, да е сторил заедно с нея Богу молитва, както се описва [Товий VIII 6—10], все пак онова було не приема оня, който стжпва вжв втори брак. След това, обаче, като излезат от цжрквата, носят на главите си венци, които, както е имало обичай, винаги се пазят в цжрквата. И тжй след отпразнуването на брачните тжржества те се насочват по-нататжк по Божие нареждане да водят неразлжчен живот. Това са сватбените права, това са обичайните уговаряния на браковете покрай други, които сега ни минават през ума. Ние обаче не твжрдим, че е грешно, ако всички тях неща не се намесят в брачния сжюз, както вие казвате, че гжрците ви наставят, особено когато обикновено такава голема липса на средства гнете някои между вас, та никаква помощ не им сждействува, да си подготвят тях неща, и затова нека бжде достатжчно според законите само сжгласието на ония, за чието свжрзване става дума. Но ако в брака липсва само това сжгласие, то всички останали неща, отпразнувани даже сжс самото сжбирае, стават напраздни по свидетелствуването на великия учител Иоан Златоуст¹²⁾, който казва [Омил. 32 кжм Мат. 8]: „Брака прави не сжбирането, но волята“. А що се отнася до запитването ви, дали мжжа след смжртта на собствената си жена може да води втора жена, знайте, че вжв всеки случай може, и то по сжвета на Павла, отличния проповедник, който казва [I Посл. кжм Кор. VII 8]: „*А на неженените и на вдовиците казвам, добре им е, ако останат така, както [сжм] и аз, но ако не се вжзджржат, нека се оженат*“: и пак казва [I Посл. кжм Кор. VII 39]: „*Жената е обвжрзана от закона, до като живее мжж ѝ; но ако почине мжж ѝ, свободна е. Нека се ожени, за когото иска: само в името на Господа*“. Защото това, което е отредил за жената, трябва да се разбира и за мжжа, понеже често обратно за мжжа говори Светото писание, но все пак се подразбира, че говори и за жената. Ето впрочем ние казваме: „*Блажен мжж, който не ходи на сжвета на нечестивите*“ [I сал. I 1] и т. н. т.; и пак: „*Бла-*

intelligendum est, quia e contra saepe sancta Scriptura de viro loquitur, sed et de muliere nihilo minus dicere subintelligitur.

- ⁵⁰ Ecce enim dicimus: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum* [Psal. I 1] etc.; et iterum: *Beatus vir, qui timet Dominum* [Psal. CXI 1], ubi non solum virum, sed et feminam, quae non abiit in consilio impiorum, et quae timet Dominum, beatam esse non immerito credimus.

- IV. Quot temporibus vel diebus in circuitu sit anni a carnibus abstinendum, nunc vobis, qui rudes estis, et in fide quodammodo parvuli, superflue ducimus exponendum: verum interim in diebus ieiuniorum, in quibus per abstinendam et ⁵ lamentum poenitentiae praecipue Domino supplicandum est, modis omnibus est a carnibus abstinendum. Quoniam licet omnibus orare et abstinere conveniat, ieiuniorum tamen temporibus amplius abstinendae inservire oportet, videlicet, ut qui se sciverit illicita perpetrasse, secundum sacra decretalia in his etiam ¹⁰ a licitis se quibusdam abstineat, quadragesimali videlicet tempore, quod est ante Pascha, ieiunio post Pentecosten, ieiunio ante solemnitatem Assumptionis sanctae Dei genitricis, et semper virginis dominae nostrae Mariae, necnon ieiunio ante natalis Domini nostri Iesu Christi festivitatem; quae ieiunia sancta ¹⁵ Romana suscepit antiquitus et tenet ecclesia. In sexta vero feria omnis hebdomadae, et in cunctis vigiliis insignium festivitatum a carnium esu cessandum et ieiuniis incumbendum, ut veraciter cum psalmographo dici valeat: *Ad vespertum demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia* [Psal. XXIX 6]. Si quis vero vestrum ²⁰ aliis voluerit forte diebus a carnibus abstinere, non sunt prohibendi: quoniam quanto quis hic in lacrymis magis seminaverit, tanto amplius in gaudio messurus est in vita aeterna. Nos tamen vobis, qui, ut praetulimus, adhuc rudes estis, et lacte tamquam parvuli nutriendi, non grave potuimus iugum, ²⁵ donec ad solidum cibum veniatis, imponere. Verum sicut hoc interim cavemus, ita ut prohibita non contingatis modis omnibus admonemus: protoplasti quippe solum pomum gustando vetitum de paradisi amoenitate propulsi sunt.

V. Quarta feria quamvis e ceteris diebus praeter sextam feriam sit amplius moeroribus operandum, pro eo quod Dominus

GD l. c., forte nobis H — 35 sufficiet F — 36 solus in nuptiis R, in nuptiis solus GD c 2 C, XXVII q. 2. 1392 — 39 cf. MG t. 56 p. 302 — 40 quod addidit F — 43 maneat R, permaneant V; et post sicut omittit V. — 44 se non R, non se V.

IV 13 necnon jejania Mg² — 17 ut omisit C — 18 cum psalmo F — 22 eant amplius Mg².

V 7 Melius obedientia quam sacrificium R, Melior est obedientia quam victima V — 12 comessurum A

жен мъж, който се бои от Господа“ [Псал. СХІ 1], дето не без основание верваме, че не само мъжа, но и жената, която не ходи на съвета на нечестивите, и която се бои от Господа, е блажена.

IV. Колко време или дни в течение на годината трябва да се въздържате от месо, считаме, че е излишно да ви излагаме подробно, тъй като сте неопитни и що-годе твърде млади във верата: но при все това на първо време трябва да се въздържате по всекакъв начин от ядене на месо в дните на постите, в които трябва да просим милост от Бога чрез въздържание и плач на разкаяние. Макар и да подoba във всеко време¹³⁾ да се молим и въздържаме, все пак през време на постите трябва повече да се отдадем на въздържание, та оня именно, който е съзнал, че е извършил непозволен неща, да се въздържа съгласно светите постановления и от някои позволени неща в това време, именно в Четиредесетницата, която е преди Пасхата, в поста след Петдесетницата, в поста пред празника Успение на света Богородица и на приснодева Мария, владичица наша, а също и в поста пред празника Рождество Господа Исуса Христа Нашего — пости, които светата Римска църква от старо време е възприела и пази. Обаче в петъка на всяка седмица и във всички бдения на бележити празници трябва да се въздържаме от ядене на месо и да се отдаваме на постение, та наистина да можем да кажем заедно с псалмописеца: *„Вечерта ще се вдвори плач, а на зарицата — радост“* [Псал. ХХІХ 6]. Но ако който от вас пожелае да се въздържа от ядене на месо и в други дни, то не бива на такива да се пречи: защото колкото повече сълзи е посаял тук който, толкова повече радост ще пожне във вечния живот. Все пак ние не бихме могли да ви наложим тежко бреме, тъй като, както казахме по-рано, още сте неопитни, и трябва като твърде млади да се храните с млеко, докато дойдете до твърда храна. Обаче, както на първо време ви предпазваме от това, тъй ви и напомняме по всекакъв начин да не се докосвате до забранени неща: защото първосъздадените, като вкусили само запретената ябълка, били изгонени от прелестта на рая.

V¹⁴⁾. Ако и да е нужно да тачим средата с повече сръжб от останалите дни на седмицата с изключение на петъка, и то затова, защото в тоя самия ден Господ е бил вече един вид погребан в сърдцето на земята, т. е. на предателя Юда, докато последния си е мислил, че го е предал на смъртта, все пак, ако който от вас поиска да не пости през същия ден, може изобщо да яде месо, стига само да не му е забранено това от свещеника, понеже е писано:

ipso iam die in corde terrae, id est, iudae traditoris, quodammodo sepultus erat, dum hunc ipse morti tradere meditabatur: tamen si vestrum quis eodem die vult, potest omnino carnes comedere, nisi forte sibi aut a sacerdote esset interdictum, quoniam scriptum est: *Melius obedientia quam sacrificium* [I Reg. XV 22]; aut ipsam feriam inter dies ieiuniorum evenire contigerit: quoniam Ionathas indictum a patre ieiunium modicum mellis gustando violans, ad occidendum ab ipso patre quaesitus est [I Reg. XIV 43—44]; aut certe ipse se voto ipso die carnes non comesturum constrinxerit, quoniam scriptum est: *Vovete, et reddite Domino Deo vestro* [Psal. LXXV 12]. Sexta vero feria passionem Dominicam, et apostolorum moestitiam recolentes, ab omnium carnum epulis et pinguedine gustus noster arcendus est, praeter si nativitas Domini et epiphaniarum eius, aut festivitas beatae Matris Domini et intemeratae Virginis Mariae, seu apostolorum principum Petri et Pauli, atque sancti Ioannis Baptistae, seu beati Ioannis evangelistae, necnon et clavigeri caeli germani, Andreae scilicet apostoli, quin etiam et beati Stephani protomartyris ipso die fortassis evenire contigerit. Nam quod sancta Ecclesia, ut fidelis anima in festivitate eorum ieiunia, vel abstinentias, quae non sunt perpetuo voto propositae, solvere debeat, Dominus testatur in Evangelio dicens: *Mulier cum parit, tristitiam habet: cum autem peperit puerum, iam non meminit pressurae propter gaudium, quia natus est homo in mundum* [Ioan. XVI 21]: mulierem dicit sanctam Ecclesiam. Sicut enim mulier nato in hunc mundum homine laetatur. ita Ecclesia in vitam futuram fidelium populo migrante digna exultatione repletur; pro qua eius nativitate multum laborans et gemens in praesenti quasi parturiens dolet: nec novum debet cuiquam videri, si natus dicitur, qui ex hac vita migraverit; quomodo enim usitato more dicitur nasci, quando quis ex utero materno procedens in hanc lucem exit, sic quoque iure natus appellari potest quilibet ab huius saeculi tenebris ad lumen pertingens viventium: pro qua ergo re apte consuetudine tenetur ecclesiastica, ut solemnes beatorum martyrum, vel confessorum Christi dies, quibus de hoc mundo ad regionem migrare vivorum, nuncupentur natales, sed et eorum solemnities non funebria tamquam morientium, sed utpote in vera vita nascentium natalitia vocitentur. Ergo si tunc nati sunt utique Deo, cui omnia vivunt, in cuius manu iustorum animae positae sunt, quando visi sunt oculis insipientium mori [Sap. III 1—2], mulier sancta iam non meminit pressurae propter gaudium, quia natus est homo in mundum, id est in lucem aeternam: quod si de eius nativitate laetatur, non ieiuniis, non abstinentiis, non denique debet ipso vacare die moeroribus. Quamvis in hac valle lacrymarum semper lugendum sit, et donec perveniatur ad illam angelorum festivitatem, semper moeroribus insistendum: quoniam etsi hic sollempnitas agitur, non tamen continua, sed momentanea est, quae vix aliquando sine dolore perficitur.

„Послушанието е по-добро от жертвата“ [I Кн. на Царете XV 22]; или да не се е случило да попадне самия ден между дните на постите, понеже Ионатан, нарушавайки възгласения от баща си пост, като вкусил малко мед, бил разпитван от самия си баща, за да бжде убит [I Кн. на Царете XIV 43—44]; или сам поне да не се е обвързал с обет да не яде месо през тоя самия ден, понеже е писано: „Обричайте и въздавайте на Господа Бога Вашего!“ [Псал. LXXV 12]. В петжка обаче, припомняйки си страстите Господни и скръбта на апостолите, трябва да се въздържахме да вкусваме всекакъв вид месни ястия и тлжстина, освен ако негли в самия тоя ден се случи да се падне Рождество Господне и Богоявление, или празника на блажената майка Господня и непорочна дева Мария, или на първоапостолите Петра и Павла, или на свети Иоан Кръстител, или на блажения Иоан евангелист, а сщо и на брата на небесния ключеносец, именно на апостол Андрея, даже и на блажения първомъченик Стефан. Впрочем, че светата църква, като верна душа, е длжна да отмени в техния празник постите или въздържанията, които не сж положени като постоянен обет, сам Господ свидетелствува в евангелието, като казва: *„Жената, когато ражда, бива натъжжена; но когато роди младенца, от радост не помни вече тъгата, защото се е родил човек на света“* [Иоан XVI 21]; той нарича светата църква жена. Защото, както жената се радва, че е родила човек на тоя свет, тжй и църквата се изпжлва с достойно ликуване, когато народа се преселва в бждащия живот на верните; но заради това негово раждане тя много страда, мъчейки се и въздишайки в настоящия живот, като родилка: и не трябва на никого да се показва странно, ако се назовава роден оня, който се е изселил от тоя живот. Защото, както по общовъзприетия обичай се казва за некого, че се ражда, когато излизайки от майчината си утроба се явява в тая съзглина, тжй сщо с право може да се нарече роден всеки, който се спуща от мрака на тоя свет към светлика на живущите; поради това, следователно, уместно се сжблюдава от църковния обичай, щото празничните дни на блажените мъченици или изповедници на Христа, в които именно дни сж се преселили от тоя свет в областта на живите, да се наричат рождени, а сщо и техните праздненства да се назовават не погребални, като на умиращи, но рождени, като на раждащи се в истински живот. И тжй ако чак тогава те са се родили непременно за Бога, за когото всичко живее, и в чиято ржка сж положени душите на праведниците, когато именно сж се показали пред очите на безумните, че умират [Прем. Сол. III 1—2], то от радост, че се е родил човек на света, т. е. възв. вечната светлина, светата жена вече не си спомня тъгата: но ако се радва на раждането му, не трябва да бжде свободна в самия тоя ден

VI. Porro dicitis, quod affirmant Graeci dicentes, quod nullo modo in quarta et sexta feria balnari debeatis, de quo id nos e contra vobis consulentibus respondemus, quod beatus papa Gregorius et Anglorum gentis apostolus Romanis de

5 Dominico die sermone quodam habito praedicasse legitur [Epist. lib. XIII, epist. 1]: „Etenim ad me perlatum est, vobis a perversis hominibus esse praedicatum, ut Dominico die nullus debeat lavari, et quidem si pro luxu animi atque voluptate quis lavari appetit, hoc fieri nec reliquo quolibet die concedimus;

10 si autem pro necessitate corporis, hoc nec Dominico die prohibemus; scriptum quippe est: *Nemo carnem suam odio habuit, sed nutrit, et fovet eam* [Ephes. V 29], et rursum scriptum: *Carnis curam ne feceritis in concupiscentiis* [Rom. XIII 14]. Qui igitur carnis curam in concupiscentiis fieri prohibet, pro-

15 fecto in necessitatibus concedit. Nam si Dominico die corpus lavare peccatum est, lavari ergo die eodem nec facies debet. Si autem hoc in corporis parte conceditur, cur hoc exigente necessitate toto corpori negetur?“ Itaque, quod hic praesul eximius et suavissimus doctor in Dominico die, qui ceteris

20 diebus venerabilior est, concessit, nos quoque in quarta et sexta feria non negamus, hanc videlicet discretionem servantes, ut siquidem pro luxu animi atque voluptate quis lavari appetat, hoc fieri nec reliquo quolibet die concedamus. Si autem pro necessitate corporis, hoc nec quarta, nec sexta feria prohibeamus.

VII. Sciscitamini praeterea, si liceat crucem Domini cum reliquiis mundo sive immundo hanc habenti osculari, vel portare; quod ei, qui mundus est, omnino licet; nam in osculo quid nisi amor, quo quisque circa eam flagrat, innuitur? in

5 deportatione vero eius quid nisi mortificatio carnis, vel compassio

VI 3 vobis *add.* A H F — 6 *cf.* ML t. 77 p. 1254; Etenim ad me R. Aliud ad me ML l. c. — 7 Dominico R, Dominicorum ML l. c. — 12 rursus F — 13 in concupiscentiis R ML l. c., in desideriis V — 18 tota Mg², tota ML l. c.

VII 1 licet H — 4 ea R, eam correxi propter sequens eius — 8/13 *cf.* ML t. 76 p. 1227; et ut mente F — 19 *cf.* ML l. c. — 25 sibi *add.* A F — 27 a omisit Mg² — 30 et in lingua R, et lingua V; sunt R, sunt ei V.

от постене, нито от въздържане, нито най-сетне от какви и да са скърби. Пък и в тая долина на сълзите би требвало винаги да бъдем опечалени и винаги да се отдаваме на скърби, докато се дойде до онова радостно настроение на ангелите. Защото ако и тук да се върши праздненство, все пак то не е непрекъснато, но мигновено, което едва некога се свършва без болка.

VI. По-нататък казвате, че гърците твърдят и заявяват, че по никакъв начин не трябва да ходите на баня в среда и петък. Затова като се допитвате, ние ви отговаряме от своя страна с онова, което блажения папа Григорий ¹⁵⁾ и апостола на английското племе е проповедвал, както четем, на римляните в една своя реч за Господния ден ¹⁶⁾ [Писма XIII кн., писмо 1]: „И наистина до мене дойде вестта, че ви е проповедвано от извратени хора, че никой не трябва да се къпе в Господен ден, и действително, ако некой пожелае да се окъпе за велелепие на духа и за удоволствие, не позволяваме това да се извършва и в кой и да е друг ден: но ако това се върши заради нужда на телото, не го забраняваме и в Господния ден, защото е писано: *„Никой не е възненавидел своята плът, но я храни и прикъртва“* [Посл. към Ефес. V 29], и пак е писано: *„Не се грижете за плътта в нейните похоти!“* [Посл. към Римл. XIII 14]. И тъй наистина оня, който забранява да се грижим за плътта в нейните похоти, позволява това в нейните нужди. Защото, ако е грешно да си мием телото в Господния ден, не трябва тогава да си мием в същия тоя ден и лицето. Ако обаче това се позволява спремо част от телото, защо да се откаже това на целото тело, когато се изисква от нуждата? И тъй онова, което тоя отличен предстоятел и сладчайши учител е позволил да се върши в Господния ден, който е по-свещен от останалите дни, ние наистина не го забраняваме в среда и петък, като спазваме това именно различие, щото ако некой пожелае да се окъпе за велелепие на духа и за удоволствие, да не позволяваме да се извършва това нито в кой и да е друг ден, но ако става заради нужда на телото, да не го забраняваме нито в среда, нито в петък.

VII. Вие искате да знаете, да ли е позволено на чистия или нечистия да целува кръста Господен с мощите, когато разполага с него, или да го носи. Това е напълно позволено на оня, който е чист; защото какво друго се потвърждава в целувката освен любовта, от която всеки гори наблизу до него? А какво друго се изразява в носението му освен умжертвяването на плътта или състраданието към близките? Наистина Господ ни е научил да го носим [Лука XIV 27], но в сърдцето си да го носим; обаче и с телото си като го носим, по-лесно си спомняме, че трябва да го носим и в сърдцето. Във всеки случай кръст се произвежда от мъчение ¹⁷⁾, и както излага споменатия по-рано предстоятел, ние носим кръста

proximorum exprimitur? siquidem hanc et Dominus baiulare praecepit [Luc. XIV 27], sed in mente; verum et cum corpore gestatur, ut et mente gestari debeat, facilius admonetur; crux quippe a cruciatu dicitur, et ut praefatus exponit antistes [S. Greg. in Evang. I. II hom. XXXVII in Lucam], duobus modis crucem Domini baiulamus, cum aut per abstinenciam carnem afficimus. aut per compassionem proximi necessitatem illius nostram putamus. Igitur crucem Domini, passionem eius venerantes. osculamini; et pro eius amore, si necessitas exigit, eadem cogitatione armamini; portate eam, sed cum summa reverentia, et corpore et corde mundissimo, ita ut a mente vestra numquam decidat, id est, ut et per abstinenciam carnem semper afficiatis, et per compassionem necessitatem proximorum vestram putetis. Qui enim dolorem exhibet in aliena necessitate, crucem portat in mente. Immundum autem hanc portare nullo pacto permittimus; scriptum quippe est: *Mundamini, qui fertis vasa Domini* [Isa. LII 11]. Nullum vero Domini vas sacratius est cruce Dominica, quae ipsum portare Dominum meruit. Osculari autem eam immundo non licet: quoniam eo ipso quod immundus est, ipse sibi testis est, quam mortificationem carnis non diligit; ergo quam non amat nec osculetur, ne forte de eo dicatur, quod de reprobis a Domino per prophetam increpatorie dicitur: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* [Isa. XXIX 13, Matth. XV 8]; et Psalmista: *Diexere, inquit, eum in ore suo, et in lingua sua mentiti sunt* [Psal. LXXVII 36]. De reliquiis vero sanctorum eadem dicimus, quorum corpora templa et vasa fuere suntque Dei, quibusque ad omnia bona opera tamquam organis sanctus usus est, quando voluit, Spiritus.

VIII. Ergo praemissa digna reverentia, si munditia mentis et corporis comitatur, etiam quadragesimali tempore, de quo speciali consultatione, percunctati estis, crucem Domini et portare, et superiore regula custodita licet, cum libuerit, osculari; sed et tunc maxime, atque ibi, quando et ubi antiqui hostis vel pugnae vel insidiae praecipue formidantur.

IX. Corpori et sanguine Dominico quotidie in quadragesima maiori si deberetis communicare consulitis: quod ut fiat Dominum omnipotentem suppliciter exoramus, et vos omnes vehementissime exhortamur, si tamen mens in affectu peccandi non sit, vel si hanc non de criminalibus peccatis conscientia impenitens, vel non reconciliata fortassis accuset, vel si fratri discordanti quis vestrum suo vitio reconciliatus minus existat. Nam quem de horum aliquo conscientia mordet, gravari tanto munere potius quam remedium consequi quodlibet arbitramur: *ludicium enim sibi, secundum Apostolum, manducat et bibit*

Господен по два начина: или като изнуряваме плътта си чрез въздържане, или като считаме чрез състраданието към близкия неговата нужда за своя. И тъй целувайте кръста на Господа от уважение към страданието му; и спроти любовта ви към него, ако нуждата изисква, вжорждавайте се със същата мисъл; носете го, но с най-големо страхопочитание и с най-чисто тело и сърдце, и така, щото никога да не изчезва от сърдцето ви, т. е. винаги да изнурявате плътта си чрез въздържание и да считате чрез състраданието си нуждата на близките за своя. Защото оня, който проявява скръб в чужда нужда, носи в сърдце си кръста. Обаче на нечистия ние не позволяваме по никой начин да го носи, защото е писано: „*Очистете се вие, които носите съжидите Господни*“ [Исай 61 11]. Но никой съжид на Господа не е посвещен от кръста Господен, който е бил достоен да носи самия Господ. Но на нечистия не е позволено и да го целува: защото чрез самото това обстоятелство, дето е нечист, той сам свидетелствува за себе си, колко не обича умъртвяването на плътта; и следователно нека не целува кръста, който той не обича, за да не би да се каже негли и за него онова, което Господ казва за нечестивите по един хулен начин чрез пророка: „*Тоя народ ме почита с устните си, а сърдцето му стои далеч от мене*“ [Исай XXIX 13, Мат. XV 8], а и псалмописецът казва: „*Взлюбиха го с устата си и го излъгаха с езика си*“ [Псал. LXXVII 36]. Но същото казваме и за мощите на светците, чиито тела са били и са храмове и съжиди Божии, и с които като с органи за вси добри дела си е служувал Свети дух, колчем е пожелавал.

VIII. И тъй, ако изтъкнатото по-горе достойно страхопочитание се съпровожда от чистота на сърдцето и телото, позволено ви е и в Четиридесетницата, за която в особено допитване сте поискали разяснение, да носите кръста Господен, и като спазвате горното правило, да го целувате, колчем пожелаете, но предимно тогава и тамо, когато и дето било нападенията, било засадите на вековния враг особено ви навеват трепет.

IX¹⁸). Вие питате, дали трябва ежедневно в Великата четиридесетница да се приобщавате с телото и кръвта Господня. Но за да става това, ние смирено се молим на всемогущия Господ и най-настойчиво всички ви насърчаваме, ако само сърдцето ви не се намира в греховно разположение, или ако неразкаялата се или непомирена съвест не го обвинява в престъпни съгрешения, или ако некой от вас, поради своя порок, не бъде достатъчно помирнен с непокорния си брат. Впрочем ние мислим, че оня, когото гризе съвестта, поради каквото и да е от тия неща, по-скоро се обременява от такъв голем дар, отколкото да постигне некакво облекчение: „*защото той яде*“ — според Апостола — „*и ние осъждаме за себе си*“ [I Посл. към Кор. XI 29]. Обаче относно това и относно

[I Cor. XI 29]. Verum de hoc, et de his qui ecclesiam quidem intrant, nec tamen facta oblatione communicant, sacri canones forte sufficienter enuntiant, qui antistiti vestro sunt, qui Deo vobis auctore per mediocritatem nostram ordinandus est, tri-
 15 buendi, et ab eo sacerdotibus, qui claves tenent scientiae, dumtaxat aperiendi, et vobis nihilo minus, in quibus opus est et minime prohibetur, insinuandi. Interim tantum quadragesima. quam mos Ecclesiae maiorem appellat, omni est die servato superiori tenore communicandum. Quoniam semper est orationi
 20 vacandum, et sacrificiis fidelium concurrendum, et illud propheticum, quo dicitur: *In die ieiunii vestri invenitur voluntas vestra* [Isa. LVIII 3], iugiter ad memoriam revocandum. Si enim ex consensu coniugatorum etiam alio forte, mundo corpore, tempore vacatur orationi, quanto potius isto, quo Deo etiam carnis
 25 nostrae decimas damus, quo ipsum in abstinentia Dominum imitamur, quo non solum illicita, verum etiam multa a nobis quoque licita merito resecamus, omni est voluptati renuntiandum? et ut licenter orationi vacetur, castitati mentis et corporis incumbendum?

X. Nosse cupitis, si liceat alicui Sabbato, vel Dominico die laborationem aliquam exercere. De hoc saepe memoratus sanctus papa Gregorius Romanos alloquens ait [Epist. lib. XIII epist. 1]: „Pervenit ad me quosdam perversi spiritus homines prava inter
 5 vos aliqua et sanctae fidei adversa seminare, ita ut die Sabbati aliquid operari prohiberent. Quos quid aliud nisi Antichristi praedicatores dixerim? qui veniens diem Sabbatum atque Dominicum ab omni faciet opere custodiri: quia enim mori
 <se> et resurgere simulat, haberi in veneratione vult diem
 10 Dominicum; et quia iudaizare populum compellit, ut exteriorem legis ritum revocet, et sibi iudaeorum perfidiam subdat, colit vult Sabbatum. Hoc enim quod per prophetam dicitur: *Ne inferatis onera per portas vestras die Sabbati* [Ier. XVII 24], tamdiu teneri potuit, quamdiu legem licuit iuxta litteram custodiri.
 15 At postquam gratia omnipotentis Dei Domini nostri Iesu Christi apparuit [Tit. II 11], praecepta legis, quae per figuram dicta sunt, iuxta litteram servari non possunt. Nam si quis dicit hoc de

X 1 die omittunt A H Msi — 4 cf. ML t. 77 p. 1253—1254 — 5 in die ML l. c. — 9 se addidit F ex ML l. c. — 12/13 Ne inferatis onera per portas vestras die R, ut non inferatis onera per portas civitatis huius in die V — 21 circumdamini Msi Mg¹ Mg² — 22 prodest R ML l. c., proderit V — 23 accepimus R, accipimus ML l. c. — 31 operasse R. operatus ML l. c. — 32/33 Quis vestrum bovem aut asinum suum non solvit in die Sabbati R ML l. c., unusquisque vestrum sabbato non solvit bovem suum, aut asinum a praeseptio V — 37 Dominico R, Dominicorum ML l. c. — 38 quod negligeret R, si quid negligentiae ML l. c.

ония, които именно влизат в църквата и все пак не се причастяват след извършване на приношението, дават негли ¹⁹⁾ достатъчно обяснение свещените канони, които трябва да бъдат предоставени на вашия предстоятел, що с Божие съдействие трябва да ви бъде ръкоположен чрез наше смирение ²⁰⁾, и от него точно разкрити на свещенослужителите, що държат ключовете на знанието, и не по-малко вжлпени вам, на които това е нужно и никак не се забранява. Между това само през Четиридесетницата, която обичая на църквата назовава Велика, трябва да се причастявате всеки ден, като спазвате горното правило, понеже тогава именно трябва постоянно да се отдавате на молитва, да се стичате на жертвоприношенията на верните и непрекъснато да призовавате в паметта си известното пророческо изречение, в което се казва: „В деня на вашия пост се открива волята ви“ [Исай LVIII 3]: Защото, ако по собствено съгласие бракосъчетаните се отдават на молитва негли и в друго време с чисто тело, то колко повече трябва в онова време, когато поднасяме Богу десетини от своята плът, и когато подражаваме на самия Господ във въздържание и отхвърляме с право от себе си не само непозволените неща, но и много позволени даже неща, да се откажем от всеко удоволствие и да залегнем за целомъдреност на сърдцето и телото, за да се отдадем свободно на молитва?

Х. Вие желаете да узнаете, дали е позволено на некога да върши каква и да е работа в събота или в Господния ден. Затова казва честоспоменувания свети папа Григорий, обръщайки се към римляните [Писма кн. XIII, писмо 1]: „До мене дойде вестта, че някои хора с извратен дух съвсем посеяли между вас някои криви и противни на светата вера неща, тъй че забраняват да се върши нещо в съботен ден. Но как другояче бих нарекл тия хора освен проповедници на Антихриста? Той именно, като дойде, ще накара да се опазва от всека работа съботния и Господния ден: защото иска да бъде на почит Господния ден, понеже се приструва, че умира и възкръсва, и също иска да се тачи съботата, понеже подбужда народа да юдействува, за да възвърне отхвърления обред на закона и да си придобие вероломството на юдеите. Впрочем онова, що се казва чрез пророка: „*Да не внасяте товари през вратите си в съботен ден!*“ [Иер. XVII 24], е могло до тогава да се спазва, докато е било позволено да се съблюдава закона съгласно буквата. Но откато се яви благодатта на всемогущия Бог, Господа Нашего Исуса Христа [Посл. към Тита II 11], наставленията на закона, които съвсем изказани образно, не могат да се спазват буквално. Защото, ако който каже, че относно съботата трябва това да се спазва, необходимо е да каже, че и кръвни жертви трябва да се въздават, и също да каже, че и наставлението за обрязване на телото трябва чак до сега да се прилага. Но нека той чуе апостола Павла, който казва про-

Sabbato esse servandum, dicat necesse est etiam carnalia sacrificia persolvenda; dicat praeceptum quoque de circumcisione corporis adhuc usque retinendum. Sed contra se Paulum apostolum audiat dicentem: *Si circumcidamini, Christus vobis nihii prodest* [Gal. V 2]. Nos itaque quod de Sabbato dictum est spiritualiter accepimus, spiritualiter tenemus. Sabbatum enim requies dicitur: verum autem Sabbatum ipsum Redemptorem nostrum Iesum Christum Dominum habemus; et qui lucem fidei eius cognoscit, si peccatum concupiscentiae ad mentem per oculos trahit, in die Sabbati onera per portas introducit. Non ergo in die Sabbati onera per portas introducimus, si in Redemptoris nostri gratia constituti pondera peccati ad animam per sensus corporeos non trahamus. Nam idem Dominus ac Redemptor noster multa in die Sabbati legitur operasse, ita ut Iudaeos reprehenderet dicens: *Quis vestrum bovem, aut asinum suum non soivit in die Sabbati et ducit ad aquare?* [Luc. XIII 15]. Si ergo ipsa per se Veritas non custodiri iuxta litteram sabbatum praecepit, quisquis otium Sabbati secundum legis litteram custodit, cui alteri nisi ipsi Veritati contradicit? Dominico vero die a labore terreno cessandum est, atque omni modo orationibus insistendum; ut, quod negligenter per sex dies agitur, per diem resurrectionis Dominicae precibus expiatur.

XI. In quorum apostolorum vel martyrum, seu confessorum, atque virginum diebus festis a labore terreno recedere debeatis, inquiritis. In solemnitatibus utique beatae Mariae Virginis, et sanctorum duodecim apostolorum, ac evangelistarum, atque praecursoris Domini Ioannis, et sancti Stephani primi martyris, necnon et in eorum sanctorum natalitiis, quorum apud vos, Deo favente, memoria celebris, et dies festivus habebitur. Sane sciendum est, quoniam idcirco in diebus festis ab opere mundano cessandum est, ut liberius ad ecclesiam ire, psalmis et hymnis et canticis spiritualibus insistere, orationi vacare, oblationes offerre, memoriis sanctorum communicare, ad imitationem eorum assurgere, eloquiis divinis intendere, eleemosynas indigentibus ministrare valeat Christianus. Quae omnia si quis negligens, orationi tantum vacare noluerit, et ad ceteras mundi vanitates, licitos labores, converterit, melius illi fuerat ipso die, beati apostoli Pauli praeceptis obaudiens, laborare manibus suis, ut haberet unde tribueret necessitatem patientibus, quemadmodum ipse, qui licet Dominum ordinasse dicat, ut qui Evangelium annuntiaret, de Evangelio viveret [I Cor. IX 14], non tamen usus est hac potestate, sed manibus suis laborabat, ne quem eorum, quibus Evangelium praedicabat, gravaret [I Cor. IV 12, II Thess. III 8—9].

тив него: „Ако се обрязвате, Христос никак не ви ползува“ [Посл. кжм Гал. V 2]. И така ние духовно сме възприели отново, което е казано за сжботата, и духовно го спазваме. Защото сжбота значи покой: обаче като истинска сжбота ние считаме самия свой Изкупител Исуса Христа Господа; и оня, който познава светлината на верата в него, внася в деня на сжботата товари през вратите си, ако чрез очите си навлече в душата греха на похота. Следователно, ние не внасяме в деня на сжботата товари през вратите си, ако настанени в благодатта на нашия Изкупител не си навлечем в душата чрез телесните си чувства тежестите на греха. Впрочем нашия Господ и Изкупител, както четем, сжщо е вършил много неща в деня на сжботата, тжй че той опровергавал евреите, като им казвал: „Кой от вас не отвързва вола си или магарето си в деня на сжботата и не го води да го чапаи?“ [Лука XIII 15]. И тжй ако Истината сама по свой почин ни е научила да не спазваме сжботата буквално, то кому другиму освен на самата Истина противоречи всеки, който пази покоя на сжботата буквално по закона? В деня Господен наистина трябва да се въздържате от полски труд и да се отдадете по всекакъв начин на молитва, га това, което извършвате небрежно в продължение на шестте дена, да го изкупите с молитва в деня на възкресението Господне.

XI. Вие запитвате, в празничните дни на кои апостоли или мъченици, или изповедници и дѣви, трябва да не се занимавате с полски труд. В празниците без друго на блажената дѣва Мария, и на светите дванайсет апостоли и на евангелистите, и на предтечата Господен Йоан, и на свети Стефан първомъченик, а сжщо и в рождените празненства на светците, на които помена ще се счита у вас по Божия благодат за славен, а деня — за празничен. Разбира се, трябва да се знае, че в празнични дни христианина затова трябва да се въздържа от светска работа, за да може по-свободно да отива на църква, да присъствува на псалми, химни и духовни песни, да се отдава на молитва, да поднася приношения, да се приобщава с паметта на светците, да се въздигне до техно подражание, да насочва вниманието си към божествени беседи и да раздава милостини на нуждающите се. Но ако некой пренебрегвайки всички тия неща, не пожелае да се отдаде толкова много на молитва и се извърне към останалите суетности на света, занятия все позволени, то по-добре би било за него, подчинявайки се на наставленията на блажения апостол Павла, да работи с собствените си ръце в самия празничен ден, за да има, отде да даде помощ на търпящите нужда, по какъвто иманно начин последният, макар и да казва, че Бог е заповедал, щото ония, които проповедват благовестие, да живеят от благовестието [I Посл. към Кор. IX 14], все пак не се е възползувал от тая власт, но е работил с собствените си ръце, за да не

XII. Quod interrogatis, utrum liceat in festivitibus sanctorum iudicium peragi, et utrum eadem die debeat homo, si dignus fuerit, ad mortem iudicari? Sciendum, quoniam in his festivitibus, in quibus superius ab omni opere mundano cessandum esse monstravimus, multo magis a saecularibus negotiis, et adhuc a mortibus abstinendum fore decernimus: quoniam quamvis utrumque fortasse sine culpa valeat exerceri, quando tamen his, quae Dei sunt, arctius homo debet haerere, quae mundi sunt, a se convenit penitus resecare: praecipue cum eo die ad militiam divinam accedens homo implicari non debeat negotiis saecularibus [II Tim. II 4]: et ob reverentiam tantae solemnitatis non oporteat in medium deferri, nisi unde omnibus gaudium, pax et spiritualis laetitia generetur. Verum his praelibatis, quibus diebus praeter hos nulla sint iudicia saecularia exercenda, lex vos affatim edocebit.

XIII. Inter quaestiones vero et consulta leges vos mundanas postulare perhibetis; de qua re nos codices, quos necessarios vobis ad praesens esse considerare potuissemus, libenter mitteremus animo, si quem penes vos esse comperissemus, qui hos vobis interpretari potuisset: si quos autem de mundana lege libros missis nostris dedimus, cum reversi fuerint, nolumus ibi relinqui, ne forte quislibet eos vobis perverse interpretetur, aut falsitate qualibet violet.

XIV. Praeterea indicatis, quod quidam Graecus mentiens fateretur se presbyterum esse, cum non esset, ac per hoc plurimos in vestra patria baptizasset. Cum ergo vos inspiratione Dei cognovissetis, quod non esset presbyter, iudicaveritis, ut amitteret aures et nares, et acerrimis verberibus caederetur, et ex vestra patria pelleretur. Ecce impletum est in vobis, ignoscite nobis, quod de quibusdam Apostolus clamat [Rom. X 2], quod habent zelum Dei, sed non secundum scientiam. Nam licet ille male fecerit, si mentitus est, vos tamen in hoc zelum quidem pium, sed minus cautum habuistis: quoniam quamvis ipse <se> sacerdotem esse simulaverit, simulatio tamen eius salutem plurimis contulit.

XII 15 vox Mg².

XIV 4 iudicaveritis R, fortasse iudicaveratis legendum — 7 habent F — 8 zelum R, aemulationem V — 10 se addidit F — 14 hos tantum R, forte hos tamen H — 26/27 cf. Thiel Epist. Romanorum pontificum generinae t. I epist. I c. VII p. 621.

отекчи некого от ония, на които е проповедвал благовестието [I Посл. към Кор. IV 12 и II Посл. към Сол. III 8—9].

XII. Относно запитването ви, дали е позволено в празниците на светците да се произвежда сжд, и дали трябва в това време да се осжди на смърт човек, ако я заслужил, трябва да знаете, че в ония празници, в които, както по горе посочихме, трябва да се откажете от всяка светска работа, сжгласно нашето решение ще трябва много по-вече да се въздържате от житейски занятия и още от смъртни наказания, и че, въпреки дето и двете неща могат навярно да се извършват без грех, все пак колчем дотребва човеку да се прикрепят по-тесно към ония неща, които сж божии, е редно да отхвърлите напълно от себе си ония неща, които сж светски, особено когато в тоя ден, пристъпвайки към божествена военна служба, човек не трябва да се обвързва в житейски занятия [II Посл. към Тим. II 4], и от уважение към такова праздненство не би требвало публично да се изнася друго нещо, освен такова, дето би се породило за всички утеха, мир и духовна радост. Но като ви поднасяме предварително само това, законът достатъчно ще ви поучи, в кои дни освен тия не трябва да се произвежда никакъв житейски сжд.

XIII ²¹). А между въпросите и допитванията вие заявявате, че искате светски закони. За това ние бихме ви изпратили на драго сърдце книги, които, както бихме могли да си помислим, за сега ви сж необходими, ако знаехме, че у вас се намира некой, който би могъл да ви ги изтъква. Но ако сме дали на пратениците си някои книги от светския закон, то не искаме, като се върнат пратениците, тамо да останат книгите, за да не би случайно некой да ви ги изтъква превратно или да ги оскверни с некаква лжливост ²²).

XIV. Освен това вие обаждате, че некой-си грък лжливо заявявал, че бил презвитер, до като не бил, и по тоя начин бил кръстил мнозина в родината ви. И тъй, щом сте узнали чрез Божие вдъхновение, че не бил презвитер, вие сте били отсждали да се лиши от уши и нос, да бъде най-жестоко бит и изгонен от родината ви. Ето във вас се е изпълнило, простете ни, това, което апостола разглася за некои [Посл. към Римл. X 2], че имали ревност към Бога, но не по разума, защото макар и зле да е постъпил, като ви е лжгал, все пак вие в тоя случай сте проявили ревност наистина благочестива, но не тъй предпазлива, понеже, макар и сам да се е приструвал, че е свещеник, все пак неговото приструване е донесло на мнозина спасение. И наистина, разноголасни сж били ония, които сж възвестявали по различен начин Христа, но не поради самого Христа. Обаче било че те сж го възвестявали поради сгода, било некак другояче, все пак не ги е възспирал Апостола,

Siquidem diversi fuere, qui diverso modo Christum, sed non propter Christum annuntiabant: sed sive occasione, sive quomodo-
 15 documque hunc annuntiarent, hos tamen non prohibebat Apostolus, qui solum ut Christus annuntiaretur, plurimum satagebat: quia enim Christus ordinaverat, ut qui Evangelium annuntiaret, de Evangelio viveret [I Cor. IX 14]. Si multi idcirco Christum
 20 praedicabant, ut commoda terrena acquirerent, ergo non erat Christus in causa, sed avaritia: rursus quia multi Evangelii praedicatores a fidelibus magnis honoribus efferebantur, nonnulli
 ideo Christum praedicabant, ut similia et ipsi perciperent: ergo non erat Christus in voto, sed invidia. Sed nemo istorum prohibitus est, quominus per hos Christus annuntiaretur, nimirum
 25 cum Iudas inter ceteros apostolos a Domino missus et miracula fecerit, et Christum annuntiaverit, et in nomine eius multos baptizaverit. Itaque ut sedis apostolicae praesul scribit Anastasius [Anast. II in epist. ad Anast. imp.], non quaeritur quis, vel qualis praedicet, sed quem praedicet.

XV. Porro interrogatis, utrum homines illi, qui hoc ab illo baptisma receperunt, Christiani sint, an iterum baptizari debeant. Sed <si> in nomine summae ac individuae Trinitatis baptizati
 5 fuere, Christiani profecto sunt, et eos a quocumque Christiano baptizati sunt, iterato baptizare non convenit: quoniam, ut iam nominatus Anastasius apostolicus pontifex ad coaequivocum suum scribit Augustum, et baptismum, quod procul sit ab ecclesia, sive ab adultero, vel a fure fuerit datum, ad percipientem
 10 munus pervenit illibatum; quia vox illa, quae sonuit per columbam, omnem maculam humanae pollutionis excludit, qua declaratur, ac dicitur: *Hic est, qui baptizat* [Ioan. I 33]. Si igitur quamvis baptismum ab adultero, vel fure datum fuerit, ad percipientem tamen munus pervenit illibatum, quamobrem non illibatum, et sine ulla iteratione subsistat, quod quilibet
 15 mundanus homo tribuit, et nescimus qua intentione se presbyterum fingens? et certe Acacius Constantinopolitanus quondam episcopus se sacerdotem fingeat, cum fuerit a Felice papa Romano damnatus: sed quid iam dictus de eo praesul Anastasius dicat, audiamus. Ait enim inter alia [In epist. ad Anast. imper.]:
 20 „Cum sibi sacerdotis nomen, Acacius videlicet, vindicaverit condemnatus, in ipsius vertice superbiae tumor inflictus est, quia non populus, qui <in> ministeriis donum ipsius sitiebat, exclusus est: sed anima sola, quae peccaverat, iusto iudicio proprie erat obnoxia: quod ubique numerosa Scripturarum testatur instructio“;
 25 et revera, quia secundum famosissimum Apostolum *neque qui plantat*, id est, catechizat, *neque qui irrigat*, id est, baptizat, *est aliquid: sed qui incrementum dat, Deus* [I Cor. III 7]. Et ideo malus bona ministrando non aliis, sed sibi detrimenti cumulum

XV 3 si addidit F — 4 eos omisit F — 7 cf. Thiel, l. c., c. VI p. 621 —
 20 Cum R. Unde quum Thiel, l. c., c. VIII p. 622 — 21 vertice R, verticem Thiel l. c. — 22 ministeriis R. in mysteriis Thiel l. c. — 24 itaque R. ubique Thiel l. c.

който най-много е сторил, за да се възвести само Христос, защото Христос именно е бил заповедал, щото оня, който възвестява благовестието, да живее от благовестието [I Посл. кжм Кор, IX 14]. Ако мнозина затова проповедват Христа, за да придобият земни блага, то в тяхното дело очевидно не се проявява Христос, а користолюбието: от друга страна, понеже мнозина проповедници на евангелието се величаят от верните с големи почести, то някои затова именно сж проповедвали Христа, за да постигнат и те сѐми сжщото: и тжй в техния оброк не се проява Христос, а завистта. Но никой от тия хора не е бил възспрен да не възгласява Христа, без сжмнение, защото и Юда, пратен от Господа между останалите апостоли, бил правел чудеса, възвестявал Христа и в негово име бил кржстил мнозина. И тжй, както председателя на апостолския престол Анастасий ²³⁾ пише, не се пита в подобен случай, кой или какжв проповедва, но кого проповедва [Анастасий II в писмото до импер. Анастасий].

XV. По нататжк питате, дали ония хора, които сж приели това кржщение от оня човек, сж християни, или трябва втори пжт да се кржщават. Но ако сж били кржстени в името на върховната и неразделна Троица, те сж действително християни, и от който християнин и да сж кржстени, не подобава втори пжт да се кржщават. Защото, както споменатият вече апостолски първосвещеник Анастасий пише до своя едноименен император ²⁴⁾, и кржщението, което дано бже далеч от цжрквата, било че е дадено от блудник, било от крадец, дожда неотеменно до оня, който възприема дара, понеже известният глас, който е прозвучал чрез гжлжба, изключва всеко петно на човешко осквернение, тжй като чрез него се заявява и казва: „Той е, който кржщавя“ [Иоан I 33]. И тжй, ако кржщението, макар и дадено от блудник или крадец, все пак достига неотеменно до оня, който възприема дара, то по каква причина не би останало неотеменно и без какво и да е повторение кржщението, което какжв и да е светски човек даде, и когато се приструва на презвитер, с не знаем какво намерение? И без сжмнение Акакий, некога Цариградски епископ ²⁵⁾, се е приструвал на свещенослужител, след като е бил осжден от римския папа Феликс ²⁶⁾. Но нека чуем, какво казва затова споменатия вече председател Анастасий. Той именно казва между другото [в писмото до импер. Анастасий]: „Когато именно Акакий, осжден, си присвоил името на свещенослужител, в неговата глава заседнал гнева на гордостта, задето не бил изключен от цжрквата народа, който жаждувал за неговия дар в тайнствата, а самата му душа, която била сгрешила, се подложила изрично на справедлив сжд, за който свидетелствува навред многократното наставление на писанията“. И наистина така е, защото сжгласно най-славния апостол „*нито, който насажда*“, т. е. оглашава, „*нито който напоява*“, т. е. кржщавя, „е

ingerit, ac per hoc certum est, quia quos ille Graecus baptizavit,
 30 nulla portio laesionis attingit, propter illud: *Hic est, qui baptizatus*, id est Christus, et iterum: *Deus incrementum dat*, subauditur, et non homo.

XVI. Vos qui sic personam illam iudicastis, investigatis, si debeatis hinc poenitentiam agere: utique denique omne peccatum poenitentia, quae non nisi, Dei gratia comitante, proficit, omnino diluitur. Nam Dominus primum Petrum respexit, et tunc Petrus
 5 ad lacrymas sese convertit [Luc. XXII 61—62]. Peccatum autem vos in illum hominem perpetrasse manifestum est. Primo quidem, quoniam quantum nos comprehendere possumus, nondum clare patuit eundem hominem non esse presbyterum, et scriptum est: *Nolite iudicare ante tempus* [I Cor. IV 5]. Secundo, quoniam
 10 etsi se finxit esse quod non erat, non tamen fecit quod factum Deo vel fidelibus eius non placeat: praecipue cum in ea gente, in qua usque ad illud tempus nulla recta fides, nulla vera religio colebatur, sibimet ostium multos lucrandi divinitus videret apertum, et ille forsitan anhelaret plurimos ad tantum donum perducere, in quo se Deum senserat misericorditer adiuvari. Denique
 15 si David esse se furiosum finxit [I Reg. XXI 10—15], ut suam tantum salutem operari potuisset, quam noxam contraxit, qui tot hominum multitudinem quoquomodo de potestate diaboli, et aeternae perditionis abstraxit? maxime cum se sacerdotem simulaverit, non tamen in baptizando egit, quod praeter sacerdotem
 20 in tam evidenti necessitate agere nullum oportet: presbyterum vero, ut opinamur, idcirco se finxit esse, quoniam iam senserat vobis fuisse suum, quod baptizandi ministerium non nisi presbyteris tantum esset indultum. Tertio, quoniam etsi in ista simulatione valde fuit culpabilis, in tot hominibus conversis satis
 25 extitit laudabilis. Quarto, quia etsi poena dignus erat, non tamen debuisset modum ultionis excedere, nec in unum hominem tot, et tam crudelia detrimenta congerere: cum dimissis ei naribus, et auribus propriis, sufficeret ad poenam illi repulsio a patria
 30 vestra, quam cum detruncatione membrorum iudicantibus vobis expertus est.

нещо, но Бог, който възраствя“ [I Посл. към Кор. III 7]. И затова лошият, като поднася блага, не причинява на другите, а на себе си приржст на загуба, и затова е сигурно, че никакъв дел от щета не засега тия, които оня гржк е кржстил, поради известното изречение: „Той е, който кржщава“, т. е. Христос, и пак се подразбира тук: „Бог възраствя“, а не човек.

XVI. Вие, които сте били тжй осждили онова лице, искате да разберете, дали трябва затова да извжршите покаяние: изобщо всеки грех непременно се измива напълно от покаяние, което ползува, само когато се сжпровожда от Божия блгодат. Защото Господ пжрвом се взрел в Петра, и тогава Петжр се отдал на сжлзи [Лука XXII 61—62]. Обаче явно е, че вие сте сжгрешили пред оня човек. Пжрво, защото, доколкото можем да разберем, още не е било ясно установено, дали оня сжщият човек не е бил свещеник, а писано е; „Недейте сжди преждевременно!“ [I Посл. към Кор. IV 5]. Второ, защото, макар и да се присторил на такжв, какжвто не е бил, все пак не е извжршил деяние, което да не е угодно на Бога или на верните му: особено когато е видел всред онова племе, у което чак до онова време не е била тачена никаква права вера и никаква истинска религия, разкрит по Божия милост пред себе си вход, за да спечели мнозина, и той, може би, се е заджхвал да склони твжрде мнозина към такжв голем дар, в което чувствувал, че Бог милостиво го подпомага. Най-сетне, ако Давид се присторил на луд [I Кн. на Царете XXI 10—15], за да постигне само своето спасение, каква вина си е навлекжл оня, който по какжв и да е начин е изтржгнал такова множество хора от властта на дявола и от вечно погубване? Макар и да се е присторил найпаче на свещеник, той все пак кржщавайки не е извжршил онова, което никой не трябва да извжрши в такава очевидна нужда освен свещеник: както обаче предполагаме, той затова се е присторил, че е презвитер, защото негли бил почувствувал, че вие сте уверени, че обряда на кржщението е предоставен само на презвитери. Трето, защото, макар и в това приструване да е бил твжрде виновен, все пак се е показал достатжчно похвален, задето е обжрнал в християнство толкова много хора. Четвжрто, защото, макар и да е бил достоен за наказание, все пак не е требвало да прекратите мерката на отмжщение и да струпате вжрху един човек толкова много и тжй жестоки пагуби, понеже, без да го лишите от собствения му нос и уши, би било достатжчно да го накажете с изгонване от родината ви, което заедно с отрезване на удоже е претжрпел по ваша присжда.

XVII. Igitur referentes, qualiter divina clementia Christianam religionem perceperitis, qualiterque populum vestrum baptizar: omnem feceritis: qualiter autem illi postquam baptizati fuere, insurrexerint unanimiter cum magna ferocitate contra vos, dicentes, non bonam vos eis legem tradidisse, volentes etiam vos occidere, et regem alium constituere, et qualiter vos, divina cooperante potentia, adversus eos praeparati, a maximo usque ad modicum superaveritis, et manibus vestris detentos habueritis, qualiterque omnes primates eorum, atque maiores cum omni prole sua gladio fuerint interempti; mediocres vero, seu minores, nihil mali pertulerint, de his nosse desideratis qui vita privati sunt, utrum ex illis peccatum habeatis, quod utique sine peccato evasum non est; nec sine culpa vestra fieri potuit, ut proles, quae in consilio parentum non fuit, nec adversus vos arma sustulisse probatur, innocens cum nocentibus trucidaretur. Nam hinc psalmista, postquam dixerat: *Non sedi in consilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo: odiui congregationes malignorum, et cum impiis non sededo* [Psal. XXV 4—5], paulo post deprecans Dominum ait: *Ne perdas cum impiis animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam* [Psal. XXV 9]. Hinc Dominus per Ezechielem prophetam perhibet dicens [cap. XVIII 4]: *Ut anima patris, ita et anima filii mea est: anima quae peccaverit, ipsa morietur*. Et post pauca de patre dicit [ibid. 14—20]: *Quod si genuerit filium, qui, videns omnia peccata patris sui, quae fecit, timuerit, et non fecerit simile eis, super montem non comederit, et oculos suos non levaverit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non violaverit, et virum non contristaverit, pignus non retinuerit, et rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit, et nudum operuerit vestimento, a pauperis iniuria averterit manum suam. usuram et superabundantiam non acceperit, iudicia mea fecerit. in praeceptis meis ambulaverit, hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita vivet: pater eius quia calumniatus est, et vim fecit fratri, et malum operatus est in medio populi sui, ecce mortuus est in iniquitate sua: et dicitis, quare non portavit filius iniquitatem patris? Videlicet quia filius et iudicium et iustitiam operatus est, omnia praecepta mea custodivit, et fecit illa, vita vivet. Anima, quae peccaverit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii*. Quamvis et de parentibus, qui comprehensi sunt, mitius agere debueritis, scilicet ut pro Dei amore, qui eos in manus vestras tradiderat, vitam illis reservaretis, quatenus in oratione Dominica Deo prompte dicere valeritis: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* [Math. VI 12]. Sed etsi illos reservare potuistis,

XVII 16 in consilio R, cum concilio V — 17/18 congregationes malignorum R, ecclesiam malignantium V — 26 montem R, montes V — 36 filius et R, filius V — 48 iudicium erit sine R, iudicium sine V: non fecerit R, non fecit V.

XVII. И тъй разправяйки, как сте възприели по Божия милост християнската вера, и как сте накарали да се кръсти целия ви народ; как обаче ония, след като били покръстени, възстанали единодушно с големо ожесточение против вас, като твърдели, че не сте им дали добър закон, и искали да убият и вас и да си поставят друг княз, и как вие, подготвени срещу тях със съдействието на Божията сила, сте ги надвили от мало до големо и хванали в собствените си ръце, пък и как всичките им първенци и по-знатни хора с целия им род били избити с меч, а не толкова знатните и помалко видните не претърпели никакво зло ²⁷), желаете да знаете относно ония, които са лишени от живот, дали имате грех поради тях, тъй като във всеки случай не е минало без грех и не е могло да стане без вина от ваша страна, дето поколението, което не е участвувало в замисъла на своите родители и не е било изобличено, че е дигнало оръжие против вас, е било изкляно невинно заедно с виновните. Ето защо, впрочем, псалмописецът, след като е вече казал: *„Не седех в съвета на суетността и с неправодеи нема да ходя; възненавидех събранията на злобните и с нечестивите нема да седя“* [Псал. XXV 4—5], малко по-сетне в молитвата си към Бога казва: *„Да не погубиш с нечестивите душата ми и с кръвожадните живота ми!“* [Сжщ. 9]. Ето защо Господ заявява, като говори чрез пророка Иезекиил [Гл. XVIII 4]: *„Както душата на бащата, така и душата на сина е моя: душата, която съгреши, сама ще умре“*. И след малко казва за бащата [Сжщ. 14—20]: *„Ако ли роди син, който виждайки вси грехове, що е сторил баща му, се побои и такива не прави, на гората не яде, и очите си не вдига към идолите на Израилевия дом, и жената на ближния си не осквернява, и човека не оскърбява, залог не задържа, и грабеж не взима, хлеба си дава на гладния, и голия одева в дреха, от неправда към бедния си отвръща ръка, лихва и свърхизлишък не приема, мой съд извършва, в повеленията ми ходи: той нема да умре за неправдата на баща си, но живот ще живее. Баща му, понеже е коварствувал, брат си насилствувал и зло правил сред народа си, ето той е умрял заради неправдата си. Но вие казвате: защо сина да не носи неправдата на баща си? Очевидно, защото сина е сторил ежд и правда и е опазил всичките мои наставления, и ги е приложил, живот ще живее. А душата, която съгреши, сама ще умре: сина нема да вземе неправдата на бащата, и бащата нема да вземе неправдата на сина“*. Пък и спремо родителите, които са били хванати, е требвало да постъпите по-благо, разбира се, като им запазите живота от любов към Бога, който ги е предал в ръцете ви, за да можете смело да кажете Богу в молитвата Господня: *„Прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си!“* [Мат. VI 12]. Но ако и да сте могли да запазите ония, които са загинали

qui bellando interiere, et minime vivere permisistis, nec salvare voluistis, non consulte prorsus egistis; scriptum quippe est: *Iudicium erit sine misericordia illi, qui non fecerit misericordiam* [Iac. II 13]. Et per supra nominatum prophetam Dominus: *Numquid, ait, voluntatis meae est mors impij, dicit Dominus Deus, et non ut convertatur a viis suis, et vivat?* [Ezech. XVIII 23]. Verum quia zelo Christianae religionis, et ignorantia potius quam alio vitio deliquistis, poenitentia subsequente per Christi gratiam indulgentiam de his et misericordiam consequimini.

XVIII. Scire vos velle significatis, quid de his, qui legem Christianam respuunt, agere debeatis: in quo notandum est, quoniam omnis homo sicut per alterius culpam, id est, Adae, contraxit, unde purgatione per aquam baptismatis egeat, ita cum ad fidem promittendam ad regenerationis occurrit undam, alium eligit quodammodo patrem, spiritualement videlicet, a quo susceptus instruatur, et omni custodia muniatur, et tamquam depositum quoddam rectori ecclesiae repraesentetur. Praeterea qui fidem respuit quam promisit, ab illo, a quo susceptus est, et qui fidei eius interventor extitit, debet per omnia revocari. Iam vero si non audierit eum, quem ipse pro se dederat vadem, dicendum est Ecclesiae, a qua maiori studio ad ovile proprium ovem reduci convenit, quae erravit, et ut ad viam veritatis, quae Christus est, redeat, modis omnibus revocari; siquidem ab ea tamquam a matre, tamquam a magistra suadendum est illi, quatenus videat: quoniam apostatam spiritum imitatus est, de quo scriptum est, quod in veritate non steterit [Ioan. VIII 44]. Consideret etiam, quod Petrus princeps apostolorum clamat: *Sienim refugientes, inquit, coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri, et salvatoris Iesu Christi, his rursus implicati superantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus: melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiae, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. Contigit enim eis illud proverbii: Canis reversus ad vomitum suum, et sus lota in volutabro luti.* [II Petr. II 20—22, Prov. XXVI 11, Matth. XII 45]. Porro si nec Ecclesiam audierit, sit omnibus revera sicut ethnicus, id est, gentilis, ac per hoc iam merito per potestates exterarum tamquam extraneus opprimatur. Denique certum est, quoniam saepe Deus concitat potestates adversus abnegatores Christi, adversus desertores baptismi: et idcirco nemo miretur, quia Deus concitat, ut ponant cervices, et humiliati redeant ad Ecclesiam: quia et Agar, cum discessisset a domina sua, occurrit

XVIII 8 rectori A H C F, lectori Msi Mg¹ Mg² — 19 cognitionem F — 24 vomitum suum R, suum vomitum V — 32 cum discessit H — 33 Quid est omittit V — 44/47 A me ergo positum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus, et lingua, quaecumque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sidrach, Misach, et Abdenago, dispereat, et domus eius vastetur V — 45 dixerint F — 52 cum ipsius regibus H.

в борбата, вие не сте им позволили ни най-малко да живеят и не сте искали да ги спасите, та изобщо не сте постъпили разумно, защото писано е: „Сжда ще бжде безмилостен за оня, който не е сторил милост“ [Посл. Як. II 13]. И чрез горепоменатия пророк Господ казва: „Нима е по волята ми да умре грешника, говори Господ Бог, а не да се отвърне от пжтищата си и да живее?“ [Иезек. XVIII 23]. Обаче защото вие сте сжгрешили по-скоро от ревност към християнската вера и от неведение нежели от друг порок, вие добивате затова опрощение и милост по благоволението на Христа, щом последва от ваша страна покаяние.

XVIII. Вие заявявате, че искате да знаете, какво трябва да направите с ония, които се отрекат от християнския закон. Досежно това трябва да се забележи, че всеки човек както по вината на другия, т. е. на Адама, си е навлекл греха, поради който се нуждае от очистване чрез водата на кржщението, така, когато прибегне до струята на възвръщането, за да изповеда верата си, избира си по некакъв начин друг баща, именно духовен, от когото възприет да се 'на-ставя, да се охранва с всеки надзор и да се поднесе като сжхранителен влог на предстоятеля на цжрквата²³). Освен това оня, който се отрече от верата, която е изповедал, трябва всекак да бжде позован обратно към нея от оня, от когото е бил възприет, и който е бил посредник на верата му. Но ако не послуша оня, когото той сам си е дал за поржчител, трябва да се обади на цжрквата, на която подобава с по-големо старание да отведе обратно в собствената си кошара овцата, която се е заблудила, и да я позове по всекакъв начин да се върне към пжтя на истината, която е Христос. И действително тя трябва да го посжветва като майка и като учителка, за да сжзнае, че е подражавал на отстжпника дух, за когото е писано, че не устоял в истината [Иоан VIII 44]. Нека сжщо обмисли това, което пжрвоапостола Петжр възглася казвайки: „Наистина, ако, избегвайки световните скверни чрезпознанието на Господа и Спаса Исуса Христа, отново се сплетат с тех и останат победени, то последното им сжстояние е станало по-лошо от пжрвото. Защото по-добре би било за тех да не бежа познали пжтя на правдата, нежели, след като го познаят, да се отвърнат от предадената тем света заповед. Но с тех се е случило известното от пословицата: псето се върна на бжльоча си, а свинята, след като бе окжпана,—в калната локва“ [III Посл. Петр. II 20—22, Притчи XXVI 11, Мат. XII 45]. По-нататжк, ако не послуша цжрквата, нека бжде наистина за всички един вид етник, т. е. езичник, и затова нека вече заслужено да се подложн на притеснение от светските власти като чужденец. Най-сетне, сигурно е, че Бог често подбужда властите срещу отстжпниците Христови, срещу бегжлците от кржщението: и затова нека никой не се чуди, че Бог ги под-

ei angelus, et dixit ei: *Quid est, Agar, ancilla Sarae? Revertere ad dominam tuam* [Gen. XVI 8—9]. Ad hoc ergo, qui huiusmodi est, affligitur, ut revertatur; atque utinam revertatur, quia cum fratribus hereditatem promissam recipiet: nam nisi moverentur potestates Christianae adversus huiusmodi, quomodo rationem redderent de imperio suo Deo? quippe cum pertineat hoc ad reges saeculi Christianos, ut temporibus suis pacatam et sine diminutione velint servari matrem suam Ecclesiam; unde spiritualiter nati sunt. Siquidem Nabuchodonosor rex, qui statum suum erexerat, et ad eam adorandam omnes coegerat, laudibus trium puerorum de igne liberatorum commotus dixisse legitur: *Et ego ponam decretum omnibus tribubus et linguis in omni terra; et quicumque dixerit blasphemiam in Deum Sidrach, Misach, et Abdenago, in interitum erunt, et domus eorum in perditionem* [Dan. III 96]. Si ergo sic saevit rex barbarus, ne blasphemetur Deus Israel, quia potuit tres pueros de igne temporali liberare, quanto potius saevire debent reges Christiani, quia Christus abnegatur et irridetur, a quo non tres pueri tantum, sed et orbis terrarum cum ipsis regibus a perpetuis ignibus liberatur? Nam, qui illis mentiri, vel esse infideles convincuntur, aut vix aut nunquam ab eis vivere profecto sinuntur: et quomodo non indignentur, et saeviant, quando vident Christum, qui est Rex regum, et Dominus dominantium, ab hominibus abnegari, illudi, et ei fidem promissam non custodiri? Zelentur itaque zelo Dei, quia seipsos per Christum recolunt liberatos a gehenna, magis quam ille, qui attendit tres pueros ereptos a flamma.

XIX. Quid iure de his faciendum sit, qui ad occidendum regem insurrexerint, venerandae leges, quas scripto mittemus, vos affatim edocebunt. Verumtamen hoc in arbitrio regis manet, qui non semel tantum, sed et septuagies septies debet peccatum dimittere, iuxta quod Dominus in Evangelio sancto Petro mandavit [Matth. XVIII 22]. Nam cui plus dimittitur, plus diligit [Luc. VII 47]; et quemadmodum Evangelium docet, rex decem millia talenta, id est, multa et immania peccata servo non dimitteret, si ipse conservo suo centum denarios, id est, minora dimittere noluisse [Matth. XVIII 23—34].

XX. Quid de homine libero iudicandum sit, qui de patria sua fuga lapsus fuerit, si comprehendatur? nihil utique, nisi

XIX. 9 converso *F*, conservo *ceteri*.

XX 8 de terra *R*, de terra tua *V* — 15 protulit *R*, forte pertulit *H*

бужда да наведат шиите си и смиренно да се вжрнат към църквата: защото и на Агар, когато избегала от своята господарка, се явил ангел и ѝ казал: „Какво има, Агар, рабиньо Сарина? Върни се при господарката си!“ [Бит. XVI 8—9]. Затова, следователно, се унижава оня, който е от този вид, за да се вжрне, и дано се вжрне, защото ще получи с братята си обещаното наследство. Впрочем, ако християнските власти не се повдигнеха против този вид хора, по какъв начин биха дали Богу отчет за своята власт, особено когато до светските царе християни се отнася това — да искат да се запази в тяхно време в мир и без нажърняване майка им, църквата, отдето духовно са произлезли. И наистина цар Навуходоносор, който бил издигнал своя статуя и принуждавал всички да я обожават, все пак стрестнат, както четем, от прославите на трите отроци, които били спасени от огня, казал: „И ще издам аз заповед до всички племена и езици низ целата земя, и всички, които рекат хвала срещу Бога на Сидраха, Мисаха и Авденаго, ще бъдат погубени и домовете им затрити“ [Дан. III 96]. И тъй, ако един варварски цар тъй вилнее, за да не се хули Бога на Израеля, защото можал да отжрве трите отроци от временен огън, колко повече трябва да се заканват християнските царе, задето се отрича и усмива Христос, от когото не само трима отроци, но и целия свет се спасява от вечни огньове? Впрочем, те наистина или едва, или никак не позволяват да живеят ония, които биват изобличени, че ги лжжат, или че им са неверни, та как да не се възмущават и вилнеят, когато виждат, че Христос, който е цар на царете и господар на господарите, се отрича от хората, поругава се и не се спазва обещаната му верност? И тъй нека те повече горят от ревност към Бога, задето помнят, че чрез Христа сами са били освободени от геената, нежели оня, който забелезал, че тримата отроци били спасени от пламъка!

XIX. Какво трябва да се направи по право с ония, които са възстанали, за да убият княза ви, подробно ще ви научат свещените закони, които ще изпратим заедно с посланието си²⁹). Все пак това остава във властта на княза ви, който трябва не само веднаж, но седемдесет пъти по седем³⁰) да прости греха съгласно онова, което Господ е заръчал на Петра. Защото комуто повече се прощава, повече обича, път и както Евангелието учи, царя не би простил на своя слуга десет хиляди таланта, т. е. много и безмерни грехове, ако сам не пожелае да прости на своя другар сто динари, т. е. по-малко грехове [Мат. XVIII 22, Лука VII 47, Мат. XVIII 23—34].

XX. Какво трябва да се отсиди за свободния човек, който се е изплъзнал с бегство от отечеството си, ако бъде хванат? Нищо друго във всеки случай освен онова, което законите определят. Все пак, обаче, мнозина измежду светците, както разказват житиетата им, са излизали от собственото си оте-

quod leges decernunt. Verumtamen multos sanctorum de patria sua exisse, et in alia celebrius veneratos fuisse, sacrae produnt historiae; sed aliis non existentibus causis ob solum exitum nunquam culpabiles iudicatos extitisse, ni fallor, inveni, praesertim cum Abrahae patri nostro divina voce dicatur: *Egrederi de terra, et de cognatione tua* [Gen. XII 1]; et nonnulli Patrum nostrorum exules per plurimos annos in terra non sua habitaverint; alioquin liber non est, si de patria sua quis non audeat egredi. Porro si liber est, et iure nullius conditionis nexibus tenetur obstrictus, non fugit, sed exit de patria sua, quemadmodum et Abrahae, non „fuge“, sed „exi de terra sua“ dicitur; quod quia fecit obediens, nemine iudicante, poenam quamlibet protulit.

XXI. Si servus a domino fugiens recesserit, si comprehensus fuerit, ignoscendum est ei; alias autem legum scita non transcenduntur in eo. Verumtamen semper illud apostoli Pauli prae oculis habeatur salubris admonitionis dicentis: *Domini quod iustum est et aequum, servis praestate, scientes quoniam et vos Dominum habetis in caelo* [Coloss. IV 1]; et alibi, cum servis ut obedirent dominis carnalibus praecepisset, adiunxit: *Scientes, inquit, quod unusquisque vestrum quodcumque fecerit bonum, hoc consequetur a Domino, sive servus, sive liber: et vos domini eadem facite ad illos remittentes minas scientes quia et vester et eorum Dominus in caelis est, et personarum acceptio non est apud Dominum* [Ephes. VI 8—9].

XXII. Circa hos, qui, quando ad pugnam contra hostes proceditis, fugam arripiunt, si non misericorditer praeveniant compassio, saltem legum temperetur severitas.

XXIII. De his, quibus iussum est contra hostes progredi, et iussioni parere contemnunt, eadem suademus.

XXIV. Quid parricida, id est, qui patrem vel matrem occidit, vel etiam qui fratrem, aut sororem interficit, pati debeat, leges indicant; porro si ad ecclesiam confugerit, id quod episcopus loci vel sacerdos, qui ab illo constitutus est, providerit, agendum decernimus.

XXV. Consuetudinis esse patriae vestrae perhibetis, semper custodes inter patriam vestram et aliorum iuxta terminos invigilare; et si servus, aut liber per eandem custodiam quocumque modo fugerit, sine omni intermissione custodes pro eo inter-

XXI 8 quod *R*, quoniam *V* — 9 consequetur *R*, recipiet *V* — 10 ad illos *R*, illis *V* — 11 et vester et eorum *R*, et illorum et vester *V*; in coelis est *R*, est in coelis *V* — 12 apud Dominum *R*, apud eum *V*.

XXV 4 pro ea *R*, pro eo *corravi* -- 11 prior *F*, prius *ceteri*.

чество и са били по славно уважавани другаде, но никога, ако се не лъжа, както найдох, не са били сждени като виновни, само задето са излезли от отечеството си, ако не са съществували и други причини, особено когато на нашия отец Аврама Божи глас казва: „Излез от земята си и от рода си“! [Бит. XII 1], а някои от нашите отци са живеяли като изгнаници твърде много години в чужда земя; вжобще човек не е свободен, ако не смее да излезе от отечеството си. Но ако е свободен и сжгласно правото не се счита обвжрзан от заджлженията на некое условие, той не бега, но излиза от отечеството си, както и на Аврама не се казва: „Бегай“, но „Излез от земята си“! А понеже това е сторил, като се подчинявал Богу, без да го е осждил некой, той е отменил³¹⁾ всеко наказание.

XXI. Ако роб побегне от господаря си, трябва да му се прости, когато се залови³²⁾; но изобщо да не се прекрачват спремо него постановленията на законите. Обаче, все пак нека се има пред вид известното изречение в спасителното увещание на апостол Павла, който казва: „Господари, отдавайте на робите си това, което е право и справедливо, като знаете, че и вие имате Господар на небето“! [Посл. кжм Кор. IV 1], а и другаде, след като е наставил робите да се покоряват на господарите си по плжт, е добавил, казвайки: „Понеже знаете, че всеки един от вас, било роб, било свободен, каквото добро стори, такова ще приеме от Господа, и вие, господари, правете сжщото спремо тех и поотслабвайте заплашванията си, като знаете, че и за вас и за тех има Господ на небесата, а у Господа нема лицеприятие“. [Посл. кжм Еф. VI 8—9).

XXII. Относно ония, които ударят на бег, когато влезете в сражение с неприятелите, ако сжстраданието милосжрдно не се намеси по-рано, поне да се смекчи суровостта за законите.

XXIII. За ония, на които е заповедано да отидат срещу неприятелите, па се откажат да се подчинят на заповедта, сжветваме сжщото.

XXIV. Какво трябва да претжрпи отцеубиеца, т. е. оня, който убие баща си или майка си, или сжщо оня, който погуби брат си или сестра си, посочват законите. Но ако избега в цжрквата, постановяваме да се направи онова, което предвиди епископа на местото или свещеника, който е настанен от него.

XXV. Вие заявявате, че е по обичая на отечеството ви всекога пазачи да бдят до границата между вашето отечество и това на другите: и ако роб или свободен избега по некакъв начин през тая сжщата стража, то незабавно вместо него се избиват пазачите. След това питате, какво мислим по тоя случай; и затова трябва да се справите в законите. Но все пак нека бжде далеч от сжрдцето ви желанието тжй немилостиво вече да сждите вие, които сте опознали такжв

5 muntur: deinde percontamini, quid nos inde iudicemus; et de hoc in legibus est requirendum. Verumtamen absit a mentibus vestris, ut tam impie iam iudicetis, qui tam pium Deum et Dominum agnovistis: praesertim cum magis oporteat, ut sicut hactenus ad mortem facile quosque pertraxistis, ita deinceps
 10 non ad mortem, sed ad vitam quos potestis nihilo minus perducatis. Ita ut quemadmodum beatus apostolus Paulus prius persecutor, et contumeliosus, et spirans minarum et caedis in discipulos Domini [Act. IX 1], posteaquam misericordiam consecutus est, divina revelatione conversus, non solum minime
 15 cuilibet mortis poenam intulit, verum etiam anathema esse optabat pro fratribus [Rom. IX 3], et libentissime impendere, et superimpendi paratus erat pro animabus fidelium [II Cor. XII 15], ita et vos postquam electione Dei vocati, et lumine ipsius illuminati estis, non iam sicut prius mortibus inhiare, sed
 20 omnes ad vitam tam corporis, quam animae debetis omni occasione inventa procul dubio revocare: et sicut vos Christus de morte perenni, qua detinebamini, ad vitam aeternam reduxit, ita ipsi non solum innoxios quosque, verum etiam et noxios a mortis exitio satagite cunctos eruere, secundum illud sapientissimi Salomonis: *Erue eos, qui ducuntur ad mortem; et qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses* [Prov. XXIV 11].

XXVI. De his, qui proximum, id est, consanguineum suum, ut est frater, consobrinus, aut nepos, trucidaverint, venerandae leges proprium robur obtineant. Sed si ad ecclesiam convolverint, mortis quidem legibus eruantur: poenitentiae vero, quam
 5 antistes loci, vel presbyter consideraverit, absque dubio submittantur: *Nolo, inquit Dominus, mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat* [Ezech. XXXIII 11].

XXVII. De his, qui socium suum morti tradiderint, id ipsum quod supra, decernimus.

XXVIII. De eo, qui ad uxorem alterius comprehensus fuerit, quid iudicandum sit, lectis legibus reperietis. Iam vero si ad ecclesiam adulter confugerit, iudicandum ab episcopo fore decernimus, quod sacros constat diffinisse canones, vel sanctos
 5 apostolicae sedis praesules clarum est statuuisse.

XXIX. Similiter et de eo censemus, qui ad proximam sanguinis sui ingreditur; verum huius tanti piaculi lepram melius ad sacerdotis considerationem et iudicium profecto dirigimus.

XXVI 6 impii V, peccatoris R — 7 convertatur R, convertatur impius a via V.

XXVIII 1 De his qui A C Msi F, de eo qui H Mg¹ Mg²

милостив Бог и Господ: особено когато по-скоро е нужно, щото както досега лесно сте завличали всички на смърт, тжй занапред да отвеждате не към смърт, а към живот ония, които все пак можете да отведете. Тжй както, например, блаженият апостол Павел, по-рано гонител и хулител на Христа, дишащ заплахата и убийство спремо учениците на Господа, [Деяния IX 1], след като получил милост, преобразен от божествено откровение, не само ни най-малко не причинявал на кого и да е смъртно наказание, но даже желял да бжде прокълнат заради братята си [Посл. към Римл. IX 3] и бил готов сжвсем охотно да иждиви и да се свржиждиви за душите на верните [II Посл. към Кор. XII 15], така и вие, след като сте позовани по избора на Бога и просветени от неговата светлина, не трябва вече, както по-напред, да жадувате за смъртни наказания, но като използвате всеки случай, да призовавате без колебание всички обратно към живот, както телесен, тжй и душевен, и както Христос ви повърна от вечната смърт, от която се обхващайте, към вечен живот, така и вие сами се постарайте да избавите от гибелта на смъртта не само всички невинни, но даже и всички виновни сжгласно известното изречение на премждрия Саломон: *„Избави ония, които се отвеждат на смърт, и не се колебай да освободиш ония, които се завличат на гибел* [Притчи XXIV 11].

XXVI. За ония, които убият близък, т. е. свой сродник, какъвто е брат, братовчед или внук, нека свещените закони запазят собствената си сила. Но ако избегат в църквата, нека се избавят от законите на смъртта: обаче без колебание да се подхвърлят на покаяние, което председателя на местото, или презвитера определи, защото „не искам“, казва Господ, *„смъртта на грешника, но да се отвърне от своя път и да живее“* [Иез. XXXIII 11].

XXVII. За ония, които предадат на смърт другаря си. Костановяваме това самото, което по-горе постановихме.

XXVIII. Какво трябва да се отсжди за оня, който бжде хванат при сжпругата на друго, ще намерите, като прочетете законите. Но ако блудникът избега в църквата, ние постановяваме, че от епископа ще трябва да се отсжди онова, което несжмнено са определили свещените закони, или, което ясно са постановили светите предстоятели на апостолския престол.

XXIX. Подобно мислим и за оня, който посегне на близка по собствена кржв; но проказата на такова големо престжпление предоставяме по-скоро на размишлението на свещенослужителя и на неговия сжд.

XXX. De eo, qui nolens hominem interfecerit, id statuimus, quod sacrae regulae statuunt, quas episcopum vestrum apud se, penes vos positum, prae manibus oportet semper habere.

XXXI. Circa fures animalium si non misericordia, saltem legum edicta serventur.

XXXII. Similiter de his, qui virum aut feminam rapuerint, permittimus.

XXXIII. Quando praelium inire soliti eratis, indicatis vos hactenus in signo militari caudam equi portasse, et sciscitamini, quid nunc vice illius portare debeatis. Quid aliud utique, nisi signum sanctae crucis? Ipsum est enim, quo Moyses mare divisit [Exod. XIV 14—23], et Amalec interfecit [Exod. XVII 8—16], quo Gedeon Madianitas superavit [Iud. VI 21], et Christus Dominus noster diabolum, qui habebat mortis imperium, non solum superavit, sed et prostravit; ipsum est signum, quod portamus in frontibus nostris: ipso a cunctis defendimur hostibus, et ab omnibus munimur incursionibus. Hoc est signum fidei, et ingens horror diaboli, quo Christiani principes in necessitatibus suis semper utuntur, et reges veram religionem sectantes saepe celebres Christo propitio triumphos de hostibus operantur. Sed ut manifestius sciatis, quid pro illa equina cauda in signum, debeatis militare convenientius, cum in apparatus belli proceditis, portare, pauca de Constantini actibus memoranda ducimus, qui piissimus Romanorum extitit imperator, et Christianitatis famosissimus omnium propagator. Ille quippe cum adversus Maxentium urbis Romae tyrannum exercitum duceret (erat quidem iam tunc Christianae religionis fautor, nondum tamen, ut est solenne nostris initiari, signum Dominicae passionis acceperat), cum igitur multa secum de instantis praelii necessitate pervolvens iter ageret, atque ad caelum saepius <oculos> elevaret, et inde sibi divinum precaretur auxilium, vidit per soporem ad orientis partem in caelo signum crucis igneo fulgore rutilare; cumque tanto visu fuisset exterritus, ac novo perturbaretur aspectu, astare sibi vidit angelos dicentes: „Constantine, in hoc vince“. Tum vero laetus redditus, et de victoria iam securus, signum crucis, quod in caelo viderat, in sua fronte designat, et hoc in militaria vexilla transformat, ac labarum, quem dicunt, in speciem Dominicae crucis exaptat; et ita armis et vexillis religionis instructus adversus impiorum arma proficiscitur, et sine cruore Romani populi, ut ipse Deum precabatur, Maxentio in flume demerso, de tyranno mirifice triumphavit.

XXX 2 statuunt A H C F, statuunt Msi Mg¹ Mg²

XXXIII 15 convenientibus H, convenientius ceteri — 17 et sqq. Pap. Nicolai hoc loco Tyrannum Rufinum secutus est: cf. editionem Mommsenianam Eus., Lipsiae 1897, 2, 827 (VIII) — 18/19 Etenim cum religiosissimus imperator Constantinus, Constantii adaeque moderatissimi et egregii principis filius, adversus Maxentium urbis Romae tyrannum bellum pararet atque exercitum duceret Tyr. — 20 religionis fautor verique Dei vene-

XXX³³⁾. За оня, който неволно убие човек, отреждаме онова, що отреждат свещените правила, които вашият епископ, настанен у вас, трябва да има винаги при себе си нържки.

XXXI. Спременно крадци на животни, ако не сжстрада- нието, то поне постановленията на законите да се спазват.

XXXII. Сжщото допускаме и спременно ония, които от- влекат мжж или жена.

XXXIII. Вие заявявате, че откак сте свикнали да вли- зате в сражение, чак до сега сте носели като военно знаме конска опашка, и искате да узнаете, какво трябва да но- сите вместо нея. Какво друго вжв всеки случай, освен зна- мението на светия кржст? Защото то именно е, с което Мойсей раздели морето [Изх. XIV 14 — 23] и уби Амалика [Изх. XVIII 8—16], и с което Геден надви мадианците [Сж- дии VI 21], пжж и Христос, нашия Господ, не само надви дявола, който имаше власт над смжртта, но го и повали; то именно е знамението, което носим на челата си: чрез него се отбраняваме от всички врагове и се охраняваме срещу всички нападения. То е знамението на верата и огро- мен ужас за дявола; то е знамението, с което винаги христи- анските князе в своите нужди си служат, а и царете, при- джржайки се в истинската вера, често изтржгват от непри- ятелите си по благоволенieto на Христа знаменити триумфи. Но за да узнаете по-ясно, какво трябва да носите вместо оная конска опашка, като по-подходно военно знаме, когато при- стжпвате кжм война, считаме за необходимо да ви припом- ним някои неща от делата на Константина, който се е по- казал най-благочестив римски император и най-прочут от всички разпространител на христианството. Той именно, ко- гато водел войска против Максентия, тиранин на града Рим (той бил и тогава радетел на христианската вера, но все пак още не бил вжзприел знамението на Господнето стра- дание, с което обикновено нашите почват всека работа), когато следователно, размишлявайки много в себе си за не- обходимостта на предстоящото сражение, пжтувал, при това издигал по-често очите си кжм небото, и оттамо си измолвал Божия помощ, видел в сжнно сжстояние откжм източната страна да се червенеет в огнен блесжк кржстно знамение; и като бил изплашен от такова значително видение и бил смутен от странната гледка, видел, че застават пред него ангели, които казвали: „Константине, с това побеждавай!“ Тогава наистина като бил обрадван и вече сиурен за побе- дата, ознаменуващ своето чело с кржстния знак, който бил видел на небото, преобразувал го вжв военни знамена и на- гажда тжй наречения лабар вжв вид на Господен кржст³⁴⁾: и тжй снабден с оржжието и знамената на верата се отпра- вя против оржжието на нечестивите, и без да пролива кржвта на римския народ, както сам молил Бога, той след

XXXV 5 Instrueremur Msi Mg^1 Mg^2 — 9 omittite F : debetis addidi.

XXXV 5 *instrueremur Msi Mg¹ Mg² — 9 omittite F; debetis addidi.*

потъжването на Максентия в една река триумфирал чудесно над тиранина³⁵).

XXXIV. Освен това вие се допитвате, да ли трябва веднага да потеглите, щом дойде вест, че трябва да вжрвите на война, или има известно време, в което не трябва да се отправяте на война. В този случай ние отговаряме: никакво време не трябва изцело да се спазва, когато се предприемат извжршват некакви работи, освен споменатите по-горе твърде знаменити и за всички християни свещени дни (ако не ни заставя особена голема нужда); а това казваме, не за да ви забраним да вжршите даже в тия дни такова нещо, тъй като нашата надежда не трябва да се възлага на дните, пак и целото ни спасение трябва да се очаква не от дните, а от Бога Единственого, Живаго и Истинскога, но за да се отдадете, ако няма неизбежна нужда, в тия дни по-усърдно от обикновено на молитва и да участвувате в тайните на такова голямо праздненство; защото, когато веднъж евреите, сжблюдавайки сжботата, не пожелали да дигнат в сжботен ден оржие против неприятелите си, а всемогщия Господ поискал да им покаже, че надеждата им и храбростта им трябва да се ослани само на него, и не на сжблюдаване на дни, били избити от тех хиляда мъже, тъй че тия, които останали живи, обхванати от разкаяние, казали от своя страна: *„Ако всички бихме сторили, каквото са сторили нашите братя, и не бихме се сражавали против езичниците за своите души и оправдания, те ще ни погубят по-скоро от [лицето на] земята“* [Кн. I Мак. II 40].

XXXV. Вие разправяте, че сте били свикнали, когато отивате в сражение, да сжблюдавате дни и часове и да извжршвате заклинания, игри, пеения и некакви гадания, па желаете да ви наставим, какво трябва да вжршите сега в подобен случай. Относно това ние по необходимост бихме ви наставили, ако не бехме прозрели, че затова сте наставени свие: защото извжн божествената основа нищо не можем да сжградим. И тъй, когато преднамерявате да се отправите в сражение, не трябва да пропускате, както сами сте изтжкнали, да действувате в името Божие, т. е. да отивате в църква, да извжршвате молитва, да прощавате на ония, които грешат, да участвувате в литургийните тжржества, да принасяте приношения, да си изповедате греховете пред свещениците, да възприемате помирение и причастие, да отваряте затвори, да смжквате окови, да освобождавате роби и то предимно сломени и отслабнали, а сжщо и пленници, и да раздавате милостини на нуждающите се, за да се изпжлни това, за което ни напомня апостола, казвайки: *„И всичко, каквото правите словом или делом, всичко правете в името на Господа Исуса!“* [Посл. кжм Кол. III 17]. Защото тия неща, които сте споменали, т. е. сжблюденията на деня и часа, заклинанията, игрите, нечестивите пеения и гадания,

quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu [Col. III 17]. Nam illa, quae commemorastis, id est, diei et horae observationes, incantationes, ioca, et iniqua crimina, atque auguria, pompae ac operationes diaboli sunt, quibus, 20 Deo gratias, iam in baptismo abrenuntiastis, et haec cum vetere homine et actibus eius, quando novum induistis, omnino deposuistis.

XXXVI. Si die Dominico vel ceteris festis diebus, quando necessitas urget, liceat ambulare, vel ad bellandum procedere? ex trigesimo quarto capitulo harum responsionum nostrarum potestis advertere.

XXXVII. Libros, quos vobis ad praesens necesarios esse consideramus, sicut poscitis, animo gratanti concedimus et plures, Deo largiente, praestare desideramus.

XXXVIII. Dicitis, quod quando in castris estis, orationem perfectam, et congruam facere nequeatis, ac per hoc exponi cupitis, quid agere debeatis: unde nos contra suademus, ut quanto plus hostes saeviunt, et necessitas vel tribulatio incumbit, 5 tanto instantius orationi operam detis. Nam patres nostri plus orando, quam pugnando victores fuere, et voti compotes plus precibus, quam praeliis extiterunt. Denique Moyses orabat, et Iosue pugnabat, sed plus ille vincebat orando, quam iste pugnando [Exod. XVII 10—12]: aptius ergo ab armis, quam ab 10 oratione vacandum est.

XXXIX. De consanguinitate generationum exquiritis, ut quibus utique feminis iungi debeatis, liquide cognoscatis; verum quod leges hinc sanciant, iam meminimus, et denuo memorare summam operae pretium ducimus. Aiunt enim [Inst. de nupt.]: 5 „Ergo non omnes nobis uxores ducere licet: nam quarumdā nuptiis abstinere debemus, inter eas enim personas, quae parentum, liberorumve locum inter se obtinent, nuptiae contrahi non possunt, veluti inter patrem et filiam, vel avum et neptem, matrem et filium, aviam et nepotem, et usque ad infinitum; 10 inter eas quoque personas, quae ex transverso gradu cognationis iunguntur, est quaedam similis observatio, sed non tanta“. Sacri vero canones, et praecipue Zachariae summi praesulis decreta, quid hinc promulgent, episcopo vestro vobis explorandum relinquimus.

XXXIX 6 abstinere debemus *R*, abstinendum est *IS* — 9 matrem *R*, vel matrem *IS*; aviam *R*, vel aviam *IS*.

са шедствия и дела дяволски, от които благодарение на Бога вече при кръщаването сте се отрекли, и напълно сте ги отхвърлили заедно със стария човек и неговите дела, когато сте се облекли в новия.

XXXVI. Да ли е позволено в Господния ден или в останалите празнични дни, когато нуждата наблега, да се отива на пжт³⁵⁾ или да се пристъпва към воюване, можете да схванете от тридесет и четвъртата глава на тия наши отговори.

XXXVII³⁷⁾. Книгите, за които мислим, че за сега ви са необходими, ви отпускаме, както сами искате, със задоволство и желаем с Божия щедрост още повече да ви поднесем.

XXXVIII. Вие казвате, че когато сте на стан, не можете да сторите съвжршена и подходна молитва³⁸⁾, и затова желаете да ви се изложи, какво трябва да вършите. По тоя повод ние ви съветваме напротив, колкото повече неприятелите свирепствуват, и нуждата или бедата наблега, толкова по-настойчиво да се отдадете на молитва. Защото нашите отци са станали победители по-скоро чрез молитва, отколкото чрез бой и са постигнали желанията си по-скоро чрез молби, отколкото чрез сражения. Най-сетне Мойсей се молил, а Исус Навин се сражавал, но първия побеждавал повече с молене, отколкото втория — с воюване [Изх. XVII 10—12]: и тъй по-изгодно е да се отклоним от оржжието, нежели от молитвата.

XXXIX. Вие питате за кръвното родство между родовете, за да разберете ясно, с какви жени именно трябва да се съчетават. Обаче ние вече споменахме онова, което законите по тоя повод постановяват, но въпреки това сме-таме, че си струва труда отново да ви го припомним. Впрочем те казват [Наредба за брака]: „И тъй не е позволено да се женим за всекакви жени: защото от брак с някои трябва да се въздържаеме. Наистина между такива лица, които заемат помежду си место на родители или деца, не може да се сключва брак, например между баща и дъщеря, или деда и внучка, или майка и син, или баба и внук, и тъй нататък до безкрайност; също и сред ония лица, които се свързват чрез кръстосана степен на родство, важи некакво подобно съблюдаване, но не толкова строго“. Обаче, какво възвестяват за това светите канони и предимно постановленията на върховния предстоятел Захарий³⁹⁾, предоставяме на вашия епископ да ви обясни.

XL. Consuetudinem patriae vestrae perhibetis inesse, ut priusquam ad pugnam progrediamini, mittatur a dominatione vestra fidelissimus et prudentissimus vir, qui cuncta arma et caballos, et quae necessaria pugnae existunt, consideret; et apud quem inutiliter praeparata inventa fuerint, capite punitur: nunc autem nosse cupitis, quid nos hinc fieri decernamus. Sed haec nos cuncta vobis ad spiritualis apparatus armaturam convertere suademus, et tantae severitatis rigorem ad pietatis exercitium inclinare monemus; ita ut sicut hactenus illa praeparatio armorum et equorum diligenter inquirebatur, utrum bene apta esset contra visibiles hostes, ita nunc studiose investigetur, ut arma spiritualia, id est, bona opera singuli praeparata possideant adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in caelestibus [Ephes. VI 12]: porro equus animus intelligitur, quia nimirum sicut homo portatur equo, sic et regitur animo; optime ergo, qui arma contra hostes praeparata non habet, perit; quia, ut scriptum est: *Maledictus vir, qui facit opus Dei negligenter* [Ier. XLVIII 10]. De equo vero, qui imparatus est animo, bene per Psalmistam dicitur: *Falsus equus ad salutem, in abundantia autem virtutis eius non erit salvus* [Psal. XXXII 17]. Nisi enim falsus esset, imparatus non esset; equo contra de praeparato dicitur: *Equus paratur ad diem belli, Dominus autem salutem tribuit* [Prov. XXI 31]. Sic utique, quod hactenus carnaliter observastis, et arma quae forsitan ab inopibus haec praeparare non valentibus crudeliter exegistis, iam nunc spiritualiter veneramini: et haec magnos et parvos praeparare pie et indesinenter hortamini.

XLI. De iis autem, qui Christianitatis bonum suscipere renuunt, et idolis immolant, vel genua curvant, nihil aliud scribere possumus vobis, nisi ut eos ad fidem rectam monitis, exhortationibus, et ratione illos potius quam vi, quod vane sapiant, convincatis: opera manuum suarum, et insensibilia elementa, cum sint homines intellectu habiles, adorantes, immo daemoniis suam cervicem flectentes et immolantes. Nam, ut Apostolus docet: *Scimus, quoniam nihil est idolum* [I. Cor. VIII 4]; sed quae

XL 4 cavallos F, caballos ceteri -- 18 Dei negligenter R, Domini fraudulentem V -- 15 equus R, forte legendum equo F -- 20 falsus R, fallax V -- 21 eius non erit salvus R, suae non salvabitur V -- 24 itaque R, utique correxi.

XLI 8 quoniam R, quia V -- 27 illi R, ei V -- 33 de his R, de iis V -- 43 colentim Mg² -- 45 Omnes enim R, Quoniam omnes V.

XL. Вие заявявате, че има обичай въ отечеството ви, щото, прѣди да пристѣпите къмъ сражение, да се прати отъ вашия господарь единъ прѣвѣренъ и прѣблагоразуменъ мжжъ, който да прѣгледа всички оржжия, коне и вещи, които сж необходими за сражение; и оня, у когото се укажатъ немарливо приготвени, се наказва съ смъртъ. Сега обаче желаете да узнаете, какво по тоя поводъ постановяваме да се върши. Но всичко това ви съвѣтваме да насочите къмъ въ оржжението на духовната подготовка и ви увѣщаваме да отправите непрѣклонността на такава голѣма строгостъ къмъ поддържане на благочестието, тъй щото, както до сега грижливо се е придиряла оная подготовка на оржжието и конетѣ, за да се види, да ли именно сж достатъчно годни противъ видимитѣ неприятели, така нека сега грижливо се слѣди, щото отдѣлнитѣ лица да притежаватъ приготвено духовно оржжие, т. е. добри дѣла срѣщу първенцитѣ и властитѣ, срѣщу управницитѣ на свѣта, които властвуватъ надъ мрака въ тоя вѣкъ, срѣщу поднебеснитѣ духове на покварата [II Посл. къмъ Еф. VI 12]; освѣнъ това подъ конь се разбира духътъ, тъй като естествено, както човѣкъ се носи отъ конь, тъй и се управлява отъ духъ. И тъй най-сигурно загинва оня, който нѣма оржжие, приготвено противъ неприятелитѣ, защото, както е писано, *„проклетъ е мжжътъ, който върши небръжно дѣлото Господне“* [Иер. XLVIII 10]. Обаче за коня, който не е приготвенъ отъ духа, добръ се казва отъ псалмопѣвеца: *„Лъжливъ отъносно спасението е коньтъ, но въ изблика на силата му не ще се спаси“* [Псал. XXXII 17]. Защото ако не бѣше лъжливъ, не щѣше да бжде неприготвенъ. Напротивъ за приготвения конь се казва: *„Коньтъ се готви за деня на боя, но спасението е отъ Господа“* [Пр. XXI 31]. Така, въ всѣки случай, зачитайте сега вече духовно онова, което до днесъ сте съблюдавали плътски, а сжщо и оржжието, което може би жестоко сте изисквали отъ бѣднитѣ, които не сж били въ състояние да го приготвятъ, и насърдавайте мало и голѣмо да го пригавя благочестиво и непрѣкжснато.

XLI. За ония обаче, които отказватъ да възприематъ благото на християнството и жертвуватъ на идоли или свиватъ колѣнитѣ прѣдъ тѣхъ, нищо друго не можемъ да ви пишемъ, освѣнъ да ги убѣдите въ правата вѣра по-скоро съ напомнания, увѣщания и разсждѣкъ, нежели чрѣзъ насилие, че напраздно сж мждри, понеже обожаватъ творения на своитѣ ржцѣ и безчувствени елементи, макаръ и да сж хора, надарени съ разсждѣкъ, и нѣщо повече извиватъ шията си прѣдъ бѣсове и имъ жертвуватъ. Защото, както апостолътъ казва: *„Знаемъ, че нищо не е идолътъ“* [I Посл. къмъ Кор. VIII 4]; *но онова, което жертвуватъ езичниците, жертвуватъ го на бѣсове* [Сжщ. X 20]. Но ако не ви послушатъ, то трѣбва да не вкусвате храна съ тѣхъ и изцѣло да нѣмате никакво общение съ тѣхъ, но като чужди и осквернени да ги отстраните отъ своята свита⁴⁰⁾ и дружбѣ,

immolant gentes, daemoniis immolant [I Cor. X 20]. Iam vero
 10 si vos non audierint, cum eis nec cibum sumere, nec ullam
 penitus communionem habere; sed eos tamquam alienos, atque
 pollutos a vestris obsequiis et familiaritate remove debetis,
 ut tali forte confusione compuncti convertantur, inspirante Deo,
 ad ipsum, qui est verus et non falsus Deus, Creator et non cre-
 15 atus, non factus, sed factor omnium: nam, ut Dominus praeci-
 pit [Matth. X 14], de domo illius, qui non credit, non solum
 cibum, verum etiam nec pulverem in pedibus debet educere
 Christianus: in tantum, ut discipuli nascentes, quod acciderat,
 moleste tulerint, quod Petrus princeps eorum ad Cornelium
 20 ingressus fuerat, quem ipse, Deo praecipiente, primum ex gen-
 tibus fecerat Christianum [Act. X 1—48]: nulla igitur cum his,
 qui non credunt, idolaque adorant, miscenda communio est.
 Porro illis violentia, ut credant, nullatenus inferenda est. Nam
 omne, quod ex voto non est, bonum esse non potest; scriptum
 25 est enim: *Voluntarie sacrificabo tibi* [Psal. LIII 8], et rursus:
Vo'luntaria, inquit, oris mei beneplacita fac, Domine [Psal.
 CXVIII 108]; et iterum: *Et ex voluntate mea confitebor illi*
 [Psal. XXVII 7]; ultronea quippe Deus obsequia, et exhiberi tan-
 tum ab ultroneis praecipit: nam si vim inferre voluisset, nullus
 30 omnipotentiae illius resistere potuisset. Iam vero si quaeritis,
 quid de huiusmodi perfidis iudicandum sit, apostolum Paulum
 audite, qui cum Corinthiis scriberet, ait: *Quid enim mihi de*
his, qui foris sunt, iudicare? nonne de his, qui intus sunt,
vos iudicatis? nam eos, qui foris sunt, Deus iudicabit. Au-
 35 *ferre malum ex vobis ipsis* [I Cor. V 12—13]; ac si diceret:
 de his, qui extra religionem nostram sunt, nihil ego iudico, sed eos
 Dei iudicio reservo, qui iudicaturus est omnem carnem. Verum-
 tamen auferte malum ex vobis ipsis, ne videlicet vobiscum mo-
 rans ut cancer serpat; aut certe dum a fidelibus sibi commu-
 40 nicari conspicit, suae quoque vanitati communicari putet, ac per
 hoc veraciorem et sanctiorem suam sectam, quam nostram exi-
 stimet religionem. Propter conscientiam ergo magnopere idola
 colentium cavenda est omnino commuio: nam qui idolatris com-
 municat, ipsis idolis, immo daemoniis communicare videtur:
 45 *Omnes enim dii gentium daemonia* [Psal. XCV 5]; et Aposto-
 lus dicens: *Quae immolant gentes, daemoniis immolant, et*
non Deo, adiecit: *Nolo, inquit, vos socios fieri daemoniorum*
 [I Cor. X 20].

XLII. Asseritis, quod rex vester cum ad manducandum in
 sedili, sicut mos est, ad mensam sederit, nemo ad convescendum
 etiam, neque uxor eius cum eo discumbat, vobis procul in sellis

та може би отъ такова посрамване съкрушени да се обърнатъ по Божие вдъхновение къмъ самия Богъ, който е истински Богъ и не лъжливъ, творецъ, а не сътворенъ, несъздаденъ, а създателъ на всичко : защото, както Господъ наставя [Мат. X 14], христианинътъ не трѣбва да взема отъ дома на оня, който не вѣрва, не само храна, но даже и праха на краката си, до толкова, щото неговитѣ ученици, не знаейки онова, което се случило, негодували, дѣто тѣхниятъ първенецъ Петъръ билъ влѣзълъ при Корнелия, когото той самъ по Божие наставление най-напрѣдъ измежду езичниците направилъ христианинъ [Дѣяния XI и сл.]: и тѣй никакво общение не трѣбва да се завързва съ ония, които не вѣрватъ и почитатъ идоли. Свърхъ това не трѣбва по никакъвъ начинъ да имъ се причинява насилие, за да повѣрватъ. Защото всичко, което не става по собствено желание, не може да бжде добро; пъкъ и писано е: „По своя воля ще ти пожертвувамъ [Псал. LIII 8]; и пакъ се казва: „Направи, Господи, да ти бждатъ угодни волнитѣ приношения на устата ми!“ [Пс. CXVIII 108], и отново: „И по своя воля ще му се изповѣдамъ“ [Псал. XXVII 7]. Изобщо Богъ ни учи на самоволни послушания и изисква да се извършватъ само отъ самоволни хора; защото, ако би пожелалъ да употреби насилие, никой не би могълъ да се противопостави на всемогъществото му. Но ако питате, какво трѣбва да се отсжди за вѣроломнитѣ отъ тоя видъ, чуйте апостолъ Павла, който като пише на коринтянитѣ, казва: *Впрочемъ, що ме е грижа да сжда външнитѣ? Не сждите ли вие вътрѣшнитѣ? А външнитѣ Богъ ще сжди. Затова изпждете лошия изъ между васъ самитѣ!“* [I Посл. къмъ Кор. V 12 — 13], сжщо като че ли казва: „Нищо не сжда за ония, които сж извънъ нашата вѣра, но ги запазвамъ за присждата на Бога, който ще сжди всѣка плътъ. Но все пакъ изпждете лошия изъ между васъ самитѣ“, за да не би оставайки именно между васъ, да се проплъзне незабѣлѣзано като ракъ, или гледайки, че се общува отъ вѣрнитѣ съ него, да си помисли навѣрно, че се общува и съ неговата суета, и поради това да счита своята секта за по-истинска и по-света отъ нашата вѣра. И тѣй главно поради съвѣстѣта на ония, които тачатъ идоли, трѣбва да се избѣгва напълно общението съ тѣхъ, защото оня, който общи съ идолослужители, изглежда, че общи съ самитѣ идоли, нѣщо порече съ бѣсове: „Защото всички богове на езичниците сж бѣсове“ [Пс. XCV 5], и апостолътъ, казвайки: „Онова, което езичниците жертвуватъ, жертвуватъ на бѣсове, а не на Бога“ добавя: „а не искамъ да станете приобщници на бѣсоветѣ“ [I Посл. къмъ Корин. X 20].

XLII. Вие твърдите, че когато вашиятъ князь седне на столъ, както е обичаятъ, до трапезата, за да яде, никой не възлѣга съ него, за да яде сжщо, нито даже жена му, до като вие далечъ отъ него насѣдвате на низки столчета⁴¹⁾ и ядете на земята, и желаете да знаете, какво затова ви наставяме. По

residentibus, et in terra manducantibus; et idcirco quid vobis hinc praecipiamus, nosse desideretis. Unde nos, quia non contra fidem, quod agitur, est, licet bonos mores satis impugnet, non tam praecipientes, quam suadentes hortamur, ut ad Christianae religionis cultores principes attendatis, et humilitatis eorum considerantes fastigium, deponatis ex vobis omne ad nihil utile¹⁰ supercilium: legerunt enim illi in Evangelio, dicente Domino: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris* [Matth. XI 29]. Nam antiqui reges, quorum multi sanctorum consortium meruere, ac ideo veraciter reges dicti sunt, quoniam sancti reperti sunt, cum amicis, quinimmo¹⁵ cum servis suis convivati fuisse memorantur; quin potius ipse Rex regum et Dominus dominantium, Redemptor noster, non solum cum servis et amicis suis, apostolis scilicet recubuisse. verum etiam cum publicanis et peccatoribus et recubuisse, et manducasse describitur.

XLIII. Quae animalia, seu volatilia liceat manducare, quantum existimo, Dominus evidenter ostendit, cum post diluvium animalia cuncta Noe tribuit et filiis eius edenda, dicens: *Omnes pisces maris manui vestrae traditi sunt, et omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum quasi olera virentia* [Gen. IX 2—3]; et demonstratis caelitus beato Petro in illo disco, quamvis hoc altius intelligendum sit, cunctis animantibus, dicitur: *Macra, et manduca* [Act. X 13]. Itaque omne animal, cuius⁵ cibus minime corpori nocivus esse probatur, et societas hoc in cibum admittit humana, comedi non prohibetur: nam ideo, ut sanctus et facundissimus doctor scribit Augustinus [Contra Faustum lib. XXXII cap. XIII], morticinum ad escam usus hominum non admisit, eo quod non occisorum, sed mortuorum animalium morbida caro est, nec apta ad salutem corporis, cuius causa¹⁰ sumimus alimentum. Porro eorum opinionem, qui quidpiam in cibus immundum esse perhibent, per se Dominus destruit dicens: *Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem* [Matth. XV 11]; et apostolo Petro divinitus dicitur: *Quod Deus sanctificavit, tu commune* (vel immundum) *ne dixeris* [Act. X 15]; et coapostolus eius²⁰ Paulus scribens: *Omnia, inquit, munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum* [Tit. I 15]. Verumtamen ne forte quilibet ex Veteri vobis Testamento quaedam

XLIII 5 viventia *Mg*² — 8 *Macra B.* Occide *V* — 10 admittet *F* — 12/15 cf. *ML t.* 42 p. 594 — 19 dicitur *F*, dicens *rel.* — 20 vel immundum *om.* *V* — 32 hanc *H*, hoc *rel.* *ML t.* 42 p. 233/234; illas *ML l. c.* et *F.* illis *rel.* — 37 quadam *R*, quaedam *ML l. c.* — 40 quod *R*, *ML l. c.*, ubi etiam quo adnotatur — 41 stultum *R*, stultus *ML l. c.* — 44 quod dicitur stultum *R*, quod dicitur stultus *ML l. c.*, ubi quod in quibus mutavi — 50 intestino *R*, ab intestino *ML l. c.* — 51 volvere *R*, revocare *ML l. c.* — 55/57 de hac munditia ruminandi alio loco ita *R*; thesaurus desiderabilis sit ipsa sapientia, de hac munditia ruminandi et immunditia non ruminandi ab alio loco *ML l. c.* — 58 requiescit in ore sapientis, vir autem stultus glu-

тоя поводъ ние, понеже това, за което става дума, не е противъ вѣрата, макаръ и достатъчно да противорѣчи на добритѣ нрави, ви напомняме не толкова наставляйки ви, колкото съвѣтвайки ви, щото да насочите вниманието си къмъ господаритѣ, почитатели на християнската вѣра, и обмисляйки степента на тѣхното смирение, да свалите отъ себе си всѣка негодна за нищо гордостъ: наистина тѣ сж чели въ евангелието, дѣто Господъ казва: „*Научете се отъ мене, че сжмъ кроткъ и смиренъ отъ сърце: и ще намѣрите покой на душитѣ си*“ [Мат. XI 29]. Впрочемъ, древнитѣ царе, отъ които мнозина сж заслужили общността на светцитѣ, и затова именно сж били наречени истински царе, защото сж се указали светци, сж сътрапезничали, както се разправя, съ своитѣ приятели, даже съ своитѣ слуги; нѣщо повече самиятъ царъ на царетѣ и господаръ на господаритѣ, нашиятъ Изкупителъ, както се описва, не само възлежавалъ съ слуги и приятели свои, т. е. съ апостолитѣ, но даже възлежавалъ и ялъ съ митаря и грѣшници.

XLIII. Какви животни и птици е позволено да ядемъ, Господъ, до колкото сждя, очевидно е показалъ, когато слѣдъ потопа е прѣдоставилъ всички животни за ядение на Ноя и синоветѣ му, като казалъ: „*Всички морски риби въ ржцѣтъ ви сж прѣдадени. Всичко, което се движи и живѣе, ще ви служи за храна, както зеленчукътъ*“ [Бит. IX 2—3]; пък и когато били показани отъ небото на блажения Петъръ въ оня съсждъ всички животни, макаръ и това да е необходимо да се разбира повъзвишено, се казва: „*Заколи и яжъ!*“ [Дѣян. X 13]; и тъй всѣко животно, за чието ядене е доказано, че никакъ не е вредно за тѣлото, та човѣшкото общество го допуска за храна, не се забранява да се яде. Впрочемъ, както пише светиятъ и краснорѣчивъ учитель Августинъ,⁴²⁾ човѣшката опитностъ затова не допуска да се яде мъртвина, защото месото на неубититѣ, но умрѣли животни е смъртоносно и вредно за тѣлесното здраве, заради което вземаме храна. Освѣнъ това, мнѣнието на ония, които твърдятъ, че въ яденията има нѣщо нечисто, събаря самъ Господъ, казвайки: „*Не това, що влиза въ устата, а онова, що излиза отъ устата, осквернява човѣка*“ [Мат. XV 11], и сжщо свише се казва на апостолъ Петра: „*Коего Богъ е очистилъ, ти не го считай за скверно и нечисто*“ [Дѣян. X 15], пък и неговиятъ съапостолъ Павелъ, пишейки, казва: „*Всичко е чисто за чиститѣ, а за оскверненитѣ и нечиститѣ нищо не е чисто*“ [Посл. къмъ Тита I 15]. Все пакъ обаче, за да не би случайно нѣкои да искатъ да ви посочатъ нѣкои животни, като забранени отъ Стария завѣтъ и да ви възспиратъ отъ ядението имъ, трѣбва да се отбѣлѣжи, че между ония, които сж запрѣтени, се брои и свинята; обаче споменатиятъ по-горѣ свети Августинъ, пишейки за тая работа, споменува това животно, като прѣмълчава останалитѣ, и казва: „Ако могатъ да разбератъ нѣкои, защо не противорѣчи на Стария завѣтъ, дѣто се запрѣщаватъ нѣкои месни ядения, онова

prohibita velint animalia demonstrare, atque ab eorum vos
 25 edulio coercere; notandum est, inter illa, quae prohibita sunt,
 etiam porcum connumerari; de qua re praefatus sanctus Augu-
 stinus de ceteris interim tacens, scribens etiam huius animalis
 meminit dicens [Contra Faustum lib VI cap. VII]: „Testamento
 Veteri, ubi quidam cibi carniū prohibentur, cur non sit contraria
 30 ista sententia, qua dicit Apostolus: *Omnia munda mundis* [Tit.
 I 15] et *Omnis creatura Dei bona est* [Tim. IV 4], si possunt,
 intelligant hoc Apostolum de ipsis dixisse naturis; illas autem
 litteras propter quasdam praefigurationes tempori congruentes
 animalia quaedam non natura, sed significatione immunda dixisse.
 35 Itaque verbi gratia, si de porco et agno requiratur, utrumque
 natura mundum est; quia *Omnis creatura Dei bona est* [ibid.]:
 quadam significatione agnus mundus, porcus immundus est;
 tamquam si stultum et sapientem diceres, utrumque hoc verbum
 natura vocis, et litterarum, et syllabarum, quibus constat, utique
 40 mundum est; significatione autem unum horum verbum, quo
 dicitur stultus, immundum dici potest, non natura sui, sed quo-
 niam quiddam immundum significat. Et fortasse quod est in
 rerum figuris porcus, hoc est in rerum genere stultus; et tam
 illud animal, quam istae duae syllabae, quibus dicitur stultus,
 45 quiddam unum idemque significat: immundum quippe illud ani-
 mal in lege positum est, eo quod non ruminet; non autem hoc
 eius vitium, sed natura est. Sunt autem homines, qui per hoc
 animal significantur, immundi proprio vitio, non natura; qui cum
 libenter audiant verba sapientiae, postea de his omnino non
 50 cogitant: quod enim utile audieris, velut <ab> intestino me-
 moriae tamquam ad os cogitationis, recordanti dulcedine volvere,
 quid est aliud, quam spiritualiter quodammodo ruminare? quod
 qui non faciunt, illorum animalium genere figurantur. Unde et
 ipsa a talibus carnibus abstinencia, tale vitium nos cavere prae-
 55 monuit. Cum enim <theausurus desiderabilis sit ipsa sapi-
 entia,> de hac munditia ruminandi <et immunditia non rumi-
 nandi ab> alio loco ita scriptum est: *Thesaurus desiderabilis*
requiescit in ore sapientis, vir autem stultus glutit illum
 [Prov. XXI 20]. Hae autem similitudines rerum in locutionibus
 60 et observationibus figaratis propter quaerendi et comparandi ex-
 ercitationem rationales mentes utiliter et suaviter moverint: sed
 priori populo multa talia non tantum audienda, verum etiam
 observanda praecepta sunt. Tempus enim erat, quo non tan-
 tum dictis, sed etiam factis prophetari opportheret et ea, quae
 65 posteriori tempore fuerant revelanda. Quibus per Christum,
 atque in Christo relevatis, fidei gentium onera observationum
 non sunt imposita, prophetiae tamen auctoritas commendata“.

tiit illum *ML I. c. R ubi glutit pro glutiit positum est*; et oleum in habi-
 taculo iusti: et imprudens homo dissipabit illud *V — 59* Has autem *R*,
 hae autem *ML I. c. — 60* et observ. *R*, vel observ. *ML I. c. — 61* noverint.
F, noverit *rel.*, movent *ML I. c.*, moverint *correx*i — *65* revelanda. Quibus
F; revelanda, quibus *rel.*

изречение, съ което Апостолътъ казва: „Всичко е чисто за чиститъ“ [Посл. къмъ Тита I 15] и „Всѣко създание Божие е добро“ [I Посл. къмъ Тим. IV 4], то биха разбрали, че това е казалъ Апостолътъ за самото имъ същество; онова обаче писание поради нѣкакви прѣдстави, подходящи на врѣмето, е нарекло нѣкои животни нечисти не по природа, но по значение. И тъй напримѣръ, ако става въпросъ за свиня и агне, и едното и другото по естество е чисто, защото „Всѣко създание Божие е добро“ [Сжщ.]; обаче по нѣкакво значение агнето е чисто, а свинята — нечиста; както ако кажемъ „глупавъ“ и „мждъръ“, всѣко едно отъ тия двѣ слова по естеството на гласа, на звуковетъ и сричките; отъ които се състои, е въ всѣки случай чисто, обаче по значение едното отъ тия двѣ слова, съ което се означава „глупавъ“, може да се назове „нечисто“, не поради своето естество, ами защото означава нѣщо нечисто, А негли онова, което е въ образитъ на нѣщата свинята, това е въ вида на нѣщата „глупавъ“; и както онова животно, така и тия двѣ срички, съ които се казва „глупавъ“, означаватъ едно и сжщо нѣщо: като нечисто именно е поставено въ закона онова животно затова, защото не прѣживя, но това не е неговъ порокъ, а негово естество. Има обаче хора, които се означаватъ съ това животно, като нечисти по собственъ порокъ, а не по своето естество; тѣ именно, макаръ и да слушатъ охотно думитъ на мждростѣта, никакъ не мислятъ послѣ за тѣхъ: защото да прѣмѣташъ отъ вжтрѣшността на паметѣта си къмъ устата на мисльта всичко полезно, което си чулъ, поради сладостѣта на спомнянето, какво друго означава, освѣнъ да го прѣживяшъ по нѣкакъвъ начинъ духовно? А ония които не вършатъ това, се прѣдставятъ чрѣзъ вида на ония животни. Оттамъ и самото въздържание отъ такова месо ни е подсѣщало да се пазимъ отъ такъвъ порокъ. Впрочемъ, тъй като самата мждростъ е съкровище вѣждельно, за тая чистота на прѣживянето и нечистотата на непрѣживянето отъ друга страна тъй е писано: „Вѣждельно съкровище почива въ устата на мждрия, а безумниятъ мжжъ го разхищава“ [Пр. XXI 20]. Обаче тия сходства на нѣщата въ образи и наблюдения поради упражнението въ дирене и сравняване ще да сж раздвижавали по единъ полезенъ и приятенъ начинъ разсждливитъ умове; но на по-прѣдишния народъ сж били втълпени много такива нѣща не само за слушане, но и за съблюдаване. Защото такова е било онова врѣме, та трѣбвало не само съ думи, но и съ дѣла да се пророкуватъ и ония нѣща, които трѣбвало да се откриятъ въ по-сетнѣшно врѣме. А като били открити чрѣзъ Христа и въ Христа, не сж били възложени на вѣрата на езичниците като брѣмена на съблюдавания, обаче повѣрени, за достовѣрностъ на пророчеството.”

XLIV. Nulla ratio sit in quadragesimali tempore venationibus uti: venantes enim nihil praeter carnes captant; ut ergo nihil carnale sectari videamini, decenter a carnibus captandis in quadragesimali praecipue tempore vobis est abstinendum; quanto enim ieiunii tempore arctius est divinis cultibus insistendum, tanto est in cunctis mundi nocivis oblectamentis longius recedendum; praesertim cum neminem nisi reproborum venationes exercuisse sacra designet historia.

XLV. A nobis scire cupitis, si in quadragesimali tempore iudicia sint exercenda, et ad mortem aliquis addicendus; in quo nos noveritis eadem de quadragesimali tempore super hac respondere consultatione, quae diebus festis nos duodecimo harum responsionum nostrarum capitulo iam respondisse dignoscimur.

XLVI. Iam vero si quadragesimali tempore liceat, si necessitas exigit, vel si non exigit ulla necessitas, ad bella procedere, non vobis est necessarium exponendum, cum ex priorum propositionum solutionibus quid vos conveniat agere, etiam nobis tacentibus iam ipsi colligitis. Bellorum quippe ac praeliorum certamina, necnon omnium iurgiorum initia diabolicae fraude sunt artis profecto reperia, et dilatandi regni cupidus, vel irae, vel invidiae, vel alius cuiuspiam vitii dilector tantum his intendere, seu delectari convincitur. Et ideo, si nulla urgeat necessitas, non solum quadragesimali tempore, sed omni, est praeliis abstinendum. Si autem inevitabilis urget opportunitas, nec quadragesimali est tempore pro defensione tam sua. quam patriae, seu legum paternarum, bellorum procul dubio praeparationi parcendum; ne videlicet Deum videatur homo tentare, si habet quod faciat, et suae ac aliorum saluti consulere non procurat, et sanctae religionis detrimenta non praecavet. Porro muri Iericho filiis Israel, qui Sabbatum iam observandum susceperant, etiam Sabbato urbem circumeuntibus et tubis clangentibus ad terram protracti sunt [Ios. VI 20].

XLVII. Consultitis, si liceat in quadragesimali tempore iocis vacare; quod non solum in quadragesimali, verum etiam in

XLVI 9/16 cf. *GD* c. 15 C. XXIII q. 8 p. 1259 — 9 urgeat *R*, urgit *GD* — 10 praeliis *R*, a praeliis *GD* — 11 opportunitas *R*, impotrunitas *GD* — 11/12 quadragesimali est tempore *R*, quadragesimali tempore *GD* — 13 bellorum *R*, est bellorum *GD*.

XLVII 7 possumus *F* — 8 et quagragesima *R*, at quadragesima *correx*i; et ieiunii *F*, ac ieiunii *rel.* — 11 abstinendum est *addidi* — 14/15 de eo rationem *R*, rationem de eo *V*.

XLIV. Никакво основание не трѣбва да имате, за да се отдавате прѣзъ Четиредесетницата на ловъ: защото ония, които ходятъ на ловъ, нищо друго не искатъ да уловятъ освѣнъ месо, та, слѣдователно, за да изглежда, че нищо плътско не прѣслѣдвате, трѣбва смирено да се въздържате прѣдимно прѣзъ Четиредесетницата отъ ловидба на месо. Защото, колкото по-вече трѣбва да се отдаваме на божествени обреди въ врѣме на постъ, толкова по-надалечъ трѣбва да се отдрѣпнемъ отъ всички врѣдни забави, особено когато священата история отбѣлѣзва, че никой, ако самъ не е билъ отъ нечестивитѣ, не се е занимавалъ съ ловъ.

XLV. Вие искате да узнаете отъ насъ, да ли трѣбва въ Четиредесетницата да се произвежда сждъ и да се обрича нѣкой на смъртъ. Въ тоя случай ще знаете, че ние отговаряме на това ваше допитване за Четиредесетницата съ сжщото, съ което, както схващаме, вече сме ви отговорили досежно празничнитѣ дни въ дванадесетата глава на тия наши отговори.

XLVI. Да ли пъкъ е позволено въ Четиресетницата, ако нуждата изисква, или ако нѣкаква нужда не изисква, да се пристѣпва къмъ война, не е нужно вече да ви се излага, тъй като отъ разрѣшението на по-прѣдишнитѣ случаи вече сами заключавате, какво подхожда да вършите, даже и когато мълчимъ. Защото надпрѣварянията въ войни и сражения, а сжщо и поводитѣ на всички свади сж избобрѣтени дѣйствиелно отъ коварството на дяволското изкуство, и алчнитѣ да разшири царството си или отдадениятъ на гнѣвъ, или завистъ, или какъвъ да е другъ порокъ, бива изобличенъ, че само на тѣхъ се отдава или радва. И затова, ако никаква нужда не ви тласка, не само в Четиредесетницата, но и въ всѣко врѣме трѣбва да се въздържате отъ сражения. Ако обаче ви тласка неизбѣженъ случай, то и въ Четиредесетницата безъ съмнѣние не трѣбва да се прѣдпазвате отъ подгатвяне на война за защита, както на себеси, тъй и на отечеството или на отечественитѣ закони, за да не изглежда именно, че човѣкъ изкушава Бога, щомъ има, какво да стори самъ, а не залѣга да се погрижи за своето благо и онова на другитѣ и не прѣдотвратява щетитѣ на светата вѣра. Освѣнъ това стѣнитѣ на Иерихона се повалили на земята, щомъ синоветѣ на Израила, които били вече възприели да пазятъ сжботата, заобиколили сжщо в сжбота тоя градъ и тржбитѣ засвирили [Ис. Нав. VI 20].

XLVII. Вие се допитвате, да ли е позволено въ Четиредесетницата да се отдавате на игри. А това не е позволено на христианитѣ не само въ Четиредесетницата, но и въ никое друго врѣме. Но понеже на васъ самитѣ, които като немощни още не можете да възлѣзете на планината, за да възприемете оттамо възвишенитѣ заповѣди на Бога, а сте настанени, както нѣкога синоветѣ на Израила, въ полета, за да вземете поне оттамо нѣкакви достѣпни и не тъй значителни наставления, ние сжщо още не можемъ да дадемъ съвѣта да се

nullo tempore licitum est Christianis; sed quia vobis, qui in montem nondum ascendere tamquam infirmi potestis, ut inde
 5 sublimia mandata Dei percipiat, sed in campestribus, quemadmodum filii quondam Israel, positi estis, ut saltem ibi plana et minora quaeque praecepta sumatis, necdum possumus suadere, ut omni tempore iocis abstinere, at quadragesima et ieiunii tempore, quando peramplius et instantius orationi et abstinentiae et omnimodae poenitentiae, sicut longe superius exposuimus, vacare debetis, non solum iocis <abstinendum est>, verum etiam ab omni vaniloquio et scurrilitate, quae ad rem non pertinent, atque ab ipso otioso verbo, ut in Evangelio Dominus dicit: *Quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationem* [Matth. XII 36]: si de otioso, quanto magis de noxio et criminoso? nulla ergo voluptatum et iocorum; et maxime in tempore ieiuniorum, vanitas seducere valeat; non enim lamenta cum iocis conveniunt, et falax ac decepatrix laetitia veraces lacrymas producere nescit in proximo: praeterea est iudex, qui
 20 dixit: *Vae vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis* [Luc. VI 25]: hinc Salomon ait: *Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat* [Prov. XIV 13]; hinc iterum dicit: *Risum reputavi errorem, et gaudio dixi: Quid frustra deciperis?* [Eccles. II 2]. Hinc rursus ait: *Cor sapientium, ubi*
 25 *tristitia est; et cor stultorum, ubi laetitia* [Eccles. VII 5]; gratum namque Deo sacrificium est afflictio contra peccatum, Psalmista testante, qui ait: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus* [Psal. L 19].

XLVIII. Unde nec uxorem ducere, nec convivia facere in quadragesimali tempore convenire posse nullatenus arbitramur. Iterum quid hinc sacri canones dicant, episcopo vestro docente scietis.

XLIX. Praeterea sciscitami, si licet exhibere vobis quemadmodum prius in dotem coniugibus vestris aurum, argentum, boves, equos etc., quod quia nullum peccatum est, et leges hoc connivent, et nos ut fiat minime prohibemus; et non solum
 5 hoc, verum etiam quidquid ante baptismum egistis, et nunc quoque vobis agere profecto conceditur [S. Greg. in evang. hom. 24]. Nam piscatorem Petrum, Matthaeum vero telonarium scimus, et post conversionem suam Petrus ad piscationem rediit, Matthaeus vero ad telonii negotium non resedit,
 10 quia et aliud est victum per piscationem quaerere, aliud telonii lucris pecunias augere. Sunt enim pleraque negotia, quae sine peccato exhiberi aut vix, aut nullatenus possunt; ad illa ergo tantum, quae ad peccatum implicant, necesse est, ut post conver-

XLVIII 1/2 cf. GD c. 11 C. XXXIII q. 4 p. 1648.

XLIX 7 et seq. cf. ML t. 76 p. 1184, ubi ex hoc responso post verba „Nam piscatorem Petrum, Mathaeum vero“ supplendum est: „telonarium scimus, et post conversionem suam“ — 10 quia et aliud R, quia aliud ML l. c.

въздържате въ всѣко врѣме отъ игри, то поне въ Четиредесетницата и въ врѣме на постъ, когато, както много по-горѣ ви изложихме, още повече и по-настойчиво трѣбва да се отдавате на молитва, въздържание и всѣкакво покайание, нужно е да се въздържате не само отъ игри, но и отъ всѣкакво пустословие и волнодумство, които не влизатъ въ работа, а сжщо и отъ всѣка праздна дума, както казва въ Евангелието Господь: „*За всѣка праздна дума, която кажатъ човѣците, ще отговарятъ*“ [Мат. XII 36]. Ако ще отговарятъ за праздна дума, то колко повече за врѣдна и прѣстѣпна? И тъй никакви суетни удоволствия и игри, и то прѣдимно въ врѣме на пости, да не бждатъ въ състояние да ви съблзнятъ: защото ридания съ игри не се сходятъ, и лъжливата и измамническа веселба не може да изкара веднага истински сълзи. Освѣнъ това има сждия, който е казалъ: „*Горко вамъ, които се смѣете сега, защото ще се наскърбите и разплачете*“ [Лук. VI 25]. Ето защо Саломонъ казва: „*Къмъ смѣха ще се примѣси печаль, и на радостта свършкътъ е скръбъ*“ [Пр. XIV 13]; ето защо повторно казва: „*Смѣха счетохъ за заблуда и на радостта казахъ: какво се лъжеешъ напраздно?*“ [Екл. II 12]; ето защо той пакъ казва: „*Сърдцето на мждритъ е тамо, дѣто има скръбъ, а сърдцето на безумнитъ — дѣто има веселие*“ [Сжщ. VII 5]; и то защото угодна Богу жертва е съкрушението прѣдъ грѣха по свидѣтелството на псалмопѣвеца, който казва: „*Жертва Богу — духъ съкрушенъ*“ [Псал. L 19].

XLVIII ⁴³⁾. Ето защо ние мислимъ, че прѣзъ Четиредесетницата никакъ не подобава нито да се жените, нито да правите гощавки. Отъ друга страна, какво казватъ затова светитѣ канони, ще узнаете, когато ви поучава вашиятъ епископъ.

XLIX. Освѣнъ това искате да знаете, да ли ви е позволено да давате, както по-напрѣдъ, въ зестра на съпругитѣ си злато, сребро, волове, коне и др. Понеже това не е никакъвъ грѣхъ, а и законитѣ го търпятъ, и ние ни най-малко не забраняваме да се върши; и дѣйствително не само това, но и всичко, което сте вършили прѣди кръщението, ви се позволява и сега да го вършите [Св. Григ. Омил. 24 къмъ еванг.]. Впрочемъ ние знаемъ Петра като рибаръ, а Матей — като митаръ, и слѣдъ своето обращение Петъръ се възвърна отново къмъ рибарство, а Матей не остана при митарското си занятие, защото едно е да си изкарваме прѣхраната чрѣзъ риболовъ, а друго е да си увеличаваме паритѣ чрѣзъ доходитѣ на митарството. Наистина, има много занятия, които или едва, или никакъ не могатъ да се вършатъ безъ грѣхъ; само къмъ ония занятия, които впримчватъ въ грѣхъ, духътъ слѣдъ обращението си не трѣбва да се възвръща. Обаче, какъвто занаятъ всѣки прѣди обращението си е извършвалъ бсзъ грѣхъ, него слѣдъ обращението си не е грѣшно отново да подеме.

sionem animus non recurat: quod vero quisque ante conversionem sine peccato exercuit, hoc eum post conversionem repetere non est culpa.

L. Quid de eo, qui de quadragesimali tempore cum uxore sua coierit, sit iudicandum, episcopi vestri et sacerdotis, qui ab eo constitueretur, arbitrio considerandum ac diffiniendum committimus, qui singulorum mores agnoscere poterunt; et uniuscuiusque vestrum causas libratīs personis ac temporibus discernere, seu moderari debebunt. Porro cum ea eodem tempore sine aliqua contaminatione dormire omnino liceret, si ignis et palea sine laesione communionem aliquam habuissent, vel si diabolicae fraudis astutiae nescirentur; nam ubi masculus cum femina pariter conversantur, difficile est insidias hostis antiqui deesse, quae nimirum non defuere, ubi solitaria fratris et sororis, Ammonis scilicet et Thamar, extitit parvissimo spatio comoratio [II Reg. XIII 8–14].

LI. Si liceat uno tempore habere duas uxores, exquiritis; quod si non licet, scire cupitis, apud quem inventum fuerit, quid exinde facere debeatis. Duas tempore uno habere uxores, nec ipsa origo humanae conditionis admittit, nec lex Christianorum ulla permittit. Nam Deus, qui fecit hominem ab initio, masculum unum fecit et unam feminam tantum [Gen. I 27], cui potuit utique si vellet duas uxores tribuere, sed noluit; scriptum quippe est: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae* [Gen. II 24], non dixit uxoribus; et iterum: *Erunt duo in carne una* [ibid.], masculus scilicet et femina in carne una, et non tres aut plures. Itaque apud quem uno tempore duae uxores inveniuntur, interim priori retenta posteriorem cogatur amittere: insuper et poenitentiam quam loci sacerdos praeviderit, compellatur suscipere. Denique hoc tam immane scelus est, ut homicidii quidem peccatum, quod Cain in Abel fratrem suum commisit [Gen. IV 8], septima generatione cataclysmo vindicatum fuerit [Gen. VII 17]; adulterii autem flagitium, quod Lamech omnium primus in duabus uxoribus perpetravit [Gen. IV 23–24], non nisi sanguine Christi abolitum extiterit, qui septima et septuagesima generatione secundum Evangelium luxerit in mundum.

LII. Si nosse desideratis, quid de his, qui quemlibet eunuchizant, iudicandum sit, paginas legum revolvite.

L. Какво трѣбва да се отсжди за оня, който прѣзъ Четиредесетницата се събира съ жена си, прѣдоставяме да се обмисли и опрѣдѣли отъ сжда на вашия епископъ и на свещеника, който ще бжде назначенъ отъ него, тъй като тѣ ще могатъ да опознаятъ нравитѣ на отдѣлницѣ хора и ще трѣбва да рѣшаватъ и уреждатъ дѣлата на всѣкого едного отъ васъ, като прѣцѣнятъ лицата и обстоятелствата. И тъй въ сжщото врѣме да спи съ нея безъ всѣко осквернение би било напълно допустимо, ако огньтъ и плѣвата биха имали безъ врѣда нѣкакво съприкосновение, или ако не се знаеха хитроститѣ на дяволското коварство, защото когато мжжъ съжителствува съ жена, мжно липсватъ кознитѣ на вѣковния врагъ, които естествено не сж липсвали и тамо, дѣто оставянето насамѣ на братъ и сестра, именно на Амнона и Тамара, се е указало на съвсѣмъ кжсо разстояние [II Кн. отъ Царетѣ XIII 8—14].

LI. Вие питате, да ли е позволено да имате едноврѣменно двѣ съпруги, и ако това не е позволено, желаете да знаете, какво трѣбва да сторите съ оня, у когото бжде това открито. Едноврѣменно да имате двѣ жени нито се допуска отъ самия произходъ на човѣшкото състояние, нито се позволява отъ нѣкакъвъ християнски законъ. Защото Богъ, който отначало е създалъ човѣка, е създалъ само единъ мжжъ и една жена [Бит. I 27]; той непрѣмѣнно е могълъ, ако е желаялъ, да му даде двѣ жени, но не е пожелалъ, тъй като е писано: *„Заради това ще остави човѣкъ баща си и майка си, и ще се прилѣпи къмъ жена си“* [Бит. II 24]; той не е казалъ: *„къмъ женитѣ си“*; и пакъ казва: *„Ще бждатъ двама въ една плѣтъ“* [Сжщ.], разбира се мжжъ и жена въ една плѣтъ, а не трима и повече. И тъй тоя, у когото се откриятъ едноврѣменно двѣ жени, на първо врѣме нека бжде заставенъ да задържи по-прѣдишната и да напустне по-сетнѣшната: сврѣхъ това нека бжде принуденъ да приеме и покаяние, което свещенослужителтъ на мѣстото прѣдвиди. Най-сетнѣ това прѣстѣпление е толкова голѣмо, та грѣхътъ на човѣкоубийството, което е извършилъ Каинъ спрѣмо брата си Авела [Бит. IV 8], е било наказано въ седмото поколѣние съ потопъ [Бит. VII 17], а позорното дѣяние на блудство, което най-напрѣдъ отъ всички е извършилъ Ламехъ спрѣмо двѣ жени [Бит. IV 23—24], е било заличено само съ кръвта на Христа, който споредъ евангелието е възсиялъ въ свѣта въ седемдесетъ и седмото поколѣние.

LII. Ако желаете да узнаете, какво трѣбва да се отсжди за ония, които скопятъ нѣкого, разгърнете страницитѣ на закона.

LIII. Consulitis, si licet super mensam, in qua sacerdos, aut diaconus deest, vexillum sanctae crucis imprimere et comedere: quod procul dubio licet; nam omnibus datum est, ut et omnia nostra hoc signo debeamus ab insidiis munire diaboli, et ab eius omnibus impugnationibus in Christi nomine triumphare: superest tantum, ut cum potior adest, inferior hoc sibi nisi iussus non audeat arrogare: quoniam, *Non est discipulus super magistrum* [Matth. X 24]; et iterum praecipit Apostolus dicens: *Honore, invicem praevenientes* [Rom. XII 10].

LIV. Dicitis, quod Graeci fateantur, quod in Ecclesia qui non constrictis ad pectus manibus steterit, maximum habeat peccatum: hoc ut fieret praeceptum fuisse nusquam, ni fallimur, invenitur, ac per hoc, nisi fiat, peccatum non est: nam quidam faciunt hoc, quidam illud; nunc isti hoc genus humilitatis, nunc illud ostentant: nisi forte qui pertinaciter recuset facere, quod omnes viderit facientes. Verum et hoc, et multa in diversis locis alia humilitatis indicio fiunt, et hoc, cum fit, non nisi humilitatis gratia fit, et revera scriptum est: *Oratio humiliantium se nubes penetrabit* [Eccl. XXXV 21]; proinde sive hoc, sive aliud quid humilitatis excogitare potest homo, non est reprehendendus, quia secundum Evangelium, *qui se humiliat, exaltabitur* [Luc. XVIII 14]. Si enim quis ante principem mortalem veniens cum omni reverentia et timore stat, loquitur et incedit, quanto potius eum qui ante Deum, qui est aeternus, terribilis, et excelsus, accesserit, cum omni pavore ac tremore non solum stare convenit, sed et quasi servum semetipsum in conspectu eius humiliter praesentare; et quia quorundam in Evangelio reproborum ligari manus, et pedes praeciipiuntur [Matth. XXII 13], quid aliud isti agunt, qui manus suas coram Domino, ligant, nisi Deo quodammodo dicunt: Domine, ne manus meas ligari praecipias, ut mittar in tenebras exteriores, quoniam iam ego eas ligavi, et ecce ad flagella paratus sum? Hinc etiam pectus percutimus signantes videlicet, quod nequiter egimus, displicere nobis, ac ideo antequam Deus feriat, id nos in nobis ipsis ferire, et antequam ultio extrema veniat, commissum poenitentia digna punire.

LV. Iam vero quod asseritis, Graecos vos prohibere communionem suscipere sine cingulis, quibus sacrae scripturae tes-

LIII. Вие се допитвате, да ли е позволено да възлагате знамението на свегия кръстъ върху трапезага, на която липсва свещеникъ или дяконъ, и да ядете. Това безъ съмнѣние е позволено, защото на всички ни е дадено това знамение, та чръзъ него трѣбва да си осигуряваме всички нѣща отъ кознитѣ на дявола и да излизаме въ името на Христа побѣдителѣ отъ всички негови нападения. Остава само да се каже, щото когато присѣжествува по-горенъ, да не смѣе по-долниятъ да си присвои това, защото *„нѣма ученикъ по-горенъ отъ учителя си“* [Мат. X 24], и още веднажъ Апостолътъ наставя, като казва: *„Правейки повече честъ единъ на другъ“* [Посл. къмъ Римл. XII 10].

LIV. Вие казвате, че гърцитѣ заявяватъ, че най-голямъ грѣхъ си навлича оня, който не стои въ църква съ скръстени на гърди ржцѣ. Не се срѣща никждѣ, ако не се лъжемъ, да е имало наставление да се върши това, и тъй, ако не се върши, не е грѣхъ — впрочемъ едни постѣпватъ така, други — иначе, а трети проявяватъ ту тоя, ту оня видъ смирение — освѣнъ ако нѣкой упорито отказва да стори онова, което е видѣлъ, че всички го вършатъ. Но и това, и много други нѣща на различни мѣста се извършватъ въ знакъ на смирение, и това, като се извършва, извършва се само заради смирение, и наистина писано е: *„Молитвата на смиренитѣ ще проникне прѣзъ облацитѣ“* [Прѣм. Иос. Сир. XXXV 21]; затова човѣкъ било че може да измисли тоя начинъ на смирение, било другъ начинъ, не бива да се порицава, тъй като съгласно евангелието *„който се смири, ще се въздигне“* [Лука XVII 14]. Впрочемъ ако нѣкой, дохождайки прѣдъ смъртенъ господаръ стои, говори и стѣпва съ всѣко уважение и страхъ, колко повече подобава на оня, който е стѣпилъ прѣдъ Бога, що е вѣченъ, страшенъ и възвишенъ, не само да стои съ всѣкакъвъ страхъ и трепетъ, но и смирено да прѣдстави прѣдъ погледа му самия себе си като робъ? И тъй като въ евангелието се поучава да се вързватъ ржцѣтъ и нозѣтъ на нѣкои нечестиви [Мат. XXII 13], какво друго вършатъ ония, които вързватъ ржцѣтъ си прѣдъ Бога, освѣнъ дѣто Богу казватъ по нѣкакъвъ начинъ: „Господи, да не наставишъ да бждатъ вързани ржцѣтъ ми, та да бжда пратенъ въ по-дълбоки тъмнини, понеже азъ вече ги вързахъ и ето готовъ съмъ за бичуване“? Затова сжщо ние удряме гърдитѣ си, очевидно означавайки, че не ни се нрави онова, което безпжтно сме сторили, че затова, прѣди Богъ да ги бие, ние сами ги биеме, и че прѣди да дойде послѣдното отмъщение, наказваме провинението си съ достойно покаяние.

LV. Огносно твърдението ви, че гърцитѣ ви забраняватъ да приемате причастие безъ пояси, ние напълно не знаемъ, на какви свидѣтелства се осланятъ, за да ви забранятъ съ право това, освѣнъ може би на извѣстното свидѣ-

timoniis hoc prohibere iure probentur, nos penitus ignoramus, nisi forte illo quo Dominus praecipit dicens: *Sint lumbi vestri praecincti* [Luc. XII 35]. Verum hoc sancti Evangelii testimonium non per litteram, sed per spiritum oportet impleri. Nam si ad hoc istud praeceptum est, ut non taliter servaretur, cur non fiunt pariter quae sequuntur, ut *lucernae ardentes* [ibid], et sicut agnum comedentibus iubetur, ut baculum in manibus teneant [Exod. XII 11]? habent suum ista mysterium, et intelligentibus ita clara sunt, ut ea magis, qua decet, significatione servantur. Nam in lumborum praecinctione castitas, in baculo regimen pastorale, in lucernis ardentibus bonorum splendor operum, de quibus dicitur: *Sic opera vestra luceant* [Matth. V 16], indicatur.

¹⁵ Rudes ergo fidelium mentes, ut sanctus et egregius propugnator Ecclesiae papa Coelestinus scribit [Epist. 4], cuius haec summatim verba mutuati sumus, ad talia non debemus inducere; docendi enim sunt potius quam illudendi, nec imponenda eorum oculis, sed mentibus infundenda praecepta sunt.

LVI. Nosse vos velle asseveratis, si liceat omnibus vestris praecipere tempore siccitatis ad pluviam postulandam ieiunium et orationem facere; vobis quidem hoc agere licet: quoniam ieiunium et oratio magnae virtutes sunt, et ad has iugiter faciendas vestra multum valet hortatio; sed congruentius est, si haec per episcoporum dispositionem fiant: ipsi namque sunt qui ligandi solvendique potestatem accipiunt, ad horum vocem populi Dei castra moventur, et requiescunt: sine his tamquam sine capite fore videmini, et quasi oves errantes et non habentes pastorem inceditis. Siquidem in talibus prisco tempore, quod nunc quoque sancta tenet Ecclesia, sacerdotum praecedebat institutio, et omnis penitus ordinatio, et tunc reliquae plebis subsequerebatur assensus, ac per hoc, ordine debito custodito, et unanimitate servata, Deo largiente, voti praestabatur effectus.

LV 5 et seq. papa Nicolaus in universum Coelestini ep., IV ML i. 50 p. 430/431 *secutus est* — 7 ut non taliter F, ut taliter rel. — 13 bonorum splendor operum. de quibus R; boni splendor operis, de quo ML l. c. — 14 Sic opera vestra luceant R, Opera vestra luceant ML t. c., Sic luceat lux vestra coram hominibus: ut videant opera vestra bona V; indicatur R, indicantur ML l. c. — 18 illudendi R; ludendi ML l. c., ubi etiam illudendi adnotatur; imponenda R, imponendum ML l. c.

LVI 2 praecipere F, praecipue rel. — 4 virtutes R, forte virtutis H; has om. H — 14 praestat F, praestatur rel.

телство, въ което Богъ ни наставя, като казва: „*Да бжде кръстътъ ви прѣпасанъ!*“ [Лука XII 35]. Обаче това свидѣтелство на светото евангелие не трѣбва да се изпълня буквално, а духовно. Защото, ако за тая цѣль е дадено това наставление, за да не се спазва по такъвъ начинъ, защо да не се извършватъ сжщо така ония нѣща, които тамо слѣдватъ, както: „*свѣтилницитъ ви да бждатъ запалени*“ [Сжщ.], и както се заповѣдва на ония, които ядатъ агне, да държатъ жезълъ въ ржка [Исх. XII 11]? Но тия нѣща иматъ своята тайна и сж тъй ясни за свѣдушитъ, та тѣ се спазватъ още повече съ смисъла, който имъ подхожда. Защото въ прѣпасването на кръста се крие цѣломждрието, въ тоягата — пастирското управление, а въ запаленитъ свѣтилници — блѣсъкътъ на добритъ дѣла, за които се казва: „*Тѣй да свѣтятъ вашитъ дѣла!*“ [Мат. V 16]. И тъй несвѣдушитъ сърдца на вѣрнитъ, както пише светиятъ и отличенъ защитникъ на църквата папа Целестинъ⁴⁴⁾ [Писма 4], чийто слѣдни думи сме заимствували изцѣло, не трѣбва да въвеждаме въ такива нѣща, защото тѣ трѣбва по-скоро да се обучаватъ, отколкото да се забавляватъ, и наставленията не трѣбва да се влагатъ въ очитъ имъ, но да се вливатъ въ сърдцата имъ.

LVI. Вие увѣрявате, че искате да знаете, да ли на всички ви е позволено да нареждате въ врѣме на суша постъ за изпросване на дъждъ и да устроявате молебень. Вамъ е позволено да правите това, понеже постътъ и молитвата сж велики добродѣтели, а за да ги вършите непрѣкъснато, много важи вашето подсъщание. Но по умѣстно е, ако се правятъ по нареждане на епископитъ: и то защото тѣ сж ония, които получаватъ властта на вързване и развързване, и по тѣхния зовъ станътъ на Божия народъ се мѣсти и си отпочива: безъ тѣхъ изглежда, като че ли ще бждете безъ глава, и ще ходите като овце блуждаючи и лишени отъ пастирь. И дѣйствително, въ такива случаи въ старо врѣме е вървѣло на прѣдъ свещеническото съсловие и свѣтската властъ изцѣло⁴⁵⁾, и тогава непосредствено е слѣдвало съгласието на останалия народъ — нѣщо, което и до сега спазва светата църква —, и по тоя начинъ като се е съблюдавалъ тоя задължителенъ редъ и се спазвало единодушието, се е осжществявало съ Божия щедростъ изпълнението на желанието.

LVII. Graecos vetare perhibetis eunuchos animalia vestra mactare, ita ut eum qui ex animalibus ab illis occisis comederit, grave commisisse peccatum affirmant. Sed nobis valde absonum est, et adhuc frivolum sonat, quod dicitur. Porro quia⁵ ratiocinationem ista dicentium non audivimus, nihil interim de assertionem ipsorum nondum plene cognita decernere diffinitive valemus. Unum tamen scimus, quoniam si eunuchi praecepta Dei custodierint, ad regnum caeleste percipiendum nihil eis obesse membrorum poterit detruncatio, cum secundum Apostolum¹⁰ in resurrectione omnes occurramus in virum perfectum [Ephes. IV 13], et per prophetam Dominus, si eius mandata observaverint, eunuchis nonnulla laeta promittat [Isa. LVI 4]. Siquidem et ille eunuchus Aethiops a sancto Luca evangelista pro virtute et integritate vir appellatur, dum dicit: *Et ecce vir Aethiops, eunu-*
chus, potens Candacis reginae [Act. VIII 27].

LVIII. Utrum velato an nudato capite mulier in ecclesia stare debeat, Apostolus docet [I Cor. XI 5—6]: *Mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum: unum est enim ac si decalvetur, nam si non velatur mulier, ton-*
deatur; si vero turpe est mulieri tonderi aut decalvari, velet
caput suum, et iterum [ibid. 10]: *Ideo, inquit, debet mulier velamen habere super caput propter angelos*, id est, sacerdotes; et rursus ait [ibid. 13—15]: *Vos ipsi iudicate, decet mulierem non velatam orare Dominum? nec ipsa natura docet*
vos, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier vero si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.

LIX. Quod de femoralibus sciscitamini, supervacuum esse putamus; nos enim non exteriorem cultum vestium vestrarum, sed interioris hominis mores in vobis mutari desideramus, nec quid induatis praeter Christum, *quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* [Gal. III 27]; sed quomodo in fide ac bonis operibus proficiatis, inquirimus. Verum quia simpliciter de his interrogatis, verentes videlicet ne vobis in peccatum imputetur, si praeter aliorum consuetudinem quid saltem in minimis agitis Christianorum, ne quid desiderio vestro¹⁰ subtrahere videamur, dicimus, quoniam in libris nostris iussa sunt femoralia fieri, non ut his mulieres uterentur, sed viri:

LVII 5 audivimus *F*, audimus *rel.* — 15 Candaces *H*.

LVIII 4 est enim *R*, enim est *V* — 7 velamen *R*, potestatem *V* — 9 Dominum *R*, Deum *V* — 11 nutriat *on.* *A H Msi F.*

LIX 4 quotquot *R*, quicumque *V* — 14 non potestis *addidi* — 25 recedum *R*, ne nunc quidem *V* — 26 estis carnales *R*, carnales estis *V*.

LVII. Вие заявявате, че гърците забраняват на скопците да колят животните ви, тъй че те твърдят, че тежък грехъ е извършилъ оня, който е ялъ отъ животни, заклани отъ тяхъ. Но за насъ е твърдъ безсмислено и дори звучи като глума това, което се казва. Все пакъ, понеже не сме чули обоснованието на ония, които казватъ това, ние не можемъ, впрочемъ, нищо опрѣдѣлено да рѣшимъ за тяхното твърдение, тъй като то още не ни е напълно извѣстно. При все това, едно знаемъ, че ако скопците спазятъ наставленията Божии, обрѣзването на удоветъ имъ никакъ не може да имъ попрѣчи да бждатъ приети въ царството Божие, тъй като съгласно Апостола въ възкресението всички достигаме до състоянието на съвършенъ мжжъ [Посл. къмъ Ефр. IV 13], пъкъ и чрѣзъ пророка Господъ обѣщава на скопците нѣкои радости, ако спазятъ неговитъ повеления [Исай LVI 3]. И дѣйствително и оня скопенъ етиопецъ се нарича отъ свети евангелистъ Лука мжжъ поради своята добродѣтель и непорочностъ, като казва: *„И ето мжжъ етиопецъ, скопецъ, велможъ на царицата Кандакия“* [Дѣян. VIII 27].

LVIII. Да ли трѣбва жената да стои въ църквата съ покрита глава, или съ гола, учи Апостолътъ [I Посл. къмъ Кор. XI 5—6]: *„Всяка жена, която се моли или пророчествува съ непокрита глава, засрамя главата си; защото е все едно, като че ли е обрѣзната. Защото ако не се покрива жената, нека се стриже. Но ако е срамотно да се стриже жена или да се бръсне, нека си покрива главата,“* и пакъ казва [Сжщ. 10]: *„Затова е длъжна жената да има на главата си покривало заради ангелитъ“,* т. е. заради свещенослужителитъ; и отново казва [Сжщ. 13—15]: *„Вие сами сждете, прилично ли е жена Богу да се моли гологлава? И не учи ли ви самото естество, че ако мжжътъ отглежда коса, то е безчестие за него? И ако жена отглежда косата си, то е слава за нея; защото ней е дадена косата вмѣсто покривало“.*

LIX. Каквото питате за гашитъ⁴⁶⁾, смѣтаме, че е излишно; защото ние желаемъ да се промѣни у васъ не външния видъ на дрехитъ ви, но нравитъ на вътрѣшния човѣкъ, и не придиряме, въ какво друго се обличате освѣнъ въ Христа, *„понеже всинца, които сте се кръстили въ Христа, сте се облѣкли въ Христа“* [Посл. къмъ Гал. III 27], но какъ сте напрѣднали въ вѣрата и добритъ дѣла. Обаче, защото простодушно питате за тяхъ, боейки се очевидно, да не би да ви се вмѣни въ грѣхъ, ако въ най-дребнитъ работи извършвате нѣщо въпрѣки обичая на другитъ християни, то за да не изглежда, че не удовлетворяваме напълно желанието ви, ние ви казваме, че въ нашитъ книги е заповѣдано да се правятъ гашци, но не за да си служатъ съ тяхъ женитъ, а мжжетъ: сега обаче опитайте се, щото, по какъвто начинъ сте прѣминали отъ стария човѣкъ къмъ новия, така въ всичко да прѣминете отъ погрѣдишния си обичай къмъ нашия нравъ; ако ли пъкъ не

nunc autem, ut quemadmodum a veteri ad novum transistis hominem, ita de priori consuetudine ad morem nostrum per omnia transeatis, facite; sin autem <non potestis>, quod placet, agite. Nam sive vos, sive feminae vestrae, sive deponatis, sive induatis femoralia, nec saluti officit, nec ad virtutum vestrarum proficit incrementum. Sane quoniam diximus iussa fuisse femoralia fieri, notandum est, quia nos spiritualiter induimur femoralibus, cum carnis libidinem per abstinentiam, coarctamus: nam illa loca femoralibus constringuntur, in quibus luxuriae sedes esse noscuntur, quamobrem fortasse primi homines post peccatum in membris suis illicitos sentientes motus ad arboris ficulneae folia concurrentes sibi perizomata texuerunt [Gen. III 7]; sed haec spiritualia sunt, quae hactenus portare non poteratis, *sed necdum*, ut cum Apostolo dicam, *potestis; adhuc enim estis carnales* [I Cor. III 2]; et ideo hinc perpauca diximus, cum plura, Deo donante, dicere valeremus.

LX. Consulentibus vobis, si liceat absque ieiuniorum tempore quantulumcumque valde mane comedere, respondemus, quoniam neminem patrum nostrorum ante horam diei tertiam manducasse, nec sancta Ecclesia ante horam hanc traditionem sumendi cibum accepisse recolimus, vel monumentis quibuscumque reperimus: e contrario vero quosdam eorum usque ad vesperum, alios autem usque ad nonam horam diei: porro alios usque ad sextam invenimus ieiunasse: nullum autem mane cibi quantulumcumque sumpsisse comperimus, cum potius *Vae* dictum iis, qui mane comedunt, fuisse legerimus [Isa. V 11]. Quamobrem ab isto maledicto vos alienos esse desiderantes hortamur, ut ante horam diei tertiam nullum omnino corporalem cibum etiam in ipsis insignibus solemnitatibus omnino sumatis: nam quae solemnitas potest esse Pentecoste sublimior, in qua Spiritus sanctus super apostolos descendit, ac per hoc homines meruerunt in se suscipere Dominum? In ista nempe festivitate sancti apostoli cum aliis nonnullis hora diei tertia reperiuntur fuisse ieiuni, cum repletos Spiritu sancto, et loquentes omnium gentium linguis quibusdam incredulis audientibus et obstupescensibus, et quod musto essent repleti ii, qui simul aderant, falso dicentibus Petrus apostolorum princeps responderit, dicens: *Non enim, sicut vos aestimatis, ebrii sunt isti, cum sit hora diei tertia* [Act. II 15], ubi notandum, quod non solum apostoli, sed et omnes qui cum ipsis erant, id est, centum viginti viri, super quos Spiritus sanctus cecidit, hora diei tertia ieiuni reperiuntur. Simul etiam notandum, quod non dixerit beatus Petrus simpliciter: *Non, sicut vos aestimatis, hi ebrii sunt*, sed addiderit: *cum sit hora diei tertia*; ac si patenter diceret: ipsi liquido nostis, quod non sit istis consuetudini ante horam diei tertiam ieiunium solvere, quamobrem frustra illos ebrios esse

можете, вършете, каквото ви е угодно. Защото било че вие, било че женитѣ ви или свалятъ или наденатѣ гащи, това нито прѣчи на спасението ви, нито допринася за прирѣста на добродѣтелитѣ ви. Естествено, понеже казахме, че е заповѣдано да се правятъ гащи, трѣбва да забѣлѣжимъ, че ние духовно се обличае въ гащи, като стѣсняваме похотѣта на плътта чрѣзъ въздържание: защото отъ гащитѣ се пристѣгатъ ония мѣста, въ които, както се знае, се намиратъ седищата на разпуснатостта, поради което може би първитѣ хора слѣдъ грѣха, като сж почувствували забранени вълнения въ удоветѣ си, сж се притекли при листата на смоковницата и сж си съшили припаски [Бит. III 7]; но тѣ сж духовни, които до сега нѣ сте могли да носите, „а и сега“, за да говоря съ Апостола, „още не можете: понеже все още сте плътски“ [I Посл. къмъ Кор. III 2], и затова по тоя случай сме казали твърдѣ малко, макаръ и да бихме могли съ Божи даръ повече да кажемъ.

LX. На вашия въпросъ, да ли е позволено извънъ врѣмето на поста заранъ рано да ядете, колкото и малко, отговаряме, че както си спомняме, или както намираме въ нѣкои паметници, никой отъ отцитѣ ни не е ялъ прѣди третия часъ на деня⁴⁷⁾, и светата църква не е запазила прѣдание, да се вкусва храна прѣди тоя часъ, а напротивъ както срѣщаме, нѣкои отъ тѣхъ не сж яли чакъ до вечерята, други пъкъ до деветия часъ⁴⁸⁾, освѣнъ това други чакъ до шестия⁴⁹⁾: обаче ние знаемъ, че никой заранъ не е вкусвалъ, колкото и малко храна, тъй като сме чели, че по-скоро е казано: „Горко“ на ония, които заранъ ядатъ [Исай V 11]. Затова ние, като желаемъ да бжде далечъ отъ това проклетие, ви увѣщаваме да не вкусвате изобщо прѣди третия часъ на деня никаква изобщо тѣлесна храна даже въ самитѣ бѣлѣжити празници. Защото какъвъ празникъ може да бжде по-възвишенъ отъ Петдесетницата, въ която Свети Духъ е слѣзълъ надъ апостолитѣ, и чрѣзъ това сж се удостоили хората да възприематъ въ себе си Господа? Въ тоя именно празникъ се указва, че светитѣ апостоли заедно съ нѣкои други не били яли чакъ до третия часъ на деня, тъй като първоапостолѣтъ отговорилъ на нѣкои невѣрующи, които чули изпълненитѣ съ Свети Духъ и говорящи на езицитѣ на всички племена, та се чудѣли на това и лъжливо твърдѣли, че сж изпълнени съ вино ония, които били се събрали заедно, като рекълъ: „Тия впрочемъ не сж пияни, както вие мислите, понеже е трети часъ на деня“ [Дѣян. II 15], дѣто трѣбва да се забѣлѣжи, че се указватъ невкусили храна въ третия часъ на деня не само апостолитѣ, но и всички, които били заедно съ тѣхъ, т. е. сто и двадесетѣ мже, върху които слѣзълъ Свети Духъ. Сжщеврѣменно трѣбва да се отбѣлѣжи, че блажениятъ Петъръ не е рекълъ просто: „Тия не сж пияни, както вие мислите“, но добавилъ: „понеже е трети часъ на деня“,

putatis. Imitamini itaque hos, ut Spiritus sanctus, et si non tardius, saltem hora tertia diei vos ieiunos inveniens, sicut istos, vos quoque inspiratione suae gratiae repleat.

LXI. De cetero scire vos velle significatis, quot vicibus laicalis persona per unumquemque diem orationem facere debeat: in quo scire vos convenit, neminem exceptum esse ab eo, quod Dominus in Evangelio dicit: *Oportet semper orare, et non deficere* [Luc. XVIII 1], et Apostolus: *Sine intermissione orate* [I Thess. V 17]; quod sanissime, praefato sancto Augustino docente [Epist. CXXXI n. 18], sic accipitur, ut nullo die intermittantur certa tempora orandi; quae autem sint haec certa tempora orandi, quae nullo die praetermitti debent, quaerite et
 10 invenietis.

LXII. Refertis, quod lapis inventus sit apud vos, antequam Christianitatem suscepissetis, de quo si quisquam ob aliquam infirmitatem quid accipit, soleat aliquoties remedium corpori suo praebere: aliquoties vero sine profectu remanere; quod utique
 5 etiam de illo lapide quid nunquam summentibus quotidie certum est evenire, videlicet, ut alii quidem ab aegritudine sua remedium sanitatis recipiant, alii vero infirmitate tabescant. Quamobrem nos tamquam <actores> vobis consulentibus utrum de cetero sit agendum an respuendum, respondemus et decernimus, quatenus
 10 omnis eiusdem lapidis sumptus penitus prohibeatur, et omnimodis refutetur, et in solo illo lapide Domino nostro Iesu Christo, quem reprobavere aedificantes, hic factus est in caput anguli [Matth. XXI 42], spes totius salutis humanae ponatur, et tamquam a fortissimo recuperandae fortitudinis nostrae remedium
 15 expectetur, ad quem vos accedere, et in eo fiduciam omnem locare beatissimus primus apostolorum Petrus per epistolam suam hortatur, dicens: *ad quem accedentes lapidem vivum ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum, et ipsi tamquam lapides vivi supraedificamini in domum spiritualem* [I Petr. II 4—5].

LXIII. Consulitis praeterea, si liceat viro Dominico nocturno vel diurno tempore cum uxore sua coniungi aut dormire; quibus respondemus: quoniam si Dominico die ab opere mun-

LXI 7/3 cf. ML t. 33 p. 501.

LXII 5 qui R, quid correxī — 8 erroris R; vox illa erroris aut est corrupta, aut superflua H, actores emendavi; (cf. du Cange I 64 s. actor: n. 3) — 20 in domum spiritualem R, domus spiritualis V.

LXIII 5 omnimoda F.

като че ли явно казвалъ: „Вие сами ясно знаете, че тъмъ нѣ е въ обичай да прѣкъснатъ въздържанието си отъ храна прѣди третия часъ на дена, поради което напраздно мислите, че ония сж пияни“. И тъй тъмъ подражайте, та Свети духъ, намирайки ви, ако не по-късно, поне въ третия часъ на дена, невкусили храна, да изпълни и васъ даже, както ония, съ вдъхновението на своята благодать.

LXI. Впрочемъ вие заявявате, че желаете да знаете, колко пжти мирянското лице всѣки единъ день трѣбва да прави молитва. Относно това подобава да знаете, че никой не е изключенъ отъ онова, което Господъ казва въ евангелието: „*Трѣбва винаги да сж молятъ и да не падатъ духомъ!*“ [Лука XVIII 1] и Апостолътъ: „*Непрѣстанно молете се!*“ [I Посл. къмъ Сол. V 17]. А това, както споменатиятъ свети Августинъ учи най-разумно, тъй се възприема, щото въ никой день да не се пропусчатъ извѣстни часове за молитва. Кои обаче сж тия извѣстни часове за молитва, които въ никой день не трѣбва да се пропусчатъ, питайте и ще намѣрите.

LXII. Вие разправяте, че прѣди да приемете християнството, у васъ е билъ откритъ единъ камъкъ, отъ който, ако нѣкой поради немощъ вземе нѣщо, случва се да добие лѣкъ за тѣлото си, а нѣкога да остане безъ полза. Но въ всѣки случай сигурно е, че това сжщото става безъ съмнѣние ежедневно и съ ония, които никога не взиматъ нищо отъ оня камъкъ, та едни отъ тѣхъ получаватъ по другъ начинъ лѣкъ за оздравяване отъ болестъта си, а други изнемогватъ отъ своята немощъ. Затова като се допитвате до насъ, да ли по-нататкъ да си служите съ него, или да се откажете отъ него, ние като ваши попечители ви отговаряме и рѣшаваме да се забрани изцѣло всѣко вземане отъ сжщия камъкъ и да се опровергае по всѣкакъвъ начинъ, па да се възложи надеждата за цѣлото човѣшко спасение само на оня камъкъ, Господа Нашего Исуса Христа, когото зидаритѣ отхвърлили, а той станалъ глава на жгъла [Матей XXI 42], и да се очаква лѣкъ за възврѣщането на силата ни отъ него като отъ най-якия, къмъ който първсапостолътъ прѣблаганиятъ Петъръ ви съвѣтва да пристѣпате, и на него да възложите цѣлото си упование, като казва: „*При него (т. е. Господа) пристѣпняйте, като при камъкъ живъ, отъ човѣцитѣ отхвърленъ, а отъ Бога избранъ и цѣненъ, и сами като живи камъни въззидайте се въ храмъ духовенъ!*“ [I Посл. Петр. II 4—5].

LXIII. Вие питате освѣнъ това, да ли е позволено на мъжа прѣзъ нощното и дневно врѣме на Господния день да се събира съ жена си, или да спи съ нея. На това отговаряме, че ако въ Господния день трѣбва да се откажемъ отъ свѣтска работа, както по-горѣ ви поучихме, колко повече трѣбва да се прѣдпазваме отъ плътско удоволствие и отъ всѣкакво осквернение на тѣлото? Особено когато явно свѣдочи името на Господния день, че въ тоя день християни-

dano cessandum est, sicut supra docuimus, quanto potius a voluptate carnali et omnimodo corporis pollutione cavendum? praesertim cum Dominici diei nomen, quod nihil eodem die praeter quae Domini sunt Christianus agere debeat, liquido manifestet. Porro idipsum est de nocturno ipsius diei, quod de diurno, tempore sentiendum. Unus est enim dies, qui tam diurno quam nocturno spatio constat; viginti quatuor horas habens. Nam nisi tam absentia quam praesentia solis unus existeret dies, nequaquam Scriptura diceret: *Factum est vespere et mane dies unus* [Gen. I 5]: iam vero si dormiendum simpliciter eodem sit tempore cum uxore propria, quinquagesimo harum responsionum nostrarum capitulo, quod sensimus, cursum iam intimavimus. Porro, ut verbis utar Apostoli, *hoc ad utilitatem vestram dico, non ut iaqueum vobis iniciam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem praebeat sine impedimento Dominum obsecrandi* [I Cor. VII 35].

LXIV. Quot diebus viro, postquam mulier filium genuerit, ab ea sit abstinendum, non adinventionibus nostris, sed verbis beatae memoriae Gregorii Romani pontificis et Anglorum gentis apostoli declaratur, qui Augustino episcopo, quem in Saxoniam ipse direxerat, scribens inter cetera dixit [Epist. lib. XI, epist. 64]: „Ad eius vero (id est mulieris) concubitum vir suus accedere non debet, quoadusque proles, quae gignitur, ablactetur. Prava autem in coniugatorum moribus consuetudo surrexit, ut mulieres filios, quos gignunt, nutrire contemnant, eosque aliis mulieribus nutriendos tradant; quod videlicet <ex> sola causa incontinentiae videtur inventum, qui dum se continere nolunt, despiciunt lactare, quos gignunt“.

LXV. Tunc recte non licet cuilibet communionem Christi percipere, quando gulae deditus non invenitur ieiunus, adeo ut mysticam mensam parvipendens prius cibi laici sumptu ieiunium solvisse videatur, Christique venerandum corpus ac pretiosum sanguinem a ceteris non discernens alimentis non praeponuisse omni humanae refectioni, sed postposuisse noscatur. Remedium quippe salutiferum est corpus Christi contra peccatum ei, qui hoc ante omnem escam veneranter consumit. Et certe quotidie medicos vacuis visceribus sua cernimus pocula proprinare: et si hoc pro sanitate corporis agitur, quanto potius est pro animae salute patrandum? Ceterum quamobrem

LXV 6^{et} seqq. cf. ML t. 77 p. 1194 — 7 suus R, eius ML l. c.; quoadusque proles quae R, quousque qui ML l. c. — 10 nutriendos R, ad nutriendum ML l. c.; — 10/11 sola R, ex sola ML l. c.

LXV 8 et qui hoc ante omnem escam veneranter non sumit R; post haec verba H lacunam statuit, et reliqui adnotaverunt: „huius loci pars altera deest;“ ei qui pro et qui et consumit pro non sumit legendum esse mihi videtur.

нѣтъ нищо не трѣбва да върши освѣнѣ онова, което е Господне. Пъкъ и вие трѣбва да чувствувате за нощното врѣме на самия тоя день това сжщото, което чувствувате и за дневното му врѣме. Впрочемъ единъ е деньтъ, който се|състои както отъ дневно, тъй и отъ нощно врѣме, имайки двадесетъ и четири часа. Защото ако не би се образувалъ единъ день както отъ отсъствието, така и отъ присѣтствието на слънцето, напраздно Писанието би казало: „*Стана отъ вечерята и заранѣта единъ день*“ [Бит. I 2]. А да ли трѣбза да се спи изобщо съ собствената жена въ сжщото това врѣме, ние вече бѣгло ви обяснихме, каквото сме мислили, въ петдесетата глава на тия наши отговори. По-нататъкъ, за да си послужимъ съ думитѣ на Апостола: „*това казвамъ за собствената ви полза, не за да ви хвърля примка, но за да ви насоча къмъ това, което е честно, и което ви дава възможность Богу да се посветите безъ прѣчка*“ [I Пос. къмъ Кор. VII 35].

LXIV. Колко дена мжжѣтъ трѣбва да се въздържа отъ своята жена, слѣдъ като му роди синъ, се обяснява не съ наши приобрѣтения, а съ думитѣ на блаженопамятния Григорий, римски първосвещеникъ и апостолъ на английското племе, който пишейки на епископа Августинъ, що самъ билъ изпратилъ въ Саксония⁵⁰), между другото е казалъ [Писма кн. XI, писмо 64]: „А до събиране съ нея (т. е. съ жената) собствениятъ мжжъ не трѣбва да пристѣпя, чакъ до като рожбата, що се е родила, не бжде отбита отъ млѣко. Обаче лошъ навикъ си проби пжтъ въ нравитѣ на жененитѣ, та женитѣ прѣнебрѣгватъ да хранятъ синоветеъ, които раждатъ, и ги прѣдаватъ на други жени, за да ги хранятъ; а това именно изглежда, да е изнамѣрено само поради невъздържанието у ония, които, като не искатъ да се въздържатъ, прѣнебрѣгватъ да кърмятъ ония, които раждатъ“.

LXV. Справедливо само тогава не е позволено на нѣкого да приеме причастието на Христа, когато, отдаденъ на чрѣвоугодие, се укаже толкова малко постникъ, та изглежда, че цѣнейки малко тайнствената трапеза е прѣкжсналъ по-рано поста чрѣзъ взимане на свѣтска храна, и се узнае, че не различавайки свещеното тѣло на Христа и скжпоцѣнната му кръвь отъ останалитѣ храни, не е прѣдпочелъ първитѣ прѣдъ всѣко човѣшко подкрѣпяване, но ги е поставилъ на задно мѣсто. Защото спасително лѣкарство противъ грѣха е тѣлото на Христа за оня, който съ уважение го вземе прѣди всѣко ядене. И безспорно ние виждаме, че всѣки день лѣкаритѣ даватъ да се пиятъ лѣкарствата имъ на гладно сърдце: а ако това се прави за здравието на тѣлото, колко повече трѣбва да се изпълне за спасението на душата? Впрочемъ, защо не трѣбва да приеме тѣлото и кръвьта на Христа оня, комуто е текло кръвь отъ устата или носа, никакво правило не ни учи. Дѣйствиелно това, което нѣкой изпаща противъ волята си, не трѣбва да му се вмѣнява въ вина, и затова да

non debeat is, cui sanguis ex ore vel naribus profluxerit, corpus ac sanguinem Christi percipere, regula nulla docet. Nam quod invitus quis patitur, in culpam ei non debet imputari, ac
 15 per hoc nec a participatione tanti remedii coërceri: novimus namque, quia mulier, quae fluxum patiebatur sanguinis, post tergum Domini humiliter veniens vestimenti eius fimbriam tetigit, atque ab ea statim infirmitas recessit [Matth. IX 20 et seqq.]. Si itaque mulier haec in fluxu sanguinis posita vestimenti Domini tactu non iudicatur indigna, immo ipsius Domini,
 20 nam ipse dixit: *Tetigit me aliquis* [Luc. VIII 45]; cur ei, qui sanguinis ex ore vel naribus fluorem sustinet, non liceat salu-
 tiferi Christi sacramenta percipere?

LXVI. Graecos prohibere vos asseritis cum ligatura linei, quam in capite gestatis, ecclesiam intrare; quod nos quoque similiter non abs re forsitan inhibemus: nam saepe memoratus ac semper memorandus apostolus Paulus ait: *Omnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum*
 5 [I Cor. XI 4]. Et iterum: *Vir quidem non debet velare caput, quoniam imago et gloria est Dei* [I Cor. XI 7]; quod enim de velamine dicitur, etiam de ligaturae volumine debet, credimus, observari.

LXVII. Perhibetis vos consuetudinem habuisse, quotiescumque aliquem iureiurando pro qualibet re disponebatis obligare, spatham in medium afferre, et per eam iuramentum agebatur: nunc autem per quos iurare debeatis, a nobis iuberi de-
 5 poscitis. Sed nos ante omnia non solum per spatham, verum etiam per aliam omnino conditam speciem iurari iudicamus indignum. Per quem enim quis iurat, profecto et diligit et veneratur, sed et fiduciam suam ei firma stabilitate commendat: quamobrem per Deum iurandum est, qui ab hominibus diligen-
 10 dus et venerandus, et in quo omnis spes et fiducia est locanda, et a quo prae cunctis creaturis est semper auxilium expectandum, nam cum a Domino per caelum, terram, caput et Ierusalem non iurare iubetur [Matth. V 34—36], nil nisi ut per creaturam iuretur, procul dubio inhibetur. Quod autem per Dei
 15 nomen iurare praecipiamur, ipso iubente, didicimus. Sane possumus per eas dumtaxat creaturas iurare, quae divinis sunt cultibus deputatae, ut est templum et altare, in quibus qui iurat, iurat in ipsis, et qui habitat in ipsis, et si quae sunt talia. Quapropter iure per Evangelium iurandum est, in quo quidquid
 20 continetur, nihil nisi Dei, qui in eo scribitur et legitur, esse profecto dignoscitur: ipsum enim lex nostra, ipsum testamentum nostrum, quod legifer et testator Dominus et Redemptor

LXVI 2 quos nos *R*, forte quod nos *H* — 6 caput *R*, caput suum — 7 est Dei *R*, Dei est *V* — 8 dicitur *A H F*, dici *rel*.

LXVII 23 etiam et *F*, etiam *rel*.

му се ограничава дѣлътъ въ такова значително лѣкарство; пѣкъ и знаемъ, че жената, която страдала отъ кръвотечение, като дошла смирено задъ гърба на Господа, допрѣла се до края на дрехата му, и веднага нейната немощъ я напуснала. [Мат. IX 20 и сл.] И тъй ако тая жена, страдала отъ кръвотечение не се счита недостойна да се допре до дрехата Господня и даже до самия Господъ, защото той самъ казва: „*Допрѣ се нѣкой до мене*“ [Лука VIII 45], защо да не е позволено на оня, който страда отъ течение на кръвъ изъ устата или носа, да приеме спасителнитѣ тайнства на Христа?

LXVI. Вие твърдите, че гърцитѣ ви забраняватъ да влизате въ църква съ повезка отъ лененъ платъ, която носите на глава⁵¹⁾. Това и ние приемаме негли за полезно, защото често споменатиятъ и достоенъ винаги да се споменува апостолъ Павелъ казва: „*Всѣки мжжъ, когато се моли или пророчествува, ако е съ покрита глава, засрамва главата си*“ [I Посл. къмъ Кор. XI 4], и пакъ: „*Мжжътъ именно не трѣбва да си покрива главата, понеже е образъ и слава Божия*“ [Сжщ. 7]. Впрочемъ това, което се казва за покривалото, трѣбва да се съблюдава — вѣрваме — и относно извивката на повезката.

LXVII⁵²⁾. Вие заявявате, че сте имали обичай, колчемъ сте се рѣшавали да обвържете нѣкого съ клетва за нѣкаква работа, да изнасяте публично единъ палешъ⁵³⁾, и въ него да става заклеването. А сега изисквате да ви опрѣдѣлимъ, въ какви сжщества трѣбва да се кълнете. Обаче ние прѣди всичко считаме за недостойно да се кълне човѣкъ не само въ единъ палешъ, но и въ всѣка друга сътворена вещь. Защото, въ когото нѣкой се кълне, него дѣйствително и обича и тачи, а и нему довѣрва своето упование съ твърда неизмѣнностъ: затова трѣбва да се кълнете въ Бога, който трѣбва да се обича и тачи отъ хората, на когото трѣбва да се възлага всѣка надежда и упование, и отъ когото прѣко всички сътворения трѣбва винаги да се очаква помощъ, защото, когато отъ Бога ни се заповѣдва да не се кълнемъ въ небето, земята, главата и Иерусалимъ [Мат. V 34—36], нищо друго безспорно не ни се забранява освѣнъ да се кълнемъ въ сътворения. Обаче, ако се наставяме да се кълнемъ въ името на Бога, то това сме научили по собствената му заповѣдь. Разбира се, ние можемъ да се кълнемъ все пакъ поне въ ония сътворения, които сж отредени за божествени обреди, каквито сж храмътъ и олтарътъ, въ които оня, що се кълне, кълне се въ самитѣ тѣхъ и въ тоя, който обитава въ самитѣ тѣхъ; и ако има, нѣкои други такива нѣща. Ето защо безспорно трѣбва да се кълнемъ въ евангелието, въ което всичко, що се съдържа, се долавя дѣйствително като принадлежаще само на Бога, който, както тамо се пише и чете,

noster electis suis disposuit, et si hoc amamus, per ipsum etiam iuramus; etenim omnis vera qui dicit, per eum iurat, quem
 25 amat; nos ergo si per Evangelium iuramus, et testatorem, et ipsum testamentum diligere comprobamur, et ab eius mandatis nos nolle recedere procul dubio significamus.

LXVIII. Requisistis, post quot dies mulier possit ecclesiam intrare, postquam genuerit: in quo nos praedecessoris nostri beati Gregorii papae vestigia sequentes, eadem quae ipse, discernimus, qui pro nova gente, sicut nos modo instruenda scribens, inter alia dixit [Epist. lib. XI, epist. 64]: „Si mulier hora eadem, qua genuerit, actura gratias intret ecclesiam, nullo peccati pondere gravatur: voluptas enim carnis, non dolor in culpa est; in carnis autem commixtione voluptas est, cum in proli prolatione gemitus, unde et ipsi primae omnium matri dicitur: *In doloribus paries* [Gen. III 16]. Si ergo enixam mulierem intrare ecclesiam prohibemus, ipsam ei poenam in culpam deputamus“.

LXIX. Quot vicibus per totum annum baptismata celebrari debeant, vel si eodem die licitum sit carnes comedi, vel quot in consequentibus ab his sit abstinendum, requiritis. Insignia igitur anni sive solemnia tempora, quibus baptismata celebrantur, secundum canones duo sunt, Paschae scilicet et Pentecostes. Verum circa vos nulla sunt in baptizando tempora penitus observanda; quemadmodum nec erga eos, qui mortis vicinae periculum metuentes tanto lavacro purgari desiderant: a carnibus autem ipso die iis, qui Sabbato sancto, vel Sabbato Pentecostes baptizati fuerint, abstinere procul dubio convenit: consequentibus vero septem diebus, qui a veteribus dies azymorum dicebantur, et diei resurrectionis Dominicae coniuncti rite celebrantur, si quisquam quandocumque carnibus vesci affectat, multo magis edere carnes oportet.

LXVIII 5 et seqq. cf. *ML* t. 77 p. 1194 — 5/6 Si mulier hora eadem *R*, Nam si eadem hora *ML* l. c. — 7 enim *R*, etenim *ML* l. c. — 8 nam *R* *ML* l. c., cum *correx*i — 9 prolatione gemitus *R*, partu dolor et gemitus *ML* l. c.; omnium matri *R*, matri omnium *ML* l. c. — 10 doloribus *R* *ML* l. c., dolore *V*; ergo *R*, itaque *ML* l. c. — 11/12 in culpam deputamus *R*, suam in culpam deputamus vel in culpam duplicamus *ML* l. c.

LXIX 12 convicti *R*, alias coniuncti *H*, forte coniuncti *F*.

е въ него. Защото то самото е нашъ законъ, то самото — нашъ завѣтъ, който законодателятъ и завѣщателятъ Господь и Изкупителятъ Нашъ е прѣдоставилъ на своитѣ избраници, и ако го⁵⁴⁾ обичате, вие сжщо ще се кълнете въ него; и то защото всѣки, който казва истината, се кълне въ оня, когото обича; и тъй ако ние се кълнемъ въ евангелието, то признаваме, че обичаме и завѣщателя и самия му завѣтъ и безъ съмнѣние изтъкваме, че не искаме да отстѣпимъ отъ неговитѣ заповѣди.

LXVIII. Вие сте запитали, слѣдъ колко дни може жената да влѣзе въ църквата, слѣдъ като роди. Относно това, слѣдвайки стѣпките на нашия прѣдходникъ блажения папа Григорий, ние постановяваме сжщото, каквото и той самъ, който пишейки за наставление на ново племе казва между другото [Писма кн. XI, писма 64]: „Ако жената влѣзе въ сжщия часъ, въ който е родила, въ църква, за да отдаде благодарностъ, то тя не се обрѣменява съ никакра тежестъ на грѣха: защото насладата на плътта, а не болката ѝ се вмѣнява въ грѣхъ; обаче въ смѣшението на плътта има наслада, докато въ произвежданието на поколѣние има охкане, поради което се казва на самата първа отъ всички майки: *„Съ болки ще раждашъ“* [Бит. III 16]: и тъй ако забранимъ на освободената отъ брѣме жена да влѣзе въ църква, то ние ѝ вмѣняваме самото наказание въ грѣхъ.“

LXIX. Вие питате, колко пжти прѣзъ цѣлата година трѣбва да се празнуватъ⁵⁵⁾ кръщения, или дали е позволено въ сжщия день на кръщението да се яде месо, или колко врѣме въ послѣдствие трѣбва да се въздържаме отъ него. И тъй бѣлѣжититѣ годишни или празнични врѣмена, въ които се празнуватъ кръщения, сж споредъ канонитѣ двѣ, именно Пасхата и Петдесетницата. Обаче спрѣмо вастъ изобщо не трѣбва да се съблюдаватъ никакви врѣмена за кръщение, както и спрѣмо ония, които боейки се отъ опасността на близка смъртъ пожелаятъ да се очистятъ чрѣзъ такава велика баня: отъ месо пкъ безъ съмнѣние подхожда да се въздържатъ въ самия день ония, които сж били кръстени въ Великата сжбота⁵⁶⁾ или въ сжботата прѣдъ Петдесетницата, но въ слѣднитѣ седемъ дена, които отъ древнитѣ се наричали дни на прѣсницитѣ и обичайно се празнували като свързани съ деня на Възкресение Господне, ако нѣкой е склоненъ кога и да е да се храни съ месо, трѣбва да яде много повече месо.

LXX. Consulendum decernitis, utrum presbyterum uxorem habentem debeatis sustentare et honorare, an a vobis proicere: in quo respondemus, quoniam licet ipse valde reprehensibilis sit, vos tamen Dominum imitari convenit, qui *solem suum*, ut
 5 Evangelium testatur, *oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos* [Matth. V 45]. Deicere vero eum a vobis ideo non debetis, quoniam nec Iudam Dominus, cum esset mendax discipulus, de numero apostolorum deiecit. Verum de
 10 presbyteris qualescumque sint, vobis, qui laici estis, nec iudicandum est, nec de vita ipsorum quidpiam investigandum, sed episcoporum iudicio, quidquid est, per omnia reservandum.

LXXI. Sciscitantibus vobis, si a sacerdote, qui sive comprehensus est in adulterio, sive de hoc fama sola respersus est, debeatis communionem suscipere, necne, respondemus: non potest aliquis quantumcumque pollutus sit, sacramenta divina
 5 polluere, quae purgatoria cunctarum remedia contagionum existunt. Nec potest solis radius per cloacas et latrinas transiens aliquid exinde contaminationis attrahere: proinde qualiscumque sacerdos sit, quae sancta sunt, coinquinare non potest. Idcirco
 10 ab eo, usque quo episcoporum iudicio reprobetur, communio percipienda est, quoniam mali bona ministrando se tantummodo laedunt: et cerea fax accensa sibi quidem detrimentum praestat, aliis vero lumen in tenebris administrat, et unde aliis commodum exhibet, inde sibi dispendium praebet. Sumite igitur
 15 intrepide ab omni sacerdote Christi mysteria, quoniam omnia in fide purgantur. Fides est enim, quae vincit hunc mundum, et quia non dantis, sed accipientis sit, docente sancto Hieronymo, ad credendum in omni anima baptismum esse perfectum, et in omni sacerdote corpus Christi esse perfectum; qui rursus
 20 sacrae Scripturae concordans ait: „Priusquam audias, ne iudicaveris quemquam, atque ante probationem accusationis illatae, neminem a tua communione suspendas, quia non statim, qui accusatur, reus est; sed qui vincitur, criminosus.“

LXX cf. GD c. 17 D. 28 p. 163/164 — 1/2 uxorem habentem R, habentem uxorem GD — 3 in quo A H F, quo rel., ad quod GD — 3/4 ipsi valde reprehensibiles sint R, ipsi valde sint reprehensibiles GD; ipse valde reprehensibilis sit *correx*i — 4 Dominum imitari convenit R, Deum convenit imitari GD — 5/6 et pluit supra iustos et iniustos om. GD — 8 deiecit R, elecit GD — 9 qualescumque sint om. GD — 10 de vita ipsorum K, de eorum vita GD.

LXXI cf. GD c. 5 C. XV q. 8 p. 933/933 — 1/2 comprehensus est R, comprehensus GD — 5 remedia om. GD — 9 episcoporum iudicio R, iudicio episcoporum GD — 13 igitur R, ergo GD — 14 quoniam R, quia GD — 14/15 in fide R, fide Christi GD — 15 est enim R, GD, enim est S. Hieronymi Epist. XII de VII ordinibus Ecclesiae ML t. 30 p. 160; vincit hunc mundum R, hunc mundum vincit GD, quae facit mundum ML l. c. — 16

LXX. Вие се рѣшавате да питате, дали трѣбва да търпите и зачитате презвитеръ, който има жена, или да го прогоните отъ себе си. На това отговаряме, че макаръ и самъ доста да заслужава порицание, все пакъ подобава да подражавате Господа, ксѣто *заповѣдва на своето слѣнце*, както свидѣтельствува евангелието, *да грѣе надъ добри и лоши и праща дъждъ на праведни и неправедни* [Мат. V 45]. Наистина, вие не трѣбва да го изгонвате отъ себе си, защото Господъ не е изгонилъ отъ срѣдата на апостолитѣ нито Юда, макаръ и да е билъ лъжливъ ученикъ. Пъкъ и вие, които сте миряни, не трѣбва нито да сждите за презвитеритѣ, каквито и да сж, нито да изслѣдвате нѣщо отъ тѣхния животъ, но каквото и да е, трѣбва въ всѣки случай да се запази за сжда на епископитѣ.

LXXI. На вашия въпросъ, дали трѣбва да приемате причастие отъ свещеникъ, който било че е уловенъ въ блудство, било че затова е опетненъ само отъ мѣлвата, или не трѣбва, отговаряме: никой, колкото и много да е оскверненъ, не може да оскверни Божиитѣ тайнства, които сж очистителни лѣкарства за всички зарази. И слѣнчевиятъ лжчъ, прѣминавайки прѣзъ отходни канали и нуждници, не може да си навлѣче оттамо нѣкакво осквернение; тѣй сжщо свещенослужителтъ, какъвто и да бжде, не може да оскверни онова, що е свето, затова отъ него трѣбва да се приема причастие, чакъ докато бжде низвергнатъ отъ присждата на епископитѣ: защото лошитѣ, като поднасятъ блага, врѣдятъ само на себе си. И восъчната факла запалена причинява на себе си врѣда, но на другитѣ поднася свѣтлина въ мрака, и отдѣто тя носи на другитѣ удобство, оттамо причинява на себе си щета. И тѣй взимайте безъ страхъ отъ всѣки свещенослужителъ на Христа тайнства, понеже всичко се очиства въ вѣрата! Защото вѣрата е, която побѣждава тоя свѣтъ, и защото тя не принадлежи на оня, който я дава, а на оня, който я приема, както именно учи свети Иеронимъ⁵⁷⁾, като добавя, че спрѣмо вѣрата кръщението е съвършено въ всѣка душа и тѣлото Христово — съвършено въ всѣки свещенослужителъ. Той⁵⁸⁾, впрочемъ, съгласявайки се пакъ съ Светото писание, казва: „Прѣди да чуешъ, никого да не осждишъ, и прѣди да бжде доказано изнесеното обвинение, да не изключавашъ никого отъ общението си; защото не веднага е виновенъ оня, който се обвинява, но прѣстжпенъ е оня, който бжде изобличенъ.“

LXXII. Requisistis, si liceat in vobis patriarcham ordinari; sed de hoc nihil diffinitive respondere possumus, priusquam legati nostri, quos vobiscum mittimus, reversi fuerint, et nobis, quae inter vos multitudo sit et unanimitas Christianorum, renuntient. Nam interim episcopum habetote, et cum incremento divinae gratiae Christianitas ibi fuerit dilatata, et episcopi per singulas ecclesias ordinati, tunc eligendus est inter eos unus, qui si non patriarcha, certe archiepiscopus appellandus sit; ad quem omnes concurrant, et cuius consilium in causis maioribus
 5 praestolentur; idipsum etiam apostolicis regulis praecipientibus ac dicentibus [Can. apostol. 35]: „Episcopus gentium singulorum scire convenit, quis inter eos primus habeatur, quem velut caput existiment, et nihil amplius praeter eius conscientiam gerant etc.“.

LXXIII. A quo autem sit patriarcha ordinandus, interrogatis: et idcirco scitote, quia in loco ubi nunquam patriarcha, vel archiepiscopus constitutus est, a maiori est primitus instituendus: quoniam secundum Apostolum minus a maiori benedicitur
 5 [Hebr. VII 7], deinde vero accepta licentia et pallii usu ordinat ipse sibi deinceps episcopos, qui successorem suum valeant ordinare. Vos tamen sive patriarcham, sive archiepiscopum, sive episcopum vobis ordinari postuletis, a nemine nunc velle congruentius, quam a pontifice sedis beati Petri, a quo et episcopatus et apostolatus sumpsit initium, hunc ordinari vultis, in
 10 quo hic est ordo servandus, ut videlicet a sedis apostolicae praesule sit nunc vobis episcopus consecrandus, qui, si Christi plebs, ipso praestante, crescit, archiepiscopatus privilegia per nos accipiat; et ita demum episcopos sibi constituat, qui ei decedenti successorem eligant: et propter longitudinem itineris
 15 non iam huc consecrandus, qui electus est, veniat: sed hunc episcopi, qui ab obeunte archiepiscopo consecrati sunt, simul congregati constituent: sane interim in throno non sedentem, et praeter corpus Christi non consecrantem, priusquam pallium a
 20 sede Romana percipiat, sicut Galliarum omnes, et Germaniae, et aliarum regionum archiepiscopi agere comprobantur.

dantis, sed accipientis sit *B*; dantis, sed accipientis fit *GD*; est dantis, sed accipientis *ML l. c.*; docente *R*, *ML l. c.*, dicente *GD* — 17 ad credendum *R*, *GD*, ita credendum est *ML l. c.*; omni anima *R ML l. c.* anima omni *GD*; baptismum esse *R*, *ML l. c.*, baptismus est *GD* — 18 esse *R ML l. c.*, est *GD* — 19/20 iudicaveritis *R GD*, iudices *ML t. 30 p. 154*.

LXXII 1 Requisitis *F* — 11 cf. *Héféle Histoire des Conciles t. I (1869) p. 628* — 12 eas *Mg²*, eos rel. *Héféle l. c.*

LXXII. Вие сте питали, да ли е позволено да се ржкоположи у васъ патриархъ. Но затова нищо опрѣдѣлено не можемъ да ви отговоримъ, прѣди да се върнатъ нашитѣ пратеници, които пращаме заедно съ васъ⁵⁹), и ни съобщатъ, какво множество и единодушие на християнитѣ има у васъ. Впрочемъ, между това вие трѣбва да имате епископъ, и когато тамо съ увеличението на Божията благодать се разшири християнството, и бждатъ ржкоположени надъ отдѣлнитѣ църкви епископи, тогава трѣбва да се избере между тѣхъ единъ, който трѣбва да се нарече, ако не патриархъ, то поне архиепископъ, та къмъ него всички да се притичатъ и да дочакватъ неговия съвѣтъ въ по-важни случаи, както това сжщото прѣдписватъ и казватъ апостолскитѣ правила [Апост. кан. 35]: „На епископитѣ на отдѣлнитѣ племена подобава да знаятъ, кой измежду тѣхъ да се счита за пръвъ, когото да смѣтатъ за свой глава, и да не проявяватъ нищо повече освѣнъ неговата съвѣсть и т. н.“

LXXIII. Вие обаче питате, отъ кого трѣбва да ви бжде ржкоположенъ патриархъ. И затова знайте, че въ мѣсто, дѣто никога не е билъ настаняванъ патриархъ или архиепископъ, трѣбва за пръвъ пжтъ да се назначи отъ по-голѣмия: защото съгласно Апостола по-малкото се благославя отъ по-голѣмото [Посл. къмъ Евр. VII 7], а слѣдъ като получи разрѣшение, пжкъ и въз основа на палиума⁶⁰), той самъ си ржкополага понататкъ епископи, които сж властни да ржкоположатъ неговъ приемникъ. Все пакъ било че искате да ви бжде ржкоположенъ патриархъ, било архиепископъ, било епископъ, не можете да искате по-умѣстно отъ никого друго да бжде такъвъ ржкоположенъ, нежели отъ прѣстола на блажения Петъръ, отъ когото си води началото и епископатътъ и апостолатътъ. Но въ такъвъ случай трѣбва да се спази този редъ, шото отъ прѣдстоятеля именно на апостолския прѣстолъ да ви бжде ржкоположенъ епископъ, който, ако народътъ на Христа порасте съ негово съдѣйствие, да получи отъ насъ правата на архиепископатъ; и така те първа да си настани епископи, които да му избиратъ приемникъ, когато умира, и поради дългия пжтъ да не дохожда вече тука за ржкополагание оня, който е избранъ, но да го настанятъ епископитѣ, които отъ починалия архиепископъ сж ржкоположени, като се събератъ заедно; на първо врѣме, разбира се, като не сѣда на тронъ и не освещава нищо друго освѣнъ тѣлото на Христа, докато не получи палиумъ отъ римския прѣстолъ, по какъвто именно начинъ всички архиепископи въ Галскитѣ земи, въ Германия и въ другитѣ области се утвърждаватъ въ своята дѣйность.

LXXIV. Sciscitamini, si coepta oratione nuntius venerit de hostibus, ac ideo ipsam orationem consummare nequiveritis, quid vobis agendum sit. Quid aliud utique, nisi ut bonum, quod coepistis, quocumque vos perrexisse contigerit, perficiatis? nam
 5 non est Christianis unus locus orationis, sicut iudaeis erat Hierosolymis, et veluti Samaritanis in monte Garizin [Ioan. IV 20], sed in omnibus locis, quemadmodum et Apostolus ait: *Volo ergo viros orare in omni loco levantes puras manus* [I Tim. II 8]. Praeterea qui in bono opere perseveraverit in finem,
 10 hic salvus erit; praecipue eo tempore, quando contra inimicorum itur incursus; et oratione, sicut iam supra diximus, magis quam armis expectari debet ab hoste triumphus.

LXXV. Iudicium poenitentiae, quod postulatis, episcopi nostri, quos in patriam vestram misimus, in scriptis secum utique deferent; aut certe episcopus, qui in vobis ordinabitur, hoc cum oportuerit, exhibebit: nam saeculares tale quid habere non con-
 5 venit, nimirum quibus per id quemquam iudicandi ministerium nullum tribuitur.

LXXVI. Similiter et de codice ad faciendas missas asserimus.

LXXVII. Refertis, quod Graecorum quibusdam codicem accipientibus in manibus clausum, unus ex eis accipiens parvissimam particulam ligni, hanc intra ipsum codicem condant, et si undecumque aliqua vertitur ambiguitas, per hoc affirmant
 5 scire se posse, quod cupiunt. Vos vero consulitis, si sit hoc tenendum an respuendum: utique respuendum; scriptum est enim: *Beatus vir, cuius est nomen Domini spes eius, et non respexit in vanitates et insanias falsas* [Psal. XXXIX 5].

LXXVIII. Enarratis, quod populus ille, qui propter Christianam religionem ad occidendum vos insurrexere, poenitentiam agere voluerit, et sacerdotes illi, qui inter vos advenae sunt, hanc recipere recusarint: nunc autem requiritis, quid de eis
 5 agendum sit. Si quemadmodum asseritis, sponte poenitentiam agere volunt, non sunt prohibendi, sed per omnia poenitentiae submittendi, quam episcopus, vel presbyter ordinatus ab illo consideraverit: nam non suscipere poenitentes, non est catholicorum, sed Novatianorum.

LXXIX. Perhibentes, quod moris sit apud vos infirmis ligaturam quamdam ob sanitatem recipiendam ferre pendentem sub gutture, requiritis, si hoc agi nos de cetero iubeamus; quod non solum agi non iubemus, verum etiam ne fiat, modis

LXXIV. Вие искате да знаете, какво трѣбва да сторите, ако, като бжде почната молитвата, дойде вѣсть за ненадѣйно нападение на неприятелитѣ, и за това не сте могли да довършите самата молитва. Какво друго въ всѣки случай, освѣнъ да довършите доброто дѣло, което сте почнали, дѣто ви се удаде да го продължите? Защото християнитѣ нѣматъ едно мѣсто за молитва, както евреитѣ сж имали въ Иерусалимъ, и както самарянитѣ въ планината Гаризинъ [Иоанъ IV 20], но на всички мѣста, както и Апостолътъ казва: *„И тъй искаме мжжетъ да се молятъ на всѣко мѣсто, въздигайки ржцъ чисти“*. [I Посл. кжмъ Тим. II 8] Освѣнъ това оня, който въ добро дѣло устои до край, ще бжде спасенъ, особено въ онова врѣме, когато се отива противъ нападенията на неприятелитѣ; и по-скоро отъ молитвата, както вече по-горѣ казахме, нежели отъ оржжието трѣбва да се очаква триумфъ надъ неприятеля.

LXXV⁶¹). Сжда за покаяние⁶²), който искате, ще ви донесатъ непрѣменно съ себе си между книжата⁶³) нашитѣ епископи, които изпратихме въ вашето отечество; или поне епископътъ, който у васъ ще бжде ржкоположенъ, ще ви го прѣдстави⁶⁴), когато дотрѣбва; защото не подобава на миряни да иматъ такова нѣщо, тъй като естествено чрѣзъ него не имъ се възлага ни най-малко служба да сждятъ кого и да е.

LXXVI. Сжщото твърдимъ и досежно книгата за извършване на литургията⁶⁵).

LXXVII. Вие разправяте, че нѣкои отъ гърцитѣ взематъ затворена книга въ ржцѣ, и единъ отъ тѣхъ, хващайки една съвсѣмъ малка клечка, я тиква въ самата книга, и ако отъ дѣи да е се добие нѣкаква двусмислица, твърдѣли, че по тоя начинъ могли да знаятъ, каквото желаяли. Вие обаче се допитвате, да ли това трѣбва да се спазва, или отхвърли. Безъ друго трѣбва да се отхвърли, защото писано е: *„Блаженъ мжжъ, за когото името Господне е негова надежда и не се призира въ суети и лжжливи безумия“* [Псал. XXXIX 5].

LXXVIII. Вие разказвате, че оня народъ, който поради християнската вѣра възстаналъ, за да ви убие, пожелалъ да стори покаяние, а ония свещенослужители, които сж пришълци между васъ, отказали да го приематъ. Сега обаче питате, какво трѣбва да се направи съ тѣхъ. Ако, както твърдите, искатъ доброволно да сторятъ покаяние, не трѣбва да се възспиратъ, но да се подхвърлятъ прѣзъ всички степени на покаянието, което епископътъ или презвитерътъ, ржкоположенъ отъ него, намисли: защото не е присжщо на католицитѣ да не приематъ кающитѣ се, а на новацианцитѣ⁶⁶).

LXXIX. Заявявайки, че у васъ немощнитѣ иматъ обичай заради здравето си да взематъ нѣкаква повозка и да я носятъ окачена подъ шията си, питате, да ли ние заповѣдваме да се върши това и понататкъ. Но това не само не

5 omnibus inhihemus: huiusmodi quippe ligaturae, phylacteria, daemonicis sunt inventa versutiis, et animarum hominum esse vincula comprobantur, ac ideo his utentes anathemate apostolica decreta percussos ab Ecclesia pelli praecipiunt.

LXXX. Cum generatione, quae pacem vobiscum habere quaerit, quomodo ad alterutrum pacem firmare et custodire debeatis, inquiritis. Quaecumque gens vobis pacem cfferre voluerit, vos nolite renuere, scriptum quippe est: *Pacem sequimini* 5 *cum omnibus* [Hebr. XII 14]. Et rursus: *Cum omnibus hominibus pacem habentes* [Rom. XII 18], ubi *omnibus* sonat, nemo a mutua pace prorsus excipitur. Quomodo vero ipsa sit pax cum huiusmodi firmanda vel custodienda, nisi gentis, cum qua pax ineunda est, mores et verba praenoscantur, facile diffinire 10 non possumus. Verumtamen quia est laudabilis pax, est et perniciosa, providendum est, ut in omni pacto Christus praepnatur, ita ut, lege ipsius et praecipue fide illaesa persistente, foedus, quod invicem pangitur, permaneat incorruptum; quam autem pacem sectari debeatis, Dominus manifestat, cum dicit: *Pacem* 15 *meam do vobis* [Ioan. XIV 27]; cum eo igitur qui pacem Christi non habet, nec nos communionis habere pacem debemus, sed nec cum illo, qui pacem idcirco postulat, ut liberius nociva committat.

LXXXI. Percontati estis, si cum generatione, quae Christiana est, foedus interposito ex utraque parte iureiurando feceritis, et post haec illi pactum dirumpere, et super vos insurgere voluerint, utrum et vos adire contra eos audeatis, an aliud quid 5 agere debeatis. Verum omnis est necessitas toleranda, magis quam a nobis quaelibet iniquitas perpetranda: proinde foedus, quod pangitis, nulla est occasione violandum, nisi forte in confirmandi foederis ipsius articulo interpositum est, quatenus sic una pars id foret observatura, si pars hoc altera nulla tergiversatione 10 violasset; siquidem a Christiano genus omne mendacii summo pere declinandum est propter illud, quod a Deo dicitur: *Perdes omnes, qui loquuntur mendacium* [Psal. V 7.]. Et iterum: *Os, quod mentitur, occidit animam* [Sap. I 11]. Et Apostolus: *Nclite, ait, mentiri invicem* [Col. III 9]. Iam vero si illi, postposito iuramento, 15 diruptoque foedere contra vos insurrexerint, quid vos oporteat agere, episcopus vester a vobis inquisitus respondeat, qui iuxta positus et circumstantiam rerum, et temporum qualitatem, et mores personarum, et iustitiam partium clare cognoscens, quod congruentius et salubrius esse perspexerit, tunc facilius poterit indicare, et quid agi conveniat, cuncta praenoscentes

заповѣдваме да се върши, но даже по всѣкакъвъ начинъ настояваме да не става: защото тоя видъ повезки — амулети сж изобрѣтени отъ бѣсовски хитрости, и както се потвърждава, тѣ сж окови за душитѣ на хората, и затова апостолскитѣ постановления наставятъ, щото ония, които си служатъ съ тѣхъ, да бждатъ поразени съ проклетия и изгонени отъ църквата.

LXXX. Вие запитвате, по какъвъ начинъ трѣбва да сключите взаименъ миръ съ народъ, който иска да бжде въ миръ съ васъ, и да го опазите. Каквото племе и да пожелае да ви прѣдложи миръ, недѣйте отказва, защото е писано: „*Търсете миръ съ всички!*“ [Посл. къмъ Евр. XII 14]. И пакъ: „*Съ всички хора имайте миръ!*“ [Посл. къмъ Римл. XII 18], дѣто „всички“ гласи: никой отъ взаименъ миръ не се изключва. Обаче, по какъвъ начинъ трѣбва да се сключи самиятъ миръ съ такива и опази, лесно не можемъ да опрѣдѣлимъ, ако не се знаятъ прѣдварително нравитѣ и мислитѣ⁶⁷⁾ на племето, съ което прѣдстои да се сключи миръ. Все пакъ, понеже мирътъ е похваленъ, а и гибеленъ, трѣбва да се прѣдвиди, щото въ всѣко уговаряние да се постави на първо мѣсто Христосъ, тѣй че като останатъ незасегнати неговиятъ законъ и главно вѣра, да прѣбжде ненарушимъ договорътъ, който взаимно се уговаря. Какъвъ миръ обаче трѣбва да търсите, Господь свѣдочи, като казва: „*Моя миръ ви давамъ*“ [Иоанъ XIV 27]. И тѣй съ оня, който нѣма мира на Христа, не трѣбва и ние да имаме мира на общението, но сжщо не и съ оня, който затова иска миръ, за да върши по-свободно врѣдни нѣща.

LXXXI. Вие сте ни запитали, ако сключите договоръ съ народъ, който е християнски, като се даде отъ двѣтъ страни клетва, и слѣдъ това ония поискатъ да скжсатъ договора и се вдигнатъ противъ васъ, дали и вие да посмѣете да се отправите противъ тѣхъ, или трѣбва да извършите нѣщо друго. Но по-скоро трѣбва да понесемъ всѣкаква нужда, отколкото да извършимъ нѣкаква неправда: затова въ никой случай не трѣбва да нарушавате договора, който сключвате, ако негли въ члена за валидността на договора не е вмѣкнато, че едната страна до тогава ще го съблюдава, до когато другата страна не го наруши съ незачитане; и дѣйствително християнинътъ трѣбва извънмѣрно много да се отклонява отъ всѣки видъ лъжа поради онова, що Богъ казва: „*Ще погубишъ всички, които говорятъ лъжа*“ [Псал. V 7]. И пакъ: „*Уста, които лъжатъ, убиватъ душата*“ [Прѣм. Солом. I 11]. И апостолътъ казва: „*Недѣйте лъга единъ другъ!*“ [Посл. къмъ Кол. III 9]. Но ако се вдигнатъ противъ васъ, като прѣнебрѣгнатъ клетвата и скжсатъ договора, какво трѣбва да вършите, би ви отговорилъ вашиятъ епископъ, щомъ бжде запитанъ отъ васъ. Той именно като

vobis pleniter intimare. Verum nos interim rebus incognitis satius admonemus, ut semper rogetis ea, quae pacis sunt.

LXXXII. Cum paganis autem, quod sit Christiano pactum faciendum, Apostolus indicat, qui nullam communionem luci ad tenebras, Christi ad Belial [II Cor. VI 14—15], fideli cum infideli: dat intelligi debere prorsus existere. Verum si eo fidelis animo pactum cum infideli constituit, ut eum ad cultum veri Dei possit attrahere, non est prohibendum: quandoquidem Apostolus etiam matrimonium, quod ex fidele constat et infideli, non inhihet permanendum [I Cor. VII 12—14]; et Moyses cognatum suum ad Dei veri notitiam trahere volens, eius societatem non aspernatur [Exod. XVIII 8—24], sed comitatu suo ducem fore summopere deprecatur. Inveniuntur autem nonnulli sanctorum et fidelium cum alienigenis et infidelibus pacta et amicitiae foedera contraxisse diversa: sed eos nos tamquam infidelitatem eorum et superstitionem approbantes coluisse, sed tamquam in angarias diversis usibus implicasse et praecipue in terrenis eos quae-
sibus et servilibus occupasse.

LXXXIII. Si liceat vobis de criminalibus peccatis aliquem iudicare, consulitis; sed si nemo voluisset peccare, nemo debuisset aliquem iudicare: at postquam peccatur, profecto et iudicatur. *Scimus*, enim, ut secundum Apostolum dicamus, *quia iusto lex non est posita, sed iniustis, et non subditis, et impiis, et peccatoribus, sceleratis, patricidis, et matricidis, homicidis, fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, periuris, et si quid aliud sanae doctrinae adversatur, quae est secundum Evangelium gloriae beati Dei* [I Tim. I 8—11]: non autem vobis licet clericos iudicare, cum vos magis ab ipsis conveniat iudicari.

LXXXIV. Requirendum a nobis ducitis, quid de eo iudicandum sit, qui quemlibet falso criminatus fuerit, et postmodum

LXXXIII 4/5 Scimus quia iusto lex *R*, Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime utatur: sciens hoc quia lex iusto *V* — 5/6 et impiis *R*, impiis *V* — 6 sceleratis, patricidis *R*; sceleratis et contaminatis. parricidis *V* — 8 periuris *R*, et periuris *V*.

бжде настаненъ въ непосредствена близость и ясно запознатъ съ обстоятелствата на работитѣ, духа на врѣмената, нравитѣ на лицата и справедливѣстьта на странитѣ, може по-лесно тогава да установи онова, което, както той е прозрѣлъ, е по-подходно и по-спасително, и като знае всичко прѣдварително, да ви посочи изцѣло, какво подхожда да сторите. Обаче на първо врѣме, до като работитѣ не сж достатъчно уяснени, ние ви напомняме винаги да се стремите къмъ онова, що е присжщо на мира.

LXXXII. Какъвъ обаче договоръ християнинътъ трѣбва да сключва съ езичници, посочва Апостолътъ, който дава да се разбере, че никакъ не трѣбва да има общение на свѣтлината съ мрака, на Христа съ Велиара [II Посл. къмъ Кор. VI 14—15] и на вѣрния съ невѣрния. Но ако вѣрниятъ сключва съ това намѣрение договоръ съ невѣрния, щото да може да го привлѣче къмъ почитание на истинския Богъ, не трѣбва да се забранява, особено когато апостолътъ сжщо не забранява да остане въ сила бракътъ, който е сключенъ отъ вѣренъ и невѣренъ [I Посл. къмъ Кор. VII 12—14]; и Мойсей, искайки да привлѣче своя роднина къмъ познание на истинския Богъ, не отхвърля неговата дружба, но настойчиво го умолява да стане водителъ на собствената му свита [Изходъ XVIII 8—24]. Указва се обаче, че нѣкои отъ светитѣ и вѣрнитѣ сж сключвали съ инородци и невѣрни различни договори, но тѣ сж ги тачели, не като че ли сж одобрявали тѣхното невѣрие и суевѣрие, а като че ли ги вплитали чрѣзъ различни използувания въ крѣпостнически задѣлжения и обвѣрзвали главно въ земни и робски добиви.

LXXXIII. Вие питате, да ли ви е позволено да сждите нѣкого за углавни прѣгрѣшения. Но ако никой не би желалъ да грѣши, никой никого не би трѣбвало да сжди; а слѣдъ като се сгрѣши, сжщо се и сжди. Защото „знаемъ“, за да кажемъ съгласно Апостола, „*че законътъ не е създаденъ за праведника, но за неправеднитѣ и непослушнитѣ, за нечестивитѣ и грѣшницитѣ, за прѣстѣпницитѣ, отцеубийцитѣ и майкоубийцитѣ, за човѣкоубийцитѣ, за блудницитѣ, мжжеложцитѣ, за разбойницитѣ, лѣжцитѣ, клетвопрѣстѣпницитѣ и за всичко друго, що се противи на здравето учение, което споредъ евангелието е славата на блаженанаго Бога*“ [I Посл. къмъ Тим. I 8—11]: обаче не ви е позволено да сждите духовници, тъй като повече подхожда вие да бждете сждени отъ тѣхъ.

LXXXIV. Вие мислите, че трѣбва да ни попитате, какво трѣбва да се отсжди за оня, който обвини нѣкого лъжливс, и слѣдъ това се укаже лъжеобвинителъ. Затова макаръ и свещенитѣ закони достатъчно да посочватъ онова, което е справедливо, все пакъ по-скоро ни подобава заедно съ Апостола винаги да ви подбуждаме къмъ сърдечна милость⁶⁸),

accusator fallax apparuerit. De hoc quamvis venerandae leges abunde, quod iustum est, innuant; nos tamen potius cum Apostolo vos ad misericordiae viscera, quam se Deus super sacrificium velle testatur [Matth. IX 13], semper convenit exhortari; siquidem ipse cum gentes, quarum magister erat, doceret, non ad austeritatem legis, sed potius eas ad misericordiae viscera provocabat dicens: *Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes invicem, et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos* [Col. III 12—13].

LXXXV. Ergo similiter et circa eum, de quo sciscitamini, qui mortiferum quid homini dederit ad bibendum, vos ad misericordiam exhortamur, sicut et Dominus iubet, dicens: *Dimittite, et dimittetur vobis* [Luc. VI 37].

LXXXVI. Si fur vel latro deprehensus fuerit, et negaverit, quod ei impingitur, asseritis apud vos, quod iudex caput eius verberibus tundat, et aliis stimulis ferreis, donec veritatem depromat, ipsius latera pungat; quam rem nec divina lex, nec humana prorsus admittit, cum non invita, sed spontanea debeat esse confessio, nec sit violenter elicienda, sed voluntarie proferenda: denique si contigerit vos, etiam illis poenis illatis, nihil de his, quae passo in crimen obiciuntur, penitus invenire, nonne saltem tunc erubescitis, et quam impie iudicetis agnoscitis? Similiter autem si homo criminatus talia passus sustinere non valens dixerit se perpetrasse, quod non perpetravit, ad quem, rogo, tantae impietatis magnitudo revolvitur, nisi ad eum, qui hunc talia cogit mendaciter confiteri? quamvis non confiteri noscatur, sed loqui, qui hoc ore profert, quod corde non tenet. Relinquit itaque talia, et quae hactenus insipientes exercuistis, medullitus execramini; quem enim fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Porro cum liber homo crimine fuerit appetitus, nisi iam pridem repertus est alicuius sceleris reus, aut tribus testibus convictus poenae succumbit, aut si convinci non poterit, ad Evangelium sacrum, quod sibi obicitur, minime commisisse iurans absolvitur; et deinceps huic negotio finis imponitur, quemadmodum crebro dictus Apostolus doctor gentium attestatur: *Omnis, inquit, controversiae eorum finis ad confirmationem est iuramentum* [Hebr. VI 16].

за която Богъ свидѣтельствува [Мат. IX 13], че желае да бжде надъ жертвата. И дѣйствително самъ Апостолътъ, когато обучавалъ племената, на които билъ учителъ, призовавалъ ги не къмъ строгостъ на закона, но по-скоро къмъ сърдечна милостъ, казвайки: *„И тъй като избраници Божи, свети и възлюбени, облъчете се въ сърдечна милостъ, въ благодать, смиренномъдріе, кротостъ, дълготърпение, като се понасяте взаимно и си прощавате единъ на другъ, ако нѣкой противъ нѣкого има тѣжба, и както Христосъ е простилъ вамъ, така и вие си прощавайте“* [Посл. къмъ Кол. III 12—13].

LXXXV⁶⁹). И спрѣмо оня, слѣдователно, за когото питате, и който билъ далъ човѣку да пие нѣщо смъртоносно, ние сжщо ви насърчаваме къмъ милостъ, както заповѣдва и Господъ, казвайки: *„Прощавайте и простени ще бждете“* [Лука VI 37].

LXXXVI. Ако бжде хванатъ крадецъ или разбойникъ и откаже онова, що му се приписва, вие твърдите, че у васъ сждия го бие по главата съ бичъ⁷⁰) и освѣнъ това⁷¹) бode ребрата му съ желѣзни шипове, до като изтрѣгне отъ него истината. Но това не се допушта нито отъ божествения законъ, нито отъ човѣшкия, тъй като признанието трѣбва да бжде не насилствено, а доброволно, и не по свирѣпъ начинъ изтрѣгнато, а по собственъ починъ сторено. Най-сетнѣ, ако, и слѣдъ като му наложите ония наказания, не ви се удаде ни най-малко да откриете нѣщо отъ онова, което се приписва въ прѣстѣпление на пострадалия, не се ли червите тогава поне и не съзнаватъ ли, колко безбожно сждите? А сжщо, ако обвинениятъ човѣкъ, не можейки да понесе такива страдания, каже, че е извършилъ онова, що не е извършилъ, върху кого—питаемъ—пада тежестъта на такова голѣмо безбожие, ако не върху оня, който го заставя да признае лъжливо такива нѣща, особено когато се знае, че оня, който произнася съ уста онова, що не таи въ сърдцето си, въ сжщностъ не се признава, но само говори? И тъй изоставете тоя видъ нѣща и прокълнете отъ дънъ сърдце онова, което до сега въ своето безумие сте вършили! Защото какъвъ плодъ сте добили тогава отъ ония работи, заради които сега се червите? Освѣнъ това, когато свободенъ човѣкъ бжде заподозрѣнъ въ прѣстѣпление, ако вече не се е указалъ по-рано виновенъ въ нѣкое прѣстѣпление, той подпада подъ наказание, щомъ бжде изобличенъ отъ трима свидѣтели, или въ случай, че не може да се изобличи, се освобождава, щомъ се закълне въ светото евангелие, че ни най-малко не е сторилъ онова, което му се приписва; и слѣдъ това се туря край на тая работа, както често споменатиятъ апостолъ, учителъ на племена, свидѣтельствува, като казва: *„На всѣки тѣхенъ споръ краятъ е клетвата за потвърждение“* [Посл. къмъ Евр. VI 16].

LXXXVII. Utrum si mulierem viduam nolentem vitam monasticam suscipere, quis monacham fecerit, peccatum committat, inquiritis: sed in hoc sciendum est; quoniam aliae sunt virtutes, sine quibus ad vitam ingredi non possumus, aliae vero sunt, quae nonnisi ab sponsore requiruntur; sine humilitate quippe, castitate et eleemosynis, et orationibus nullus ad vitam ingredi valet, et ista sunt cum his similibus, quae requiruntur ab homine. Monachicum autem habitum induere, ac vitam remotam ducere, nonnisi a spondente divinitus exiguntur. Unde quisquis vim intulerit alicui, ut monasticum habitum, et vitam remotiorem, quam non optavit, nec elegit, assumat, hic tamquam violentus peccatum evadere non valet: et quoniam, quod agitur, ex accipientis voto non venit, nec accipiens religiosum habitum inde mercedem habet, nec inferens crudelitatis suae iudicio carebit.

LXXXVIII. Pro parentibus vestris, de quibus consulitis, qui infideles mortui sunt, propter peccatum incredulitatis orare non licet, secundum illud Ioannis apostoli dicentis: *Est peccatum ad mortem, non dico ut oretur pro eo* [I Ioan. V 16]; peccatum, quippe ad mortem est in eodem peccato morientibus.

LXXXIX. Fruges novas et rerum offerre primitias etiam veteribus moris erat, quod pene in ipso initio mundi Abel et Cain egisse legimus [Gen. IV 3—4].

XC. Animalia sive volatilia, si sine ferro mactentur, et solo ictu hominis percussa moriantur, si liceat comedi, sciscitamini. De hoc sanctus Augustinus contra Faustum Manichaeum pleniter scripsit, de cuius verbis nos modicum quid nunc propter prolixitatem tangimus. „Ubi“, inquit „ecclesia gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat: quis iam hoc Christianus observat, ut turbos, vel minutores aviculas, non attingat, nisi quarum sanguis effusus est, aut leporem non edat, si manu a cervice percussus nullo cruento vulnere occisus est; et qui forte pauci adhuc tangere ista formidant, a ceteris irridentur. ita omnium animos in hac re tenuit illa sententia Veritatis: *Nos quod intrat in os vestrum vos coinquinat, sed quod exit* [Matth. XV 11].

LXXXVIII 4 non dico ut oretur pro eo *R*, non pro illo dico ut roget quis *V*.

XC 8 ut leporem *H*, aut leporem *rel.* — 11 in hac retinuit *R*, in hac re tenuit *S. Aug. l. XXXII contra Faustum Man. c. 13 ML t. 42 p. 504* — 12 exit *R ML l. c.*, procedit ex ore *V*.

LXXXVII. Вие питате, да ли нѣкой извършва грѣхъ, ако направи монахиня жена — вдовица, която не желае да приеме монашески животъ. По тоя случай трѣбва да знаете, че едни сж добродѣтелитѣ, безъ които не можемъ да се насочимъ къмъ животъ, а други сж наистина ония, които се изискватъ само отъ обѣтника; защото безъ смирение, цѣломъдріе, милостини и молитви никой не може да се насочи къмъ животъ, и тия нѣща заедно съ тѣмъ подобнитѣ сж задълженията, които се изискватъ изобщо отъ човѣка. Обаче да се облѣче монашеско облѣкло и да се води отшелнически животъ се изисква само свише отъ обѣтника. Затова всѣки, който нанесе нѣкому насилие, за да приеме монашеско облѣкло и отшелнически животъ, какъвто той не е пожелалъ и не е избралъ, не може като насилникъ да се отърве отъ грѣхъ; и понеже онова, което се извършва, не става по желанието на тоя, който го приема, то нито тоя, който приема религиозно облѣкло, добива за това зѣслуга, нито оня, който му го налага, ще се лиши отъ присъжда за своята жестокость.

LXXXVIII. За родителитѣ си, за които се допитвате, и които сж умрѣли невѣрующи, не е позволено да се молите поради грѣха на невѣрието имъ съгласно извѣстното изречение на апостолъ Йоанъ, който казва: „Има смъртенъ грѣхъ, азъ не казвамъ да се молите за него“ [I Посл. Йоан. V 16], защото смъртенъ грѣхъ си навличатъ ония, които умиратъ въ такава прѣгрѣшение.

LXXXIX. Да се посвещаватъ новитѣ плодове и първацитѣ измежду нѣщата сж имали обичай и древнитѣ. Това почти въ самото начало на свѣта е сторилъ, както четемъ, Авелъ и Каинъ [Бит. IV 3—4].

XC. Вие питате, да ли е позволено да се ядатъ животни или птици, ако бждатъ умъртвени безъ ножъ и издъхнатъ убити само отъ удара на човѣкъ. Затова е писалъ подробно свети Августинъ въ съчинението си противъ Фауста манихееца⁷²⁾, отъ чиито думи ние сега поради обширността имъ съвсѣмъ малко навеждаме „Тамо“, казва той, „дѣто се е създала такава църква на племена, та въ нея не се явява никакъвъ плътски израилтянинъ, кой ли христианинъ. вече съблюдава да не вкусва дроздове или още по-малки птици, ако кръвта имъ не е изтекла, или да не яде заякъ, ако не е убитъ съ кръвна ра̀на, нанесена съ ржка откъмъ врата? И ония — може би малцина — които и сега се боятъ да вкусатъ така убити животни, се осмиватъ отъ другитѣ. Така въ това отношение е обладало духоветѣ на всички извѣстното изречение на истината: „Не това, що влиза въ вашитѣ уста, ви осквернява, а онова, що излиза“ [Мат. XV 11].

XCI. Neque quod Christianus persequitur, et a pagano percutitur et occiditur animal; neque quod paganus persequitur, Christianus occidit, a Christiano comedendum est; ne videlicet fidelis cum infideli saltem in modico communicasse videatur: *quae enim pars fidei cum infideli?* [II Cor. VI 15] et rursus propter conscientiam non fidelis utique, sed infidelis gloriantis scilicet se, quod sibi a Christiano fuerit communicatum, ac per hoc autumantis, eo quod non fuerit a fidei spretus, quod vanitas erroris sui a Christiano extiterit approbata.

XCII. Desideratis nosse, quot sint veraciter patriarchae. Veraciter illi habendi sunt patriarchae, qui sedes apostolicas per successiones pontificum obtinent, id est, qui illis praesunt ecclesiis, quas apostoli instituisse probantur, Romanam videlicet, et Alexandrinam, et Antiochenam. Romanam, quam sanctorum principes apostolorum Petrus ac Paulus et praedicatione sua instituerunt, et pro Christi amore fuso proprio sanguine sacra-verunt. Alexandrinam, quam evangelista Marcus discipulus et de baptismo Petri filius a Petro missus instituit, et Domino Christo ¹⁰ cruore dicavit. Antiochenam, in qua conventu magno sanctorum facto, primum fideles dicti sunt Christiani, et quam beatus Petrus priusquam Romam veniret, per annos aliquot gubernavit. Constantinopolitanus autem et Hierosolymitanus antistites, licet dicantur patriarchae, non tantae tamen auctoritatis, quantae superiores ¹⁵ existunt. Nam Constantinopolitanam ecclesiam nec apostolorum quisquam instituit, nec Nicaena synodus, quae cunctis synodis celebrior et venerabilior est, eius mentionem aliquam fecit: sed solum, quia Constantinopolis nova Roma dicta est, favore principum potius quam ratione, patriarcha eius pontifex appellatus ²⁰ est. Hierosolymitanus autem praesul, licet et ipse patriarcha dicatur, et secundum antiquam consuetudinem ac Nicaenam synodum honorandus sit, salva tamen metropoli propria dignitate: sed et in eadem sancta et magna synodo nequaquam Hierosolymitanus, sed Aeliae episcopus dicitur. Nam vera Ierusalem ²⁵ tantum in caelis est, quae est mater nostra; illa vero Ierusalem terrestris, secundum quod Dominus praedixit [Matth. XXIV 24], adeo funditus ab Aelio Adriano imperatore Romano destructa est, ut in ea nec lapis super lapidem sit derelictus, et ab eodem Aelio Adriano in alio est loco constructa; ita ut locus Dominicae ³⁰ crucis extra portam, nunc intra cernatur, et a praedicto Aelio Adriano urbs illa Aelia vocitetur.

ХСІ. Нито това животно, което христианинът прѣслѣдва и отъ езичника се наранява и убива, нито онова, което езичникътъ прѣслѣдва и христианинътъ убива, не трѣбва да се яде отъ христианина, за да не изглежда именно, че вѣрующиятъ поне за малко се е приобщилъ съ невѣрующия: „защото какъвъ дѣлъ има върниятъ съ невѣрния?“ [II Посл. къмъ Кор. VI 15], а сжщо и поради съвѣстѣта не на вѣрующия въ всѣки случай, а на невѣрующия, който именно би се хвалилъ, че съ него се е приобщилъ христианинъ, и затова би твърдѣлъ, какво суетата на заблудата му била одобрена отъ христианина, понеже не билъ прѣзрѣнъ отъ невѣрующия.

ХСІІ. Вие желаете да узнаете, колко сж истинскитѣ патриарси. Истински патриарси трѣбва да се считатъ ония, които заематъ апостолски прѣстоли като приемници на първосвещеницитѣ, т. е. които стоятъ начело на ония църкви, които, както е доказано, сж учрѣдили апостолитѣ⁷³⁾, римската именно, александрийската, и антиохийската — римската, която сж учрѣдили съ своята проповѣдь първоапостолитѣ Петъръ и Павелъ и осветили съ собствената си кръвъ, пролѣта отъ любовъ къмъ Христа; александрийската, която учрѣдилъ евангелистътъ Марко, ученикъ и по кръщение синъ на Петра, изпратенъ затова отъ самия Петъръ, и съ кръвта си обрекълъ на Господа Христа; антиохийската, въ която като станалъ голѣмъ съборъ на светиитѣ, най-напрѣдъ били наречени⁷⁴⁾ вѣрующитѣ христиани, и която управлявалъ нѣколко години блажениятъ Петъръ, прѣди да дойде въ Римъ. Цариградскитѣ обаче прѣдстоятели и Иерусалимскитѣ, макаръ и да се наричатъ патриарси, все пакъ нѣматъ такова значение, каквото по-горнитѣ. Защото нито нѣкой отъ апостолитѣ е учрѣдилъ цариградската църква, нито Никейскитѣ съборъ⁷⁵⁾, който е по-знаменитъ и по-свещенъ отъ всички събори, изобщо я поменува: но само защото Цариградъ билъ нареченъ новъ Римъ⁷⁶⁾, неговиятъ първосвещеникъ билъ названъ патриархъ по-скоро по благоволенieto на господаритѣ, нежели по разсждѣкъ. Обаче Иерусалимскитѣ прѣдстоятели, макаръ и самъ да се нарича патриархъ и да заслужава уважение съгласно стария обичай и Никейскитѣ съборъ, все пакъ се ползува, докато митрополията му е запазена⁷⁷⁾, съ особена честь; но и въ сжщия оня светъ и великъ съборъ той не се нарича ни най-малко Иерусалимски патриархъ, а епископъ на Елия. Защото истинскитѣ Иерусалимъ, който е наша майка, се намира само на небето; обаче оня земенъ Иерусалимъ съгласно онова, що Господь билъ прѣдрекълъ [Мат. XXIV 24], билъ до толкова разрушенъ издѣно отъ римския императоръ Елий Адрианъ⁷⁸⁾, та въ него не останалъ камѣкъ на камѣкъ, и отъ сжщия Елий Адрианъ билъ основанъ на друго мѣсто, тъй че мѣстото на Господния кръстъ, би-

XCIII. Porro, quis patriarcharum secundus sit a Romano, consulitis; sed iuxta quod sancta Romana tenet Ecclesia, et Nicaeni canones innuunt, et sancti praesules Romanorum defendunt, et ipsa ratio docet, Alexandrinus patriarcharum a Romano papa secundus est.

XCIV. Graecos dicere perhibetis, quod in illorum patria chrisma oriatur, et ab illis per totum mundum tribuatur; et ideo nosse desideratis, si verum sit: sed iam credimus, quod vestra solertia quam verum non sit animadvertit.

XCV. Quid de his agendum decernimus, qui pro quibuscumque culpis ad ecclesiam fugiunt, requiritis: sed quamvis ea sacri canones, quae leges mundanae sanciant, custodienda flagitent, et leges circa quosdam immisericordes appareant: nos tamen qui non spiritum huius mundi suscepimus, si quispiam ad ecclesiam fugerit, non illum nisi sua voluerit sponte, ab ea dicimus educendum. Denique si quondam latrones et diversorum criminum rei ad asylum templum Romuli fugientes indemnitate consequerentur, quanto potius hi, qui ad templum Christi confugium faciunt, delictorum remissionem suorum adipisci debent, et iam sibi a sacerdote iuramento praestito omni pristinae securitati restitui?

XCVI. Quidquid mulier tua contra te cogitaverit, aut fecerit, vel si te accusaverit, non est, excepta causa fornicationis, reicienda [Matth. V 32], vel odio prorsus habenda; quae est, Apostolo praecipiente, sicut a Christo Ecclesia, diligenda [Ephes. V 25]; quanto autem haereticorum ore Christus et accusatur, et in gentibus blasphematur, sed hos interim perversa praedicantes tolerat, et resipiscentes a misericordiae gremio non repellit.

XCVII. Similiter et de servo, qui dominum suum apud principes accusat, custodiendum est, cui secundum Apostolum a domino suo etiam minae sunt remittendae [Ephes. VI 9]. Sed quid de servo dicimus, quando Dominus generaliter omnibus et de omnibus praecipit: *Dimittite*, inquit, *et dimittetur vobis* [Luc. VI 37] et Apostolus: *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat* [I Thess. V 15]? Ubi enim alicui interposuit, etiam

XCV 7 et add. *F* — **11** suspecto *R*, sacerdote correxi (cf. du Cange IV 451 s. iuramentum, id est purgatio canonica).

XCVI 1/3 cf. *GD* c. 22 C. XXXII q. 5 p. 1492 — **5** quantum *A C*, quanto *rel.*

XCVII 5 Dimitte *R*, Dimittite *V*; et dimittetur vobis *R*, et demitterini *V*.

дейки по-рано извън портата му, сега се вижда отжтрѣ, и поради споменатия Елий Адрианъ оня градъ обикновено се зове Елия.

XCIII. По-нататкъ вие се допитвате, кой отъ патриарситѣ е втори слѣдъ Римския. Но съгласно онова, що светата римска църква поддържа, Никейскитѣ канони⁷⁹⁾ потвърждаватъ, светитѣ римски прѣдстоятели защищаватъ и самиятъ разумъ учи, втори отъ патриарситѣ слѣдъ римския папа е александрийскитѣ.

XCIV. Вие заявявате, че гърцитѣ казватъ, че въ тѣхното отечество се ражда мирото и отъ тѣхъ се разнася по цѣлия свѣтъ, и затова искате да узнаете, да ли това е вѣрно. Но ние вече вѣрваме, че вашата прозорливостъ е схванала, колко невѣрно е това.

XCV⁸⁰⁾. Вие питате, какво постановяваме да се направи съ ония, които поради каква и да е вина избѣгатъ въ църква⁸¹⁾. Но макаръ светитѣ канони да изискватъ да се спази онова, което свѣтскитѣ закони постановяватъ, пкъ и законитѣ да се показватъ спрѣмо нѣкои безмилостни, ние все пакъ, които не сме възприели духа на тоя свѣтъ, казваме, че ако нѣкой избѣга въ църквата, не трѣбва, ако доброволно не пожелае, оттамо да се изкара. Най-сетнѣ, ако нѣкога разбойници, и виновни въ различни прѣстѣпления сж избѣгвали въ убѣжището — храмъ на Ромула⁸²⁾ и тѣй сж добивали безнаказаностъ, колко повече трѣбва да постигнатъ опрощение за прѣгрѣшенията си ония, които прибѣгватъ въ храма на Христа, и да бждатъ възвѣрнати изцѣло къмъ по прѣдишната си сигурностъ, като имъ бжде поднесено затова каноническо очищение отъ свещеника⁸³⁾?

XCVI. Каквото и да помисли жена ти противъ тебе или да ти стори, даже и да те наклевети, не трѣбва да я отхвърлишъ, освѣнъ въ случай на прѣлюбодѣяние⁸⁴⁾ [Мат. V 32], нито изцѣло да я намразишъ. Ти трѣбва да я обичашъ по наставлението на Апостола, както Христосъ обича църквата [Посл. къмъ Ефр. V 25]. А колкото много и да се клевети Христосъ отъ устата на еретицитѣ и да се хули всрѣдъ езичницитѣ, все пакъ обаче той ги търпи, когато проповѣдватъ извратености, и не ги пропжда отъ лоното на милосърдието, когато се опомнятъ.

XCVII. Сжщото трѣбва да се съблюдава и спрѣмо роба, който наклевети господаря си прѣдъ първенцитѣ⁸⁵⁾. Въ отнoшенията си къмъ него господарьтъ трѣбва съгласно Апостола да изостави даже и заплашванията [Посл. къмъ Еф. VI 9]. Но какво говоримъ за роба, когато Господь изобщо наставя всички за всичко, като казва: „Прощавайте и ще бждете простени!“ [Лука VI 37] и апостолътъ сжщо: „Гледайте да не би нѣкой нѣкому да въздаде зло за зло“ [Посл. къмъ Сол. V 15]. Защото, като е вмѣкналъ, „нѣкому“, той е

servum comprehendit. Iam si non omnes comprehendisse dicis, audi, quod sequitur: *sed semper quod bonum est sectamini invicem in omnes* [ibid].

XCVIII. Si sit sepeliendus, qui seipsum occidit, vel si sit pro eo sacrificium offerendum, requiritis. Sepeliendus est quidem, ne viventium odoratus molestiam ingerat: non tamen est, ut aliis pavor incutiatur, solito cum obsequiis more ad sepulcra ferendus: sed et si qui sunt qui eius sepulturae studio humanitatis obsequuntur, sibi, non illi, qui sui exstitit homicida, praestare videntur. Sacrificium vero pro eo non est offerendum, qui non solum ad mortem usque peccavit, sed et mortis sibimet interitum propinavit. Quis enim magis peccatum ad mortem facit, pro quo Ioannes apostolus dicit non orandum [i Ioan. V 16], quam is qui Iudam imitatus sui ipsius homicida fuisse magistro diabolo comprobatur?

XCIX. Si est Christianus intra ecclesiam sepeliendus, inquiritis. Hanc sanctus papa Gregorius quaestionem absolvit, dicens [lib. IV Dialog., c. 50]: „Cum gravia peccata non deprimunt, hoc prodest mortuis, si in ecclesiis sepeliantur: quod eorum proximi, quoties ad eadem sacra loca conveniunt, suorum, quorum sepulcra aspiciunt, recordantur, et pro eis Domino preces fundunt. Nam quos peccata gravia deprimunt, non ad absolutionem potius, quam ad maiorem damnationis cumulum eorum corpora in ecclesiis ponuntur.

C. Qui in praelio defunctus fuerit, utrum reportandus ad propria sit, si parentes eius aut socii eius voluerint, ex praecedente capitulo potestis colligere. Siquidem idcirco, si voluerint propinqui, ad propria reportandus est mortuus, ut eius tumulum intuentes proximi recordentur ipsius, et pro eo Domino preces fundant. Nam et sanctum Ioseph tale quid de ossibus suis obitum mandasse sacra prodit historia [Gen. L 24].

CI. Quibus eleemosyna eroganda, investigatis; quod Dominus in Evangelio manifeste demonstrat dicens: *Omni petenti te da* [Math. V 42]; et iterum Patrem memorans ait: *Qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos* [Math. V 45]; et Apostolus: *Dum*, inquit,

XCIX 3 Cum gravia *R*, Quos gravia *ML t. 77 p. 142 — 6* aspiciunt *R*, conspiciunt *ML l. c.*

CI 2/3 *Omni petenti te da R*, Quid petis a te. da ei *V — 18* tuam *em. V — 24* et ne receperis *R*, et non receperis *V — 25* ne dederis *R*, non dederis *V*

подразбиралъ и роба. Но ако твърдимъ, че не е подразбиралъ всички, чуй, какво слѣдва: „но винаги догонвайте онова, що взаимно и спрѣмо всѣкого е добро!“

ХСVIII. Вие питате, да ли трѣбва да се погребе оня, който се самоубие, и да ли трѣбва да се принася за него жертва. Наистина, той трѣбва да се погребе, за да не причинява неприятностъ на обонянieto на живущитѣ, но все пакъ, за да се внуши на другитѣ страхъ, той не трѣбва да се занесе на гроба по обикновения обичай съ съпровождане⁸⁶). Но ако има нѣкои, които отъ склонностъ къмъ челоуѣколюбие съпровождатъ погребението му, тѣ вършатъ това, както изглежда, заради себе си, а не заради оня, който е станалъ човѣкоубиецъ на самия себе си. Обаче жертва не трѣбва да се принася за оня, който не само е грѣшилъ чакъ до смъртъта си, но си е навлѣкълъ и погубване чрѣзъ смъртъта. Защото, кой върши по-голѣмъ смъртенъ грѣхъ, заради който апостолъ Иоанъ казва, че не трѣбва да се молимъ [I Посл. Иоан. V 16], отъ оня, който, както се доказва, подражавайки на Юда, е станалъ по поуката на дявола човѣкоубиецъ самъ на себе си?

ХСIX. Вие питате, да ли трѣбва да се погребва християнинъ въ църква. Тоя въпросъ е разрѣшилъ светиятъ папа Григорий, казвайки [Диал. IV 50]: „Когато тежки грѣхове не притискатъ мъртвитѣ, полезно е за тѣхъ да бждатъ погребани въ църкви, защото тѣхнитѣ близки, колчемъ се събиратъ на тия свети мѣста, си спомнятъ за своитѣ родственици, чиито гробове виждатъ, и лѣятъ за тѣхъ молби прѣдъ Бога. Впрочемъ, тѣлата на ония, които тежки грѣхове притискатъ, се полагатъ въ църкви, не толкова за опрощение на грѣховетѣ имъ, колкото за по-голѣма степенъ на осжждане“.

С. Да ли трѣбва да се занесе обратно въ собствената му земя оня, който е загиналъ въ сражение, ако неговитѣ родители или другари пожелаятъ, можете да заключите отъ прѣдходната глава. И наистина мъртвецътъ затова трѣбва да бжде занесенъ обратно въ собствената му земя, ако пожелаятъ близкитѣ му, за да си спомнятъ за самия него, като виждатъ гроба му, и да лѣятъ молби за него прѣдъ Господа. Защото светата история прѣдава, че и свети Иосифъ, когато щѣлъ да умира, поржчалъ такова нѣщо за коститѣ си [Бит. L 24].

СI. На кои трѣбва да се раздава милостиня, питате. Но това явно Господъ изтъква, като казва: „На всѣки, който проси, дай!“ [Мат. V 42], и пакъ споменувайки отца си, казва: „Той заповѣдва на своето слѣнце да грѣе надъ добри и лоши и праща дъждъ на праведни и неправедни“ [Мат. V 45], пъкъ и апостолътъ казва: „До като имате врѣме, нека правимъ добро на всички, най-главно обаче на своитѣ по вѣра“ [Посл. къмъ Гал. VI 10], т. е. на християнитѣ. Обаче все пакъ, когато се прави милостиня, наистина, трѣбва да се спазва нѣкакъвъ редъ на различие, който ние отъ желание да бж-

tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei [Gal. VI 10], id est, Christianos. Verumtamen est in eleemosyna facienda quidam ordo discretionis observandus, quem nos pleniter exponere studio nunc brevitatis 10 omittimus. Sed quidnam hoc nomen signet, primitus indicemus: eleemosyna quippe Graece, Latine misericordia dicitur, et certe scriptum est: *Miserere animae tuae placens Deo* [Eccl. XXX 24]. Ergo primum sibi debet homo prae ceteris eleemosynam facere: siquidem omnem regulam bene agendi a se debet 15 homo incipere, placens scilicet Deo per munditiam mentis et corporis, ac per hoc sibi tribuens illum panem vivum, qui de caelo descendit. Deinde vero eleemosyna exhibenda est propinquis egestatem patientibus, sicut scriptum est: *Carnem tuam ne despexeris* [Isa. LVIII 7]; nam et ipsa natura docet nos de 20 hoc; et quod ipse propinquo meo non exhibuero, quando extraneus exhibebit? Deinde autem his maxime misericordia praestanda est, qui petere confunduntur. Sane notandum est, quia sunt nonnulli, quibus nil conferri debet, sicut scriptum est: *Da bono, et ne receperis peccatorem* [Eccl. XII 5]; et rursum: 25 *Ne dederis impio* [ibid. 6]; et iterum: *Panem tuum et vinum super sepulturam iusti constitue, et noli ex eo manducare et bibere cum peccatoribus* [Tob. IV 18]. Panem enim et vinum suum peccatoribus praebet, qui iniquis subsidia, pro eo, quod iniqui sunt, impendit: qui vero indigenti etiam peccatori panem suum, 30 non quia peccator, sed quia homo est, tribuit, nimirum non peccatorem, sed iustum nutrit, qui in illo non culpam, sed naturam diligit: unde et nonnulli huius mundi divites, cum fame crucientur Christi pauperes, effusis largitatibus nutriunt histriones.

CII. Non esse inferendam pagano violentiam ut Christianus fiat, supra docuimus.

CIII. De libris profanis, quos a Saracenis vos abstulisse, ac apud vos habere perhibetis, quid faciendum sit, inquitis: qui nimirum non sunt reservandi: *Corrumpunt enim*, sicut scriptum est, *mores bonos colloquia mala* [I Cor. XV 33]; sed utpote 5 noxii et blasphemii igni tradendi.

CIV. A quodam Iudaeo, nescitis utrum Christiano, an pagano, multos in patria vestra baptizatos asseritis, et quid de his sit agendum consulitis. Hi profecto, si in nomine sanctae Trinitatis, vel tantum in nomine Christi, sicut in Actibus apostolorum legimus [Act. II 38 et XIX 5], baptizati sunt (unum 5 quippe idemque est, ut sanctus exponit Ambrosius) [lib. I de Spir. sancto c. 3], constat eos non esse denuo baptizandos: sed

CIV 1/7 cf. GD c. 24 D, 4 de Consecr. p. 1300/1301 — 5/7 cf. ML t. 15 p. 741/742 — 12/15 cf. ML t. 43 p. 163 — 16/20 c. ML t. 43 p. 196 — 20/23 cf. ML t. 43 p. 197 — 24/25 sed quam perniciose tradere R; sed quam perniciose habere, tam perniciose tradere ML t. 43 p. 200.

демъ кжси, изпускаме напълно да изложимъ. Но прѣди всичко ще посочимъ, какво значи тая дума: тя именно се казва на гръцки *eleemosyna*, а на латински *miser cordia*, и безъ съмнѣние писано е: „Смили се надъ душата си, угаждайки Богу!“ [Прѣм. Ис. Сир. XXX 24]. И тъй най-напрѣдъ трѣбва човѣкъ да направи прѣко другитѣ на себе си милостиня, особено когато човѣкъ трѣбва отъ себе си да почне съ всѣко правило за добродѣтеленъ животъ, угаждайки, естествено, Богу съ чистота на сърдцето и тѣлото си, и така поднасяйки на себе си оня живъ хлѣбъ, който е слѣзълъ отъ небето. А слѣдъ това трѣбва да се дава милостиня на близкитѣ, които търпятъ нужда, както е писано: „Да не прѣзрешъ своитѣ по плѣтъ!“ [Исай LVIII 7]. Защото и самото естество ни поучава на това; пѣкъ и каквото самъ не дамъ на близкия си, кога ли чуждиятъ ще му го даде? Послѣ пѣкъ трѣбва да се дава милостиня прѣдимно на ония, които се стѣснявагъ да я искатъ. Разбира се, трѣбва да се забѣлѣжи, че има нѣкои, на които не трѣбва нищо да се поднася, както е писано: „Дай на добрия и да не приемешъ грѣшника!“ [Прѣм. Ис. Сир. XII 5], и пакъ: „Иждиви своя хлѣбъ и вино при погребение на праведния и недѣи я и пиши него заедно съ грѣшницитѣ!“ [Тов. IV 18]. Защото своя хлѣбъ и вино дава на грѣшницитѣ оня, който отпуща на неправеднитѣ срѣдства, задѣто сж неправедни: обаче оня, който дава своя хлѣбъ на нуждающия се, ако и да е грѣшникъ, но не защото е грѣшникъ, а защото е човѣкъ, естествено не храни грѣшника, а праведника, който въ него обича не грѣха, а естеството: затова и нѣкои въ тоя вѣкъ богати хранятъ съ обилни щедрости актьори, до като бѣднитѣ на Христа се измжчватъ отъ гладъ.

СII. Че не трѣба да се употребя насилие спрѣмо езичника, за да стане христианинъ, по-горѣ ви поучихме.

СIII. Вие питате, какво трѣбва да се направи съ нечестивитѣ книги, които, както заявявате, сте получили⁸⁷⁾ отъ сарацинитѣ⁸⁸⁾, и имате у себе си. Тѣ естествено не трѣбва да се запазятъ, „защото“, както е писано, „лошитѣ бесѣди развалятъ добритѣ нрави“ [I Посл. къмъ Кор. XV 33], но именно като врѣдни и богохулни да се прѣдадатъ на огънь.

СIV. Вие твърдите, че отъ нѣкой еврейинъ, не знаете, дали христианинъ или езичникъ, мнозина били кръстени въ отечеството ви, и питате, какво трѣбва да направите съ тѣхъ. Ако тѣ сж кръстени дѣйствително въ името на света Троица, или само въ името на Христа, както четемъ въ Дѣянията на апостолитѣ [II 38 и XIX 5], (защото това е все едно и сжщо, както излага Амвросий⁸⁹⁾ [I кн. за Св. духъ, гл. 3], явно е, че не трѣбза отново да се кръщаватъ. Но прѣди всичко трѣбва да се изслѣдва, дали тоя еврейинъ е билъ въ онова вѣрме христианинъ или езичникъ, или отпослѣ е станалъ христианинъ, макаръ и да вѣрваме, че не трѣбва да се прѣне-

primum utrum Christianus, an paganus ipse Iudaeus extiterit, vel si postmodum factus fuerit Christianus, investigandum est, ¹⁰ quamvis non praetereundum esse credamus, quid beatus de baptismo dicat Augustinus [Lib. IV de bapt. contra Donatist. 22]: „Iam satis, inquit, ostendimus ad baptismum, qui verbis evangelicis consecratur, non pertinere cuiusquam vel dantis vel accipientis errorem, sive de Patre, sive de Filio, sive de Spi-
¹⁵ ritu sancto aliter sentiat, quam doctrina caelestis insinuat,“ et iterum [V 38]: „Sunt etiam quidam ex eo numero, qui adhuc nequiter vivant, aut etiam in haeresibus, vel in gentilium superstitionibus iaceant, et tamen etiam illic novit Dominus, qui sunt eius [II Tim. II 19]. Namque in illa ineffabili praescientia
²⁰ multi, qui foris videntur, intus sunt“, et alio loco [VI 1]: „Etiam corde tardiores, quantum existimo, intelligunt baptismum Christi nulla perversitate hominis sive dantis sive accipientis posse violari;“ et rursus [VI 7]: „Potest tamen“, ait, „tradere separatus, sicut potest habere separatus, sed quam perniciose [habere, tam
²⁵ perniciose] tradere; ille autem, cui tradit, potest salubriter accipere, si ipse non separatus accipiat“.

CV. Consulentibus et instrui poscentibus vobis, quid de eo faciendum sit, qui super praecepta apostolica se efferens praedicare tentaverit, unus ex eis, id est, Paulus respondet, et instruit dicens: *Sed licet nos, aut angelus de caelo evangelizet vobis praeter quod evangelizavimus vobis, anathema sit* ⁵ [Gal. I 8]. Verumtamen cum hoc fit, non est passim nec a vobis, qui laici estis, temere iudicandum; *in multis enim offendimus omnes* [Iac. III 2].

CVI. Postremo deprecamini nos suppliciter, ut vobis quemadmodum ceteris gentibus veram et perfectam Christianitatem non habentem maculam aut rugam largiamur, asserentes, quod in patriam vestram multi ex diversis locis Christiani adven-
⁵ rint, qui prout voluntas eorum existit, multa et varia loquuntur, id est, Graeci, Armeni, et ex ceteris locis: quapropter iuberi poscitis, utrum omnibus his secundum varios sensus eorum obedire, an quid facere debeatis. Verum nos in his non sumus sufficientes, sed sufficientia nostra ex Deo est; et beatus Petrus, qui in sede sua vivit et praesidet, dat quaerentibus fidei veri-
¹⁰ tatem. Nam et sancta Romana Ecclesia semper sine macula fuit et sine ruga; nimirum quia ille hanc instituit, cuius fidei confessio divinitus extitit approbata; ad quam videlicet Christianitatis fidem, licet eius mysteria consummate nullus intelli-

CV 5 praeter R, praeterquam V.

CVI 22 de om. Mg² — 29 instationes F, inflationes rel. — 29 in vobis sint R, sint inter vos V — 37 mihi est om. V — 39 et gaudebo R, sed et gaudebo V. — 41 proficient F.

брѣгва, каквото казва блажениятъ Августинъ за кръщението: „Достатъчно вече посочихме — твърди той —, че къмъ кръщението, което се освещава съ евангелски думи, не се отнася заблудата на оня, който го дава или възприема, ако било за Отца, било за Сина, било за Светаго духа другояче сжди, отколкото небесната наука поучава“, и пакъ казва: „Има и нѣкои отъ оня видъ, които и досега живѣятъ неблагочестиво, или сжщо въ ереси, или се намиратъ въ езически суевѣрия, и все пакъ Господь познава тамо, кои сж негови [II Посл. къмъ Тим. II 19], и то защото въ неговото неизразимо прѣдвѣдѣние, мнозина, които се показватъ вънъ, сж вжтрѣ“, и на друго мѣсто: „И по-муднитѣ духомъ, до колкото мисля, вече разбиратъ, че кръщението на Христа не може да се накърни отъ никаква извратеностъ на човѣка, който или го дава или възприема“, и пакъ казва: „Все пакъ той може да прѣдаде особености, както изобщо може да има особености, но колкото гибелно може да ги има, толкова гибелно може да ги прѣдаде; обаче оня, на когото прѣдава кръщението, може да го получи безъ щета, ако самъ не възприеме особеноститѣ му“ [Авг. за кръщ. противъ Дон. IV 22, V 38, VI 1,7].

CV. Като питате и искате да бждете поучени, какво трѣбва да се направи съ оня, който издигайки се надъ наставленията на апостолитѣ се опитва да проповѣдва, единъ отъ тѣхъ, т. е. Павелъ, отговаря и наставя, казвайки: „*Но ако и ние сами или ангелъ отъ небото ви благовѣсти нѣщо друго освѣнъ онова, що ви благовѣстихме, да бждемъ прокълнати*“ [Послание къмъ Гал. I 8]. Все пакъ, когато това става, не трѣбва навредъ слѣпишката да се сжди отъ васъ, които сте миряни, „*защото въ много нѣща ние всички грѣшимъ*“ [Посл. Як. III 2].

CVI. Най-сетнѣ вие колѣнопрѣклонно ни умолявате да поднесемъ и на васъ, както сме поднесли и на други племена, истинско и съвършено християнство, което да нѣма петно или бръчка, като твърдите, че въ отечеството ви сж дошли отъ разни мѣста християни, които, както имъ е воля, разправятъ много и различни нѣща, т. е. гърци, арменци, и хора отъ други мѣста. Затова искате да ви кажемъ опрѣдѣлено, дали трѣбва да се подчинявате на всички тия проповѣдници съгласно различнитѣ имъ мнѣния, или да постъпите другояче. Ние самитѣ, обаче, въ тоя случай сме безсилни, но силата ни е отъ Бога, и блажениятъ Петъръ, който обитава своя прѣстолъ и прѣдседателствува, дава на допитващитѣ се истината на вѣрата. Пъкъ и светата римска църква винаги е била безъ петно и бръчка, естествено, защото я учрѣдилъ оня, чието изповѣдание на вѣрата е било свише одобрено. За да ви втълпимъ тая именно вѣра на християнството, макаръ и никой да не може да разбере изчерпателно нейнитѣ тайнства, ето, ние по Божие вдѣхновение отправихме въ отечество ви своето послание⁹⁰⁾, и пратеници, и разни книги, и докато не пустнете яки корени, не ще прѣстанемъ по никой начинъ

¹⁵ gere valeat, vobis insinuandam, inspirante Deo, ecce scripta nostra, et missos ac diversos codices in patriam vestram destinavimus; et quousque radices roboris consequamini, vos rigare nullo modo desistemus; et quousque ad solidum perfectionis cibum perveniatis, vos saltem lacte potare nunquam penitus omit-
²⁰ temus [I Cor. III 2], nam gaudium meum, et corona mea vos estis in Domino [Philipp. IV 1]. De his autem, quos in patriam vestram de diversis locis advenisse perhibetis varia et diversa docentes, multa vobis iam scripsimus, et nunc scribere aliqua, doctoris gentium suffragantibus sanctis eloquiis, procuramus, qui
²⁵ inter Corinthios tales esse formidans aiebat: *Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo, inveniam vos, et ego inveniar a vobis, qualem non vultis; ne forte contentiones, aemulationes, animositates, dissensiones, detractationes, susurrations, inflationes, seditiones in vobis sint* [II Cor. XII 20]. Verumtamen quantum ad fidem rectam pertinet non curamus qui prae-
³⁰ dicent, sed quem praedicent; ipse quippe scripsit: *Quidam, inquit, quidem et propter invidiam et contentionem, quidam autem et propter bonam voluntatem Christum praedicant, quidam ex caritate, scientes quoniam in defensionem Evangelii*
³⁵ *positus sum. Quidam autem ex contentione Christum annuntiant non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. Quid enim mihi est? dum omni modo sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gaudeo et gaudebo* [I Philipp. I 15—16]. Sed et qui haec
⁴⁰ dixit, audite, quid alibi dicat: *profana autem et inaniloquia devita; multa enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit* [II Tim. II 16—17]. Verumtamen in his omnibus aderit misericordia Dei missis nostris et futuro episcopo vestro, qui vos instruant, et quid agere debeatis, abundanter erudiant:
⁴⁵ sed et illi sive nunc, sive post haec semper in rebus dubiis et negotiis maioribus sedem totius Ecclesiae more consulent apostolicam, et ab illa instructi in quibus oportet, instituent, et quae Dei sunt, sedula praedicatione docebunt.

Haec quidem suggestionibus sive quaestionibus vestris, prout Dominus dedit, respondimus, non quantum potuimus, sed quantum sufficere posse praevидimus. Cum autem episcopum, Deo concedente, per praesulatus nostri ministerium habueritis,
⁵ ille vos docebit omnia, quae ad officium suum pertinent; et si quae sunt quae non capiet, ab apostolicae sedis auctoritate suscipiet. Deus autem, qui in vobis salutem maximam operatus est, hanc perficiat, consolidet, et usque in finem stabiliat, et corroboret. Amen.

да ви оросяваме; пъкъ и докато не дойдете до здравата храна на съвършенството, никога напълно не ще ви изоставимъ да ви поимъ съ млѣко [I Посл. къмъ Кор. III 2], защото вие сте моята радостъ и моятъ вѣнецъ въ Бога [Посл. къмъ Фил. IV 1]. За ония обаче, които, както заявявате, сж дошли отъ отечеството ви отъ разни мѣста и ви учатъ на различни и противоположни нѣща, ние вече много ви писахме, пъкъ и сега се стараемъ да ви напишемъ още нѣщо, като ни ободряватъ светитѣ изречения на учителя на племената, който боейки се, че такива има между коринтянитѣ, казалъ: *„Боя се впрочемъ да не би, като дойда, да ви не намѣря, каквито ви желая, и да бжда намѣренъ отъ васъ, не какъвто ме желаете, да не би да има между васъ разпри, завидания, ядове, разногласия, одумвания, шепнения, голѣмѣния и смутове“* [II Посл. къмъ Кор. XII 20]. Все пакъ обаче, колкото се отнася до истинската вѣра, ние не се грижимъ, кои проповѣдватъ, но кого проповѣдватъ; защото той самъ е написалъ казвайки: *„Нѣкои наистина отъ завистъ и ревностъ проповѣдватъ Христа, нѣкои и отъ добра воля, други отъ любовъ, като знаятъ, че съмъ поставенъ да защищавамъ евангелието. Нѣкои обаче възвѣщаватъ Христа отъ съперничество, не съ чистота, като мислятъ, че възбуждатъ тѣга на оковитѣ ми. Но що ми става отъ това? Докато по всѣки начинъ било заради сгода, било заради истина, се проповѣдва Христосъ, и на това се радвамъ и ще се радвамъ“* [Посл. къмъ Фил. II 15—16]. Но чуйте оня, който е казалъ това, какво казва другадъ: *„А отъ скверни празднословия избѣгвай; защото много подпомагатъ къмъ безчестие, и тѣхното слово разяжда като живеница“* [II Посл. къмъ Тим. II 16—17]. Все пакъ въ всичко това милосърдието Божие ще помага на нашитѣ пратеници и на бждащия ви епископъ, та да ви наставятъ и обилно поучатъ, какво трѣбва да вършите; но и тѣ било сега, било сетнѣ, ще запитватъ по обичая винаги въ случаи на недоумѣние и въ особено важни работи апостолския прѣстолъ на цѣлата църква, и отъ него наставени ще ви наставятъ въ онова, което е потрѣбно, и ще ви поучаватъ съ прилежна пропсвѣдъ въ онова, което е Божие.

Това именно отговорихме на подсѣщанията или запитванията ви, както Богъ ни внуши, не колкото можахме, но колкото счетохме, че може да бжде достатъчно. А когато по Божия милость добиете отъ управата на прѣдстоятелството ни епископъ, той ще ви настави въ всичко, което се отнася до неговата длѣжностъ, и ако има нѣща, които не ще знае, той ще ги научи отъ рѣшението на апостолския прѣстолъ. Обаче Богъ, който е проявилъ въ васъ най-великото дѣло на спасението, нека го довърши, затвърди и чакъ до край уякчи и засили. Аминъ.

CORRIGENDA

- Appar. crit. p. 10 III 2 *Hergenröther* — scr. *Hergenröther*
 12 III 20 quod — scr. quo
 22 adde X 7 operare *F*
 44 XXXV 9 adde omittere *rel.*
 56 XLVI 11 impotrunitas — scr. importunitas
 64 LVI 14 praestat *F*, praestatur *rel.* — scr. praestabat *F*,
 praestabatur *rel.*

ПОПРАВКИ

Стр. 4 р. 34 607 — чети 617

5 р. 7 кн. VII — чети кн. XVII

31 XVI р. 5 блгодат — чети благодат

71 LXI р. 8 учи най-разумно, — чети учи, най-разумно

77 LXVIII р. 8 никакра — чети никаква

БЪЛЪЖКИ КЪМЪ ПРЪВОДА.

1. Николай I е заемалъ папския прѣстолъ отъ 24. апрѣль 858 г. до 13. ноемврий 867 г.

2. Въ оригинала стои думата „consulta“, която Благоевъ, Resp. стр. 7, прѣдава съ „свѣщания“.

3. Въ латинския текстъ стои „гех“, което Гильфердингъ, Собр. соч., т. I, стр. 65, прѣдава съ „краль“ (= нѣмското König, френското roi). Но тъй като въ домашнитѣ ни паметници Борисъ, който е царувалъ отъ 852—890 г., се назовава **кѢНАЗЪ** (самата дума е праславянска заемка отъ готското *kuniggs, старонѣмски „kunning“), ние прѣвеждаме „гех“ съ „князь“.

4. Като такива били изпратени епископитѣ Павелъ и Формоза, отъ които послѣдниятъ е билъ по-сетнѣ папа (отъ 891 до 896 г.); вижъ ML t. 119 (1880), стр. 766—767.

5. Тая глава е прѣведена отъ Златарски, Лѣтопись I, стр. 81.

6. Т. е. иска да му се изложи християнската вѣра; сравни Златарски, ц. м. — Твърдението на Благоева, Resp., стр. 14 и 15, че изразътъ lex Christiana (християнски законъ) вмѣсто Christiana religio (християнска вѣра) е българизъмъ и вѣроятно прѣводъ на бълг. и слав. **християнскѣй законъ** е неправдоподобно, тъй като у църковнитѣ отци (отъ Тертулианъ насамъ) вече се срѣща въ тоя смисълъ lex divina и lex Christiana.

7. Въ оригинала стои „conversatio“, която дума Златарски, ц. м., прѣвежда съ „спасение“. По недоглеждане той е челъ навѣрно „conservatio“ вмѣсто „conversatio“. Послѣдната дума се обяснява отъ du Cange II, стр. 456, s. conversare, така: „interdum vox generica, pro quorumvis vivendi ratione“.

8. Т. е. между духовнитѣ бащи — кръстници и духовнитѣ синове — кръщелници; вижъ Златарски, Лѣтопись I, стр. 91.

9. Въ оригинала „arghae“, което споредъ du Cange I 405 s. v. 2 значи „munera in sponsalibus dari solita“, нашето „мѣна“.

10. За „оглавямъ“ въ смисълъ „годявамъ“ вижъ Н. Геровъ, Рѣчникъ на бълг. ез. III 328.

11. За какво се е давала тая зестра, става ясно отъ du Cange III, 186 s. dos 2: „Dos est id, quod liber homo dat sponsae suae... propter nuptias futuras, et onus matrimonii, et ad sustentationem uxoris et educationem liberorum, cum fuerint procreati, si vir praemoriatur“.

12. Единъ отъ виднитѣ гръцки отци, който е живѣлъ отъ 347 до 407 г. и е заемалъ Цариградския патриаршески прѣстолъ отъ 397 до 404 година.

13. Въ оригинала стои „omnibus“, при което се допълва отъ прѣдходния текстъ думата „temporibus“.

14. Héfélé, Histoire des Conciles, t. V, стр. 656, бѣл. 1, така тълкува началото на тая глава: „А l'exception du vendredi, aucun jour de la semaine n'est plus propre à la tristesse et au jeûne que le mercredi, parce que c'est en ce jour que Iudas a enseveli le Seigneur dans son cœur, c'est-à-dire a formé le dessein de le trahir“.

15. Става дума за папа Григорий I (590—604 г.), който изпратилъ въ Англия бенедиктинеца Августинъ, за да покръсти тамкашнитѣ сакси.

16. Т. е. недѣлния день (на лат. dies Dominicus = недѣля).

17. На лат. кръстъ (crux) и мжчение (cruciatu) сж думи отъ единъ и сжи корень.

18. Часть отъ тая глава е прѣведена отъ Златарски, Лѣтопись I, страница 85.

19. Въ оригинала „forte“, което Златарски, ц. м., прѣдава по смисълъ съ израза „за щастие“.

20. Това изречение се прѣдава отъ Златарски, ц. м., тъй: „който ще бжде назначенъ отъ Бога създателя (= Deo auctore) чрѣзъ нашето посрѣдничество (= per nostram mediocritatem)“. Обаче съ „mediocritas“ папата означава самия себе си (сравни Forcellini IV стр. 78 s. v. 5: „est etiam titulus, quo quis se ipsum compellat demissi animi gratia“).

21. Тая глава е прѣведена изцѣло отъ Златарски, Лѣтопись, стр. 82, отчасти отъ Родопски, Период. сп., кн. XVII, стр. 275, и Бобчевъ, История на старобѣлг. право, стр. 117.

22. Въ оригинала стоятъ думитѣ „aut falsitate qualibet violet“, чийто прѣводъ у Гильфердингъ, Собр. соч. I, стр. 68, гласи: „или не изказилъ съ умысломъ“, у Родопски, ц. м., —: „да не би нѣкой да ги прѣиначи съ зла закана“, а у Бобчевъ, ц. м., —: „или да не ги подправи умишлено“.

23. Става дума за Анастасий II, който билъ папа отъ 25 ноемврий 496 до 17 ноемврий 498 год.

24. Т. е. византийския императоръ Анастасий I, който царувалъ отъ 491 до 518 г. и въ 512 г. съградилъ тъй наречената Анастасиева стѣна противъ нападенията на сѣвернитѣ варвари и на бѣлгаритѣ.

25. Цариградски архиепископъ, който починалъ въ 488 г.

26. Става дума за Феликсъ III, който заемалъ папския прѣстолъ отъ 483 до 492 г.

27. Гильфердингъ, Собр. соч. I, стр. 54 прѣдава смисъла на това мѣсто тъй: „предалъ мечу всѣхъ велможехъ и знатныхъ съ ихъ дѣтьми, а мелкихъ людей помиловалъ“. — Благоевъ, Resp., стр. 52, 67, 71 мисли, че подъ primates (въ прѣвода „първенци“) се разбираатъ велможи и изобщо боляри, подъ maiores (въ прѣвода „по-знатни“) велики боляри, а подъ minores и mediocres (въ прѣвода „не толкова знатни“ и „по-малко видни“) — малки боляри.

28. Въ оригинала стои rector ecclesiae, която дума du Cange VII, стр. 61 s. v. rector I. тъй обяснява: „Rectores ecclesiarum, praelati, episcopi, abbates, parochiarum presbyteri (енорийски свещеници) maxime rector ecclesiae dicitur, qui vulgo Curio seu Curatus (gall. curé).“

29. Подъ „послание“ (на лат. *scriptum* — писание) папата разбира своите отговори.

30. Въ оригинала стои „*septuagies septies*“, както въ латинската вулгата на евангелието (на гръцки *ἑβδομήκοντα ἑπτά*). Защо прѣвеждамъ тоя изразъ съ „седемдесетъ пѣти по седемъ“, а не съ „седемдесетъ и седемъ пѣти“, ще стане ясно за всекиго, който сравни това мѣсто съ Мат. XVIII 21—22.

31. Въ латинския текстъ стои „*protulit*“ съ значение „*sustulit*“.

32. Гильфердингъ, Собр. соч. I, стр. 69, прѣдава невѣрно послѣдното изречение („если онъ самъ къ нему вернется“).

33. Тая глава е прѣведена отъ Златарски, Лѣтопись I, стр. 85.

34. На латински „*labarum*“, която дума du Cange 2, s. v., тѣй обяснява: „*signum militare Romanorum, pensile, ex panno aut serico confectum, fimbriis ac aliis ornamentis instructum Ita porro appellatur sub Constantino vexillum, in quo, Christianus factus, Christi monogramma describi curavit . . .*“

35. Става дума за сражението при Мулвийския мостъ до Римъ, въ което загиналъ Максентий (312 г.). Прѣзъ слѣдняя година (313 г.) билъ издаденъ отъ Константина Великий прочутиятъ милански едиктъ за равноправието между християнството и дотогавашната държавна религия.

36. На лат. „*ambulare*“, което Благоевъ, Resp., стр. 82, прѣдава съ „мѣстя се“. Въ случая подхожда по-скоро значението, което дава du Cange I, стр. 219, s. v. 1: „*ire, proficisci, equo vehi, peregre ire*“.

37. Това мѣсто е прѣведено отъ Златарски, Лѣтопись I, стр. 82.

38. Благоевъ, Resp., стр. 82, говори въ свръзка съ това мѣсто за „цѣла молитва“.

39. Захарий е билъ римски папа отъ 741 до 752 г.

40. Въ оригинала стои „*obsequia*“, и то въ тоя смисълъ, който дава на думата du Cange VI, стр. 20, s. v. 1: „*famulorum et amicorum comitatus, pompa*“.

41. Въ лат. текстъ стои „*in sellis*“. Послѣдната дума споредъ du Cange VII, стр. 403—404, s. v. 2 et 5, може да означава или „сѣдла“ (*equinum stratum*), или „столчета“, „скамейки“ (*scamnum, gall. selle*). Гильфердингъ, Собр. Соч. I, стр. 68, прѣвежда тия думи съ израза „на сѣдлахъ?“, а Hergenröther, Photius I, стр. 615 съ израза „*auf niedrigen Bänken*“.

42. Единъ отъ най-виднитъ латински църковни отци, който е живѣлъ отъ 354 до 430 г.

43. Тая глава е прѣведена отъ Златарски, Лѣтопись I, стр. 85.

44. Става дума за папа Целестинъ I (422—432 г.)

45. Въ оригинала стои „*omnis penitus ordinatio*“, дѣто за думата *ordinatio* подхожда значението, което дава Forcellini IV, стр. 438, s. v. 3 „*in re publica est compositio, administratio, gubernatio*“.

46. Въ латинския текстъ стои „*femoralia*“, което първоначално бѣзначавъ набедрени прѣпаски, употребявани противъ студа отъ изнѣжени хора (вижъ Georges, Ausführl. lat. Wbch I стр. 2523 и 2522 s. *femoralia* и *feminalia*), а по-сетнѣ особенъ видъ гащи (вижъ du Cange III 430—431: „*femoralia appellata, eo quod femora tegunt; ipsa et braccæ,*

quod sint breves et verecunda corporis iis velentur" и 1726: „braccas: femoralia, vestis species, qua crura teguntur“), на които сж. нашите караванки — кжси гащи безъ крачули (вижъ Н. Геровъ, Рѣчникъ на бълг. ез. II, стр. 350). Гильфердингъ, Собр. соч. I, 68, прѣдава тая дума съ „исподнее платъ“ (оттамо навѣрно у Благоевъ, Resp., стр. 7, „долни гащи“), а Héfélé, Histoire des Conciles V, стр. 567, я отъждествява съ „pantalons“. Последниятъ, ц. м., прѣдава накратко съдържанието на тая глава тъй: „Vous êtes pleinement libres, vous et les femmes, de porter des pantalons ou de n'en pas porter“. Изобщо за облѣклото на древните българи вижъ Златарски, Сп. БАН. XXII, 12, стр. 76, Извѣстието на Ибрахимъ-Ибнъ-Якуба за българите отъ 965 г.

47. Т. е. до 9 часа, прѣдъ обѣдъ.

48. Т. е. до 3 часа, слѣдъ обѣдъ.

49. Т. е. до 12 часа (до обѣдъ).

50. Т. е. въ Англия, дѣто Августинъ билъ изпратенъ отъ папа Григорий I, за да покрѣсти тамкашните сакси, и въ 607 г. починалъ като кентерберийски архиепископъ.

51. Съдържанието на това мѣсто е прѣдадено у Héfélé, Histoire des Conciles V, стр. 568, тъй: „Les hommes ne doivent pas entrer dans l'église, la tête entourée des bandelettes de lin, qu'ils portent ordinairement (turbans)“. И Гильфердингъ, Собр. соч. I, 67, бѣл. 2, отъждествява платнената повезка съ чалма (гжжа), докато Соколовъ, Изъ древней исторіи Болгаръ, стр. 148 и 183, говори за шапка. Сравни Благоевъ, Resp., 10.

52. Началото на тая глава е прѣведена отъ Кацаровъ, Клетвата у езическите българи, сп. БАН, кн. III 2, стр. 113.

53. Въ оригинала стои думата „spatha“, която означава двуостъръ широкъ мечъ (вижъ Georges, Ausführl. lat. Wbch. II 2246 s. v.) и съответствува на нашето „палешъ“ (вижъ Н. Геровъ, Рѣчникъ на бълг. езикъ IV 8). Héfélé, Histoire de Conciles V, стр. 568, я прѣдава съ „glaive“, Hergenröther, Photius I, 610 — съ „Schwert“ Гильфердингъ, Собр. соч. I, 70 — съ „сабя“. а Кацаровъ, ц. м., и Благоевъ, Resp. 10 — съ „мечъ“.

54. Т. е. евангелието. Ако се отнасяше мѣстоимението къмъ Христа, то би гласѣло въ оригинала hunc, а не hoc.

55. Въ оригинала стои тукъ и малко по-долу „celebrantur“, „празнуватъ се“ въ смисълъ: „извършватъ се (тържествено)“. Héfélé, Hist. des Conciles V, 568, прѣдава съдържанието на тая глава тъй: „Le temps ordinaire pour baptizer est Pâques et la Pentecôte“.

56. Въ оригинала стои „Sabbatum sanctum“, което du Cange VII 248 s: v. 2 тъй обяснява: „Sabbatum sanctum dicitur illud, quod Pascha praecedit, tum propter alia plura, tum maxime propter hoc, quod ad suscipiendam tantam luminis claritatem nova Ecclesia sacro baptismo fonte sacratur etc“.

57. Единъ отъ най-видните латински църковни отци, който е живѣлъ отъ 330 до 419 г. и по поръчката на папа Дамазий е прѣвелъ на лат. Светото писание, като е използувалъ дотогавашните прѣводи и е създалъ тъй наречената латинска вулгата на библията.

58. Т. е. Иеронимъ.

59. Т. е. съ пратеницитѣ [на Царь Бориса до Папата (вижъ ML. t. 119, стр. 766).

60. Въ лат. текстъ стои „pallii usu“, което Соколовъ, Изъ древней исторіи Болгаръ, стр. 191, тълкува: „въ силу своей власти“. Палиумъ (на лат. pallium) съставя частъ отъ литургичното облѣкло на католическия епископъ и съотвѣтства на тѣй наречения омофоръ у нашето духовенство (вижъ du Cange VI 116—118, s. v. 3).

61. Тая глава е прѣведена отъ Златарски, Лѣтопись I. 83.

62. Съ това се означава книгата-сборникъ, който гърцитѣ назовавали *κατουχά*, или *κατουχάρια*, т. е. канони за покаяние или епитимийникъ, а западнитѣ народи — libri poenitentiales (вижъ Златарски, ц. м., и Благоевъ, Resp. 16 и 17).

63. Въ оригинала стоятъ думитѣ „in scriptis... utique“, които Златарски, ц. м., обяснява тѣй: „непрѣмѣнно въ писменно изложение“. Обаче „utique“ („непрѣмѣнно“) принадлежи въ сжщностъ къмъ глагола „deferent“ („ще донесатъ“); при това in scriptis значи „въ книгата“, „въ писанията“, съ други думи „между книгитѣ“, които папата далъ на пратеницитѣ, за да ги донесатъ въ България.

64. Въ оригинала стои на това мѣсто exhibebit, което Златарски, ц. м., прѣвежда съ израза „ще го разясни“. Но думитѣ, които слѣдватъ по-долу, показватъ, че въпросната форма тукъ може да означава само нашето „ще (ви) го прѣдстави“, „ще (ви) го поднесе“.

65. На латински codex ad faciendas missas, които думи, Златарски, Лѣтопись I 83, прѣвежда тѣй: „книга по извършване на службитѣ“ и тълкува като „служебникъ“, т. е. сборникъ отъ книги за извършване разни служби“ (оттукъ у Благоевъ, Resp. 16, „богослужебни книги“). Споредъ du Cange V 412 и 413 s. missa 4 „missas facere“ значи „sacram liturgiam celebrare“.

66. Така се наричали привърженицитѣ на римския презвитеръ Новацианъ, който въ 251 г. се опълчилъ противъ приеманieto въ църквата на отсѣпници и велики грѣшници и искалъ да създаде църква само отъ чисти духомъ християни. Неговото учение е било доста разпространено въ Италия и Африка чакъ до VI вѣкъ.

67. Въ оригинала „verba“, което Hergenröther, Photius I, стр. 614 прѣдава съ „Gesinnungsäusserungen“.

68. Въ оригинала стои viscera misericordiae, дословно прѣведено: „вжтрѣшността, сжщината на милосърдието.“

69. Гильфердингъ, Собр. соч. I, 69 прѣдава невѣрно съдържанието на тая глава: „Какъ поступать съ тѣмъ, кто причинитъ увѣче или смерть въ пьяномъ видѣ?“

70. Въ оригинала стои verberibus, която дума Гильфердингъ, Собр. соч., I 69, прѣдава съ „батожеѣмъ“, Родопски, Период. спис., кн. XVII, 274 съ „тояга“, и Бобчевъ, Ист. на бълг. право, 117, съ „сопа“. Обаче множ. число отъ verber въ конкретенъ смисълъ означава „бичъ“, „камшикъ“, но не и „сопа“, „прѣчка“, тояга“. Въ послѣдния смисълъ се употребява на латински virga и още по често ferula.

71. Въ латинския текстъ стои вмѣсто „освѣтъ това“ прилага-телното aliis, съгласувано съ stimulus.

72. Той е живял въ края на IV векъ и е написалъ една книга противъ католицизма, която оборвалъ свети Августинъ въ цитуваното на това мѣсто съчинение.

73. Соколовъ, Изъ древней исторіи Болгаръ, стр. 190, гълкува това мѣсто така: „Истинными патріархами должни почитаются епископы, которые преемственно занимають кафедры, основанныя апостолами“.

74. Наскоро слѣдъ убиваніето на първомъченика Стефана, когато една голѣма часть отъ християнитѣ, които били въ Палестина, избѣгали въ Антиохия.

75. Това е първиятъ вселенски църковень съборъ, който билъ свиканъ прѣзъ 325 г. въ Никея (Мала-Азия) по инициативата на Константинъ Великий.

76. Става дума за прѣмѣшването на столицата на Римската империя отъ Римъ въ Цариградъ (325 г.)

77. Соколовъ, ц. кн., стр. 191, прѣдава по смисълъ тоя пасажъ така: „Точно также и патріархъ Іерусалимскій носитъ ето званіе по важности города“.

78. Той е царувалъ отъ 117 до 138 г. и е създалъ въ 132 г. на мѣстото на разрушения отъ Тита въ 70 г. Іерусалимъ римската военна колония *Aelia Capitolina*.

79. Канонитѣ, изработени въ 325 г. отъ Никейския църковень съборъ, били потвърдени и възприети и отъ Цариградския църковень съборъ въ 381 г.

80. Началото на тая глава е прѣведено отъ Златарски, Лѣтопись I, 84, бѣл.

81. Въ оригинала стоятъ думитѣ „ad ecclesiam fugiunt“, които Златарски прѣвежда така: „прибѣгватъ къмъ църквата“, отдѣто може да се мисли, че става дума и за лица, които се обръщатъ къмъ църковнитѣ власти. Обаче, както става ясно отъ текста, който слѣдва по-надолу, тукъ се говори само за лица, които сж избѣгали въ църквата, т. е., които сж подирили тамо убѣжище. Затова и Гильфердингъ Собр. соч. I 70 прѣдава смисъла на тая глава тъй: „Какъ поступать съ виновнымъ, если онъ скроется въ церковь? — Насильно выводить оттуда нельзя“, а Hefélé, *Hist. des Conciles*, V, 269 — тъй: „Vous devez respecter le droit d'asile des églises“.

82. Папата има прѣдъ видъ T. Livii hist. I, c. 8.

83. Въ всички издания на лат. текстъ стои тукъ израза „a suspecto“, който не дава въ случая никакъвъ смисълъ. А тъй като тукъ подъ *iuramentum* се разбира „каноническо очищение“ (вижъ du Cange IV 451 s. v.), то навѣрно вмѣсто „a suspecto“ е стояло въ първописа „a sacerdote“.

84. Златарски, Лѣтопись I 91, прѣдава тая дума съ „блудство“. Въ синодалния прѣводъ на Евангелието (Мат. V. 32) стои вмѣсто нея „любодеяние“.

85. Въ оригинала стои „principes“, която дума Златарски, Лѣтопись I. 112, прѣдава съ „власти“, а Благоевъ, Resp. 43 и 52, — съ „началници“ и „велможи“.

86. Въ оригинала стои „obsequia“, за чието значеніе въ случая подхожда объяснението у du Cange VI 20 s. v. 2: „officium Ecclesiasticum praesertim pro mortuis, nostri vulgo service“.

87. Въ оригинала стои „abstulisse“, което може да значи „получили“, „взели“, а сжщо и „отнели“, „плъчкосали“, „заграбили“. Гильфердингъ, Собр. соч. I 66, прѣвежда тоя глаголъ съ „получавамъ“, а Hergenröther, Photius I 608 — съ „erbeuten“.

88. Т. е. отъ мохамеданитѣ (сравни Гильфердингъ ц. м., бѣл.)

89. Единъ отъ най-виднитѣ латински църковни отци (340—397 г.), патронъ на гр. Милано.

90. Съ тозъ се означаватъ самитѣ папски отговори.

АЗБУЧЕНЪ ПОКАЗАЛЕЦЪ

(Цифритъ означаватъ главитъ въ Отговоритъ.)

- Августинъ, римски църковенъ отецъ, наставникъ на христианитъ, 43, 61, 90, 104.
- Августинъ, епископъ Английски, наставянь отъ папа Григорий 64.
- Акакий, Цариградски епископъ — лъжесвещеникъ 15.
- Александрийската църква, основана отъ евангелиста Марко, 92.
- Александрийскиятъ патриархъ — втори по значение слѣдъ римския 92, 93.
- Амвросий, римски църковенъ отецъ, наставникъ на христианитъ 104.
- Амулети у българитъ 79.
- Анастасий I, византийски императоръ, въ кореспонденция съ римския папа Анастасий II, 15.
- Анастасий II, римски папа, наставникъ на христианитъ 14, 15.
- Антиохийската църква, управлявана отъ ап. Петра 92.
- Антиохийскиятъ патриархъ — трети по значение 92.
- Апостолигъ, учрѣдители на патриархати 92.
- Арменци, проповѣдници на християнство въ България 106.
- Архиепископъ за новопокръстенитъ българи 72, 73.
- Баня у българитъ 6.
- Безнаказаностъ за избѣгали въ църквата прѣстѣпници 95.
- Бичъ и бичуване у българитъ 14, 86.
- Блудникъ и наказанието му 28, 29, 51.
- Блудникъ — кръстителъ 15.
- Блудникъ — свещеникъ 71.
- Блудница — жена 96.
- Блудство — по-страшенъ грѣхъ отъ човѣкоубийството 51.
- Богослужебни книги, донесени отъ Римъ, *Уводъ*, 76.
- Бой, като наказание 14, като средство за изтрѣгване на самопризнание 86.
- Борисъ, възлюбенъ синъ на папата, *Уводъ*; иска християнски законъ 1; кръщава българитъ 17; потушава бунта противъ приеманieto на християнската вѣра 17, 19, 78.
- Бракъ, бракосъчетание и отношения между бракосъчетани 2, 3, 9, 39, 42, 48—51, 63, 64, 82, 96.
- Браконарушителъ и наказанието му 28.
- Було при бракосъчетанието 3.
- Бунтъ противъ покръщаването 17, 19, 78.
- Българскиятъ князь въ врѣме на обѣдъ 42.
- Бѣгство на роби и наказанието за това 21, 25.
- Бѣгство отъ сражение и наказание за това 22.
- Бѣгство на свободни отъ собственото имъ отечество и наказание за това 20, 25.
- Бѣднотия у българитъ 3, 40.
- Валидность на международни договори 80, 81.
- Вдовица — заставена да стане монахиня 87.
- Взаимна клетва при сключване на международни договори 81.
- Взаименъ миръ между народи 80—82.

- Военна подготовка у българитѣ 40.
 Военно знаме у българитѣ 33.
 Военно наказателно право у българитѣ 22, 23, 25, 40.
 Война и воюване у българитѣ 22, 23, 25, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 46, 49, 74, 100.
 Волове — зестра у българитѣ 49.
 Врѣме за постение 4; за бракосъчетание 3; за воюване 34, 36, 46; за изпросване на дѣждъ 56, за ежедневна молитва 61; за кръщение 69; за пѣтуване 36.
 Втора жена и втори бракъ 3, 51.
 Второ кръщение 15, 104.
 Въздържание отъ месо 4, 5, 7, 43, 69; отъ позволени нѣща 4, 9; отъ удоволствия, забави, игри 9, 44, 47, 63; отъ полски трудъ 10, 11; отъ свѣтска работа 11, 12, 63; отъ житейски занятия, житейски сждѣ и смъртни наказания 12, 45; отъ ловъ 44; отъ сражения и воювания 46; отъ женение и гошавки 48; отъ събиране съ собствената жена 50, 63, 64; отъ похотливостъ 59; отъ ядене до третия часъ на деня 60.
 Възлагание на кръстното знамение върху трапезата 53.
 Възстание противъ Бориса, задѣто покрѣстилъ народа 17, 19, 78.
 Вѣнци при бракосъчетание 3.
 Вѣрата и нейното значение 1, 59, 71, 80.
 Гадания у българитѣ 35, у гърцитѣ 77.
 Гащи у българитѣ 59.
 Гodeжитѣ, обѣти на бждащи бракове 3.
 Господенъ день и тачението му 6, 10, 36, 63.
 Гошавки у българитѣ 48.
 Грабители на животни и наказанието имъ 31.
 Грабители на мъже и жени и наказанието имъ 32.
 Граничари у българитѣ 25.
 Григорий I, римски папа, учитель на римската църква 6, 7, 10, 64, 68.
 Гръкъ-лъжепрезвитерь у българитѣ 14, 15, 16.
 Гръцки произходъ на мирото 94.
 Гърцитѣ, като учители на новопокрѣстениѣтъ българитѣ 3, 6, 54, 55, 57, 66, 77, 94, 106.
 Гжжва у българитѣ 66.
 Дарове при бракосъчетанието 3.
 Дворцовъ обѣдъ у българитѣ 42.
 Двуженство у българитѣ 51.
 Дни и часове за воюване 34, 35, 36; за пѣтуване 36.
 Добритѣ дѣла и значението имъ 1, 40, 59, 74.
 Договоръ съ всѣкакъвъ народъ 80, съ християнски народъ 81, съ езичници 82.
 Дроздове, като птици за ядене 90.
 Духовенство, неговитѣ права и задължения 3, 5, 9, 14 — 16, 18, 24, 26—30, 39, 48, 50, 51, 53, 56, 70—73, 75, 76, 78, 81, 83, 92, 93, 105, 106, *Епиглофъ*.
 Духовенъ баща и духовенъ синъ 2, 18.
 Духовенъ сждѣ за прѣгрѣшения на духовници 70, 71, 83, 105; за прѣгрѣшения на миряни и свѣтски лица 24, 26, 27—30, 50, 51, 75, 95.
 Духовна подготовка 40.
 Духовно прѣживяне 43.
 Духовно изпълнение на евангелски свидѣтелства 55.
 Духовно обличане въ гащи 59.
 Духовно спазване на сѣботния день 10.
 Духовно сродяване 2.
 Дяконъ въ врѣме на обѣдъ 53.
 Евреинъ, кръстителъ на българитѣ 104.
 Еврейски обичаи 10, 43, 46, 74, 90.
 Ежедневно причастяване прѣзъ Великата четиредесетница 9.
 Ежедневно моление 61.
 Езичници и договори съ тѣхъ 82.
 Езичници у българитѣ 18, 41, 91, 102.

Елий Адрианъ, римски императоръ, разрушителъ на Иерусалимъ 92.

Елия — Иерусалимъ 92.

Епископитъ, тѣхнитъ права и задължения 24, 28, 30, 39, 48, 50, 56, 71, 73, 75, 76, 78, 81.

Епископъ за новопокръстенитъ българи 9, 39, 72, 73, 75, 76, 106, *Епиглозъ*.

Епископътъ на Елия—Иерусалимски патриархъ 92.

Епитимийникъ, донесенъ отъ Римъ 92.

Жена вдовица — насила покалугерена 87.

Женени презвитери у българитъ 70.

Женидба и отношения между женени, *вижъ* Бракъ, бракосъчетание и отношения между бракосъчетани.

Животни и птици за ядене 43, 57, 90, 91.

Заклеване въ палешъ (мечъ) у езицинитъ българи 67; въ храмъ, олтаръ, евангелие и Бога у христианитъ 67, 81, 86.

Заклинания у българитъ 35.

Закони и постановленията имъ, *вижъ* Свѣтски закони и Църковни закони.

Залози при годежи 3.

Занятия, грѣховни и негрѣховни 11, 49.

Запрѣтени животни за ядене 43, 91.

Захарий, римски папа, учителъ на църквата 39.

Заякътъ, като животно за ядене, 90.

Земледѣлие у българитъ 10, 11, 56, 89.

Зестра споредъ обичаитъ на римската църква 3; споредъ обичаитъ на българитъ 49.

Златна повозка при бракосъчетание 3.

Злато, като зестра у българитъ, 49.

Знатни у българитъ 17, 97.

Игри у българитъ 18, 35, 47.

Идоли и идолослужение у покръстенитъ българи 18, 41, 102.

Идолослужители и договори съ тѣхъ 82.

Иеронимъ, римски църковенъ отецъ, учителъ на христианитъ 71.

Иерусалимскитъ патриархъ и неговото значение 92.

Избиване на знатни и първенци съ цѣлия имъ родъ 17.

Избиване на пазачи-граничари 25.

Избѣгване на прѣстѣпници въ църквата 24, 26—29, 95.

Изгаряне на сарацинскитъ книги 103.

Изгонване на жененитъ презвитери 70.

Изгонване на грѣка-лъжепрезвитеръ 14, 16.

Исключване отъ причастие 65.

Изобличаване на крадеца и разбойника у българитъ 86.

Изповѣдане на грѣховетъ 35.

Изтичане на кръвта отъ животни 90.

Изтрѣгване на самопризнание 86.

Иоанъ Златоустъ, грѣцки църковенъ отецъ, учителъ на христианитъ 3.

Истински патриарси 92.

Истинско и съвършено христианство 106.

Истински Иерусалимъ 92.

Камъкъ съ лѣчебна сила 62.

Канони, правила и постановления на църквата 4, 9, 28, 29, 39, 48, 62, 69, 72, 75, 79, 93, 95.

Каноническо очищение за избѣгали въ църквата прѣстѣпници 95.

Католицитъ за каюшитъ се 78.

Клане на животни и птици 57, 90.

Клевета и наклеветяване 84, 96, 97.

Клетва и полаганието ѝ у българи 67; у христиани 67, 81, 86.

Книги, донесени отъ Римъ, *Уводъ*, 13, 37, 76, 106; получени отъ сарацинитъ 103; употребявани за гадане у гърцитъ 77.

Коне като зестра у българитъ 49.

Конница у българитъ 40.

Конска опашка, като военно знаме у българитъ 33.

- Константинъ Велики, побѣдитель съ помощта на кръстното знамение, 33.
- Крадецъ и мчението му 86.
- Крадецъ-кръстителъ 15.
- Крадецъ на животни 31, на хора 32.
- Кръвно родство при бракосъчетание 2, 39.
- Кръвосмѣсенъ бракъ 2.
- Кръвосмѣситель и наказанието му 29.
- Кръвотечение при причастяване 65.
- Кръстосана степенъ на родство при бракосъчетание 39.
- Кръстно знамение при ядене 53.
- Кръстътъ Господень, носенъ и цѣлуванъ 78; употребяванъ за знаме 33.
- Кръщаване на българитѣ отъ Бориса 17; отъ грѣкъ-лъжепрезвитеръ 14, 15, 16; отъ евреинъ 104.
- Кръщение и значението му 2, 18, 35, 49, 69, 71, 104.
- Ловъ у българитѣ 44, 91.
- Лъжепрезвитеръ, лъжесвещеникъ, лъжесвещенослужитель 14—16.
- Лъжливо обвинение и наказанието му у българитѣ 84.
- Лѣкуване у българитѣ чрѣзъ камъкъ 62, чрѣзъ амулетъ 79.
- Максентий, побѣденъ отъ Константинъ Велики 33.
- Международно право 80—82.
- Месо на заклани и умрѣли животни 43.
- Металически повезки при бракосъчетание 3.
- Мечъ при заклевание 67.
- Милостиня и раздаването ѝ 11, 35, 86, 101.
- Мирото и произходътъ му 94.
- Миръ и сключването му 80—82.
- Миряни и отношението имъ къмъ прѣгрѣшленията на духовници 83, 70, 105; къмъ сжда на покаянието 75; къмъ ежедневната молитва 61.
- Мирянски сждъ, *вижъ* Свѣтски сждъ.
- Молебень за изпросване надъждъ 56.
- Молитва въ празнични дни 10, 11, 34; въ постъ и Четиредесетницата 4, 9, 47; у бракосъчетани 9; въ походъ и на война 35, 38, 74; като добродѣтель 56; часове за нея 61; забранена за умрѣлитѣ въ невѣрие 88.
- Монахия не по собствено желание 87.
- Монахъ и монашество 87.
- Мощъ, носени и цѣлувани 7.
- Мѣстото на Господния кръстъ въ Иерусалимъ 92.
- Мжчение на прѣстѣпници у българитѣ 86.
- Наказания, налагани отъ свѣтската власть 12, 14, 16, 18—32, 40, 45, 52, 84—87; отъ църковната власть 15—18, 24, 26—30, 50, 51, 70, 71, 78, 95, 105.
- Наклеветяване 84, 96, 97.
- Насилствено покалугерване 87.
- Насилствено самопризнание 86.
- Насилствено похристианчване 41, 102.
- Наставленията на апостолитѣ и значението имъ 105.
- Неволень убиецъ и наказанието му 30.
- Невѣрието, като смъртенъ грѣхъ, 88.
- Недѣленъ день и таченето му, *вижъ* Господень день и таченето му.
- Неоскверняване на божиитѣ тайнства 15, 71, 104.
- Неподчинение на военна заповѣдь 23; на църквата 18.
- Непокриване на главата въ църква 58, 66.
- Нечистиятъ и отношението му къмъ кръста и мощитѣ 7.
- Низки столчета за княжеската свита въ врѣме на обѣдъ 42.
- Никейскиятъ съборъ и неговитѣ канони 42, 92, 93.
- Низвержение на свещенослужителя 71.
- Новацианцитѣ за кляушитѣ се 78.
- Нови плодове и първаци животни 89.

Носене на кръста Господенъ и мощи 7, 8.

Ношно и дневно време на Господния день 63.

Обвѣрзване съ клетва у българитѣ 67.

Обичъ на мъжа къмъ жената 96.

Облѣклото на българитѣ 66, 59, 55.

Общение съ езичници и идолослужители 41, 82, 91.

Обѣтъ за постене 5.

Обѣтъ за монашески животъ 87.

Освобождаване на обвинени 86.

Освобождаване на роби и плѣнници 35.

Особености на вѣрата, прѣдавани чрѣзъ кръщението, 104.

Отбиване на дѣцата отъ млѣко 64.

Отмѣняване на пости и въздържание 5.

Отнасяне трупа на загиналия войнъ въ собствената му родина 100.

Отпразнуване на брачнитѣ съюзи 3.

Отричане отъ християнството и наказание за това 18.

Отровители и наказанието имъ 85.

Отрѣзване на уши и носъ, като наказание у българитѣ, 14, 16.

Отстъпници отъ Христа у българитѣ 18; отъ наставленията на апостолитѣ 105.

Отхвърляне на жената отъ собствения ѝ мъжъ 55.

Отшелнически животъ и условията за него 87.

Отцеубийство и наказанието му 24.

Очищение на прѣстѣпници, избѣгали въ църквата, 95.

Пазачи на границитѣ у българитѣ и задълженията имъ 25.

Палешъ при заклѣването 67.

Палиумъ и неговото значение 73.

Папитѣ и тѣхната власть 72, 73, 93, 106, *Епиглоъ*.

Патриарси и патриархатъ 72, 73, 92, 93.

Патриархъ за новопокрѣстениитѣ българи 72, 73.

Петъчниятъ день и значението му 4, 5, 6.

Повезка отъ металъ при бракосъчегание 3; за здраве 79; отъ лѣненъ платъ 66.

Погребение на загиналия войнъ въ собствената му земя 100.

Погребение въ църква 99.

Погребение на самоубиецъ 98.

Покалугерване 87.

Покаяние и значението му 16, 17, 26, 27, 47, 51, 54, 75, 78.

Покриване на главата въ църква 58, 66.

Полски трудъ у българитѣ 10, 11.

По-прѣдишната жена при двуженство 51.

Посвещаване на плодове и първаци 89.

По-сетнѣшната жена при двуженство 51.

Постъ и постене 4, 5, 44, 47, 56, 60, 65.

Посѣщаване на църквата 9, 11, 34, 35, 54, 58, 66, 68.

Потушаване на бунта противъ Бориса 17.

Пояси при причастяване 55.

Праздници и таченето имъ 4, 5, 11, 12, 34, 36, 60, 69.

Пратеницитѣ на папа Николая, като наставници на новопокрѣстениитѣ българи, *Уводъ* 13, 72, 75, 76, 105.

Презвитеръ, неговитѣ права и задължения 16, 26, 27, 70, 78.

Признание на прѣстѣплението 86.

Приобщаване съ езичници 41, 82, 91.

Притѣснение и прѣслѣждане на вѣроотстъпници 18, 105.

Причастие и причастяване 9, 35, 55, 65, 71.

Продължение на прѣжжнатата молитва 74.

Проповѣдници на християнството въ България 106.

Пръстенъ при годяването 3.

- Прѣгледъ на оржия, коне и вещи прѣди сражението 40.
- Прѣдсказване на бждащето у българитѣ 35; у гърцитѣ 77.
- Прѣдстоятельтъ на църквата, неговитѣ права и задължения 9, 18, 26, 27.
- Прѣкъсване на започнатата молитва 74.
- Прѣлюбодѣецъ и наказанието му 28.
- Прѣлюбодѣйствието — поводъ за разтрѣгване на брака 96.
- Прѣнасяне трупа на загиналия воинъ въ родината му 100.
- Прѣстѣпници, избѣгали въ църквата 95.
- Първаци и тѣхното посвещаване 89.
- Първенството на римската църква и на папата 73, 93, 106, *Епизодъ*.
- Първенци у българитѣ 17, 97.
- Пѣене и пѣсни у българитѣ 35.
- Работа и работене въ сѣботния и Господния день 10, въ празниченъ день 11.**
- Разбойници, подлагани на мъчение, 86.
- Раздаване на милостиня 11, 35, 86, 101.
- Разногласие между проповѣдниците на християнството у българитѣ 106.
- Разтрѣгване на брака 51, 96.
- Редъ при раздаване на милостини 101.
- Религиозно облѣкло у монаситѣ 87.
- Римската църква, основана отъ Петра и Павла 73, 92, 106; учителка на новопокрѣстенитѣ българи 3, 4, 56, 72, 73, 106, *Епизодъ*.
- Римскиятъ папа — пръвъ между патриарситѣ 92, 93.
- Роби у българитѣ, 21, 25, 97; роби бѣгълци 25; роби клеветници 97.
- Родилка и отношението ѝ къмъ мъжа 64, къмъ църквата 68.
- Родители, умрѣли като невѣрующа, 88.
- Самоволни послушания 41.
- Самоубийството — смъртенъ грѣхъ 98.
- Свещеници, свещенослужители, тѣхнитѣ права и задължения 3, 5, 9, 14, 16, 24, 29, 50, 51, 53, 56, 71, 78, 95.
- Свидѣтели за изобличение на прѣстѣпника 86.
- Свинята, като животно за ядене, 43.
- Свитата на бѣлг. князь 41, 42.
- Свободни хора у българитѣ 20, 25, 86.
- Свѣтката властъ и отношението ѝ къмъ църквата 18, 56.
- Свѣтски човѣкъ, като кръстителъ, 15, Свѣтски закони 2, 3, 12, 13, 19—29, 31, 39, 40, 52, 84.
- Свѣтски сѣдъ 12, 14, 16, 19, 20—29, 31, 40, 45, 52, 83—86, 105.
- Сключване на договоръ съ всѣкакъвъ народъ 80, съ християнски народъ 81, съ езичници 82.
- Скопяване и скопци у българитѣ 52, 57.
- Скотовѣдство у българитѣ 31, 40, 49, 43, 89.
- Скрѣстване на ржцѣтъ — знакъ на смирение 54.
- Скѣсване на договора за миръ 81.
- Смъртни наказания у българитѣ 12, 17, 25, 26, 27, 40, 45; смъртни наказания за възстаналитѣ противъ Бориса 17; за убийци 26, за прѣдатели на собственитѣ си другари 27, за пазачи-граничари 25, за немарливо подгатвяне на оржиято 40.
- Сребро, като зестра у българитѣ, 49.
- Сребърна повозка при бракосѣчатание 3.
- Срѣда и таченето ѝ 5, 6.
- Станъ у българитѣ 38.
- Стоение въ църква съ скрѣстени ржцѣ на гърди 54.
- Столъ за княза въ чрѣме на обѣдъ 42.
- Стража на българскитѣ граници и задължението ѝ 25.
- Съблюдаване на мирни договори 81; на дни и часове за воюване 34, 35.
- Свѣвършена и подходна молитва въ война 38.

Съгласие на двѣтъ страни при брако-
съчетание 3.

Съпровождане на мъртвеца 98.

Сжботниятъ день и значението му
10, 34, 69.

Сждебенъ слѣдователъ у българитѣ
86.

Сждъ за покаяние, донесенъ отъ
Римъ 75.

Сждъ и сждане, *вижъ* Духовенъ сждъ
и Свѣтски сждъ.

Трапеза и възлагание на кръстното
знамение върху нея 53.

Трапеза у българския князь 42.

Тронъ за архиепископа 73.

Убиецъ на близъкъ и на другаръ и
наказанието му 24, 26, 27, 30.

Углавни прѣгрѣшения и сждението
имъ 83.

Умъртвяване на животни безъ ножъ
90.

Утвърждаване на архиепископитѣ
въ властѣта имъ отъ папата 73.

Фаустъ, манихеецъ, противникъ на
Августина, 90.

Феликсъ III, римски папа, осжда
Акакия 15.

Ходене на баня 6, на ловъ 44, на
църква 9, 11, 34, 35, 54, 58, 66, 68.

Храмътъ на Христа — убѣжище за
прѣстѣпници 95.

Християнскитъ законъ и значението
му 1, 18, 51, 80.

Християнството, като лошъ законъ
по мнѣнието на възстаналитѣ бъл-
гари, 17.

Цариградската църква не е осно-
вана отъ апостолъ 92.

Цариградскитъ патриархъ не е
истински 92.

Целестинъ I, римски папа, наставникъ
на християнитѣ 55.

Църквата, като мѣсто за бракосъче-
тание 3; за погребение 99; като
убѣжище за прѣстѣпници 24, 26—
29, 95.

Църковенъ сждъ, *вижъ* Духовенъ
сждъ.

Църковни закони, *вижъ* Канони.

Църковни правила и постановления,
вижъ Канони.

Цѣлуване на кръста и мощитѣ 7, 8.

Чалма у българитѣ 66.

Часове за молитва прѣзъ деня 61,
за воюване 34, 35.

Четиредесетница и таченето ѝ 4, 8,
9, 44, 45, 46, 47, 48, 50.

Чисти и нечисти животни 43.

Чистиятъ и отношението му къмъ
кръста и мощитѣ 7, 8.

Чистота на сърдцето и тѣлото 8,
9, 101.

Човѣкоубийството, сравнено съ блуд-
ство, 51.

Шипове, като срѣдство за мжчение
у българитѣ, 86.

Ядене на животни и птици 43, 57,
90, 91; изобщо на месо 5, 69.

Ядене заранъ рано 60.

Ядене на трапеза 42, 53; на земя
42.

